

ΚΟΙΝΑ & ΝΕΟΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΙ:
ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗ

ΕΠΑΝΑ/ΑΝΑΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΗ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΧΩΡΙΚΟΥΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥΣ:
ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ 'COMMONING'
ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

UNIVERSITY OF THE AEGEAN

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Π.Μ.Σ. “Ανθρωπογεωγραφία, Ανάπτυξη και Σχεδιασμός του Χώρου”

ΚΟΙΝΑ ΚΑΙ ΝΕΟΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΙ: ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗ

Ξένη Αλεξίου

Τριμελής Επιτροπή:
Κρίστη Πετροπούλου (επιβλέπουσα καθηγήτρια)
Ιωάννης Χωριανόπουλος
Ηλέκτρα Πετράκου

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017

προς αναζήτηση (ασφαλών) περασμάτων
...ain't no border high enough

Πρόλογος και ευχαριστίες

Η ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διατριβής συμβαίνει σε ένα εξαιρετικά πυκνό πλαίσιο, με, κάπως, κλειδωμένες αντιστάσεις. Κάπου εκεί, οπισθοχωρώ και στέκομαι, παρακολουθώντας την πάλη εκείνων που περνούν τα σύνορα -υπαρκτά και νοητά. Θαυμάζοντας, αμφισβητώντας, αλλά και με περίσσεια ανησυχίας, επιχειρώ, πατώντας σε βασικές θέσεις, να ξεκινήσω τη βαθύτερη αναζήτηση στον κόσμο των *κοινών* και την *αυτονομία της μετακίνησης*.

Βρίσκομαι, λοιπόν, στη Μυτιλήνη, από τον Οκτώβριο του 2015, έτοιμη να ξεκινήσω το μεταπτυχιακό, ταυτόχρονα όμως η αλληλεγγύη, *το όπλο των λαών*, μας ανοίγει νέα περάσματα... Σε αυτό το σημείο, η πρόσφατη εσωτερική αναζήτηση, περί *κοινών*, συνδέεται και συμπορεύεται με τις πράξεις αντίστασης των μεταναστών.

Ευχαριστώ από καρδιάς την Κρίστη Πετροπούλου. Απλόχερα, άνοιξε την πόρτα του εργαστηρίου και με εμπιστοσύνη, ευαισθησία και οξύνοια, προσέφερε πεδίο δράσης, αναζήτησης και εμβάθυνσης. Με τον παροξυσμό ιδεών της με κρατούσε σε εγρήγορση και άνοιγε συνεχώς νέους ορίζοντες και οπτικές. Ήταν εκείνη που πίστεψε και με ενθάρρυνε στην έρευνα, καθώς και με έφερε σε επαφή με τον Χάρη Τσαβδάρογλου, ο οποίος συνέβαλε καθοριστικά στη σκέψη μου, μέχρι τώρα.

Με οδηγό τη σκέψη, τις θέσεις και τις συναρθρώσεις πλήθους μελετητών -όπως Σταυρίδη, Πετροπούλου, De Angelis, Caffentzis, Hardt, Negri, Zibechi, Mezzadra, De Genova κ.ά.- ανοίγονται ερωτήματα και συνδεδετικοί κρίκοι.

Πέρα από τους ακαδημαϊκούς χώρους, σημαντική συμβολή στη σκέψη μου και τη διαμόρφωση ιδεών, έχει η συμμετοχή μου σε διάφορα πεδία δράσεων και συζητήσεων που οργανώνονται από πολιτικά εγχειρήματα.

Φυσικά και κυριότερα, δεν μπορώ να παραλείψω όλους όσους συνέβαλαν στην έρευνα με τα λόγια και τη στήριξή τους, και ένα πλήθος διασταυρώσεων παλιότερων και νέων φίλων, ντόπιων και μη. Γονείς και φίλοι, στενοί συνοδοιπόροι και αλληλέγγυοι, στη μέχρι τώρα πορεία μου...

Ιωάννα, Άντζυ, Μαριάνθη, Έφη, Φώτη, Δέσποινα, Μαρία, Γιώτα, Νίκο, Αποστόλη, Ανδρέα, Sandra, Γιάννη, Στέργιο, Έλενα, Σπυριδούλα, Βασίλη, Κωστή, Γιώργο και πολλοί πολλοί ακόμη που συναντηθήκαμε και προχωρήσαμε μαζί και χώρια.

Όλοι μας συνδιαμορφώσαμε την οξύτητα των λόγων.

Μυτιλήνη
Οκτώβριος 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	13
1. ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΚΟΙΝΑ	17
1.1 Περί ετερόκλητων κοινών	18
1.2 Η θεωρία των κοινών σύμφωνα με την αυτόνομη μαρξιστική σκέψη	21
1.3 Κοινός Χώρος – <i>Common Space</i>	26
1.4 Περιφράξεις	29
1.5 Η μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης	32
1.6 Τα αλλοιωμένα ή παραμορφωμένα, φιλο-καπιταλιστικά κοινά	34
2. ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΕΣ “ΝΕΕΣ ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΙΣ”	36
2.1 Νέοι δρόμοι κεφαλαίου	36
2.2 Μετακίνηση πληθυσμών ως <i>ροή</i>	40
2.3 Καπιταλισμός & μετακινήσεις πληθυσμών	41
2.4 Διασχίζοντας “παράνομα” τα σύνορα	43
2.5 Αυτόνομη μετανάστευση	44
2.6 Εκεί όπου γεννάται η πάλη της αυτόνομης μετανάστευσης	47
3. ΑΠΟ ΤΗΝ “ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ” ΣΤΙΣ “ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ”	49
3.1 Επαναπροσδιορισμός γενικού πλαισίου	53
3.2 Χωρικές διαστάσεις των μετακινήσεων πληθυσμών	55
3.3 Χωρική συμπύκνωση της παγκόσμιας ιστορίας	56

3.4	Μυτιλήνη: Αναδυόμενος κοινός χώρος της αλληλεγγύης	60
3.4.1	Πριν την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας	61
3.4.2	Μετά την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας (20/3/2016)	67
3.4.3	Πρακτικές αμφισβήτησης	71
3.5	Αντι-παράδειγμα στις συνθήκες εγκλεισμού και προσπάθεια δικτύωσης	72
3.5.1	Πεδίο μελέτης: Αλληλεγγύη Λέσβου – Lesvos Solidarity (Χωριό του Όλοι Μαζί - ΠΙΚΠΑ)	72
3.5.2	Πεδίο μελέτης: No Border Kitchen of Lesvos (NBK)	80
	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΝΕΕΣ ΠΡΟΤΡΟΠΕΣ	84
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	89

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτήν την έρευνα θα γίνει μία προσπάθεια σύνδεσης της έννοιας του “κοινώς πράττειν” (*commoning*) με τις πρακτικές των νεοεισερχόμενων (προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές) στη Μυτιλήνη, κατά το χρονικό διάστημα 2015-2016. Εστιάζοντας σε ανοιχτούς - δημόσιους χώρους και ανοιχτές δομές στον ιστό της πόλης, παρατηρούνται οι συλλογικές πρακτικές που συνδιαμορφώνονται και αναπαρίστανται στον χώρο. Νεοεισερχόμενοι ορίζονται οι πρόσφυγες και μετανάστες που κατέφθασαν μαζικά, κυρίως, το καλοκαίρι του 2015, κι έπειτα. Ωστόσο, αυτή ομάδα αλληλοεπιδρά με ντόπιους κατοίκους και μη, με αλληλέγγυους, οι οποίοι συμβιώνουν στη δημόσια σφαίρα.

Ερευνούμε, εάν οι νεοεισερχόμενοι τελικά, δημιουργούν κοινούς χώρους, δημιουργούν κοινά περάσματα. Σύμφωνα με την υπόθεση, θα μπορούσαμε να ορίσουμε αυτήν την κοινότητα που γεννιέται στα δίκτυα αλληλεγγύης, ως την κοινότητα αυτών που παράγουν τα κοινά, ως “commoners”. Οι νεοεισερχόμενοι, είτε πρόκειται για μετανάστες και πρόσφυγες, ή για αλληλέγγυους, συμπράττοντας συνδιαμορφώνουν κοινότητες όπου μοιράζονται αγαθά, εμπειρίες, γνώσεις, κουλτούρα, σκέψεις, συναισθήματα, πέρα από εμπορευματικούς όρους. Σε κοινό χώρο (*common space*) παράγουν πρακτικές κοινών (*acts of commons*), εδαφικοποιώντας το *μοίρασμα* και τις διαδικασίες *ανοίγματος* όπως έχει περιγράψει ο Σταυρίδης (2016).

Στον αντίποδα της παραπάνω διαδικασίας, υπάρχουν οι φορείς και οι θεσμοί που μοιράζονται τις νόρμες και τις πρακτικές του καπιταλισμού εγκαθιδρύοντας την “αποκοινωνικοποίηση των κοινών” (“desocialization of the common”) (Hardt and Negri, 2009: 258). Στα χέρια της ανώτατης τάξης και του κεφαλαίου, τα κοινά αγαθά ιδιωτικοποιούνται ή κρατικοποιούνται. Αυτό εμπεριέχει την εκμετάλλευση των κοινών αγαθών από το κεφάλαιο, αλλά και την έννοια των περιφράξεων (*enclosures*) (Midnight Notes Collective, 1990) και η λεγόμενη μόνιμη πρωταρχική συσσώρευση (Harvey, 2003).

Θα γίνει προσπάθεια σύνδεσης του *πλήθους* (*multitude*) (Hardt και Negri, 2009) με τους *νεοεισερχόμενους* και μέσα από την πάλη της *αυτόνομης μετανάστευσης*, επαναπροσδιορίζονται οι *κοινότητες σε κίνηση* (Σταυρίδης, 2016) και οι χώροι όπου εδαφικοποιούνται οι πράξεις δικτύωσης του *commoning*.

Μπορούν οι *πράξεις αλληλεγγύης* (*acts of solidarity*) να εξελιχθούν σε πράξεις διαμάχης και διεκδίκησης (“acts of demonstration”) (Walters, 2008: 184), μέσω της διαδικασίας των κοινών; Μπορούν να αναδειχθούν νέοι χώροι συνάφειας και κοινότητας;

Κρίνουμε πως, διαμέσω των παραπάνω, *πράξεις κοινώς πράττειν* (*acts of commoning*) εδαφικοποιούνται καθημερινά και αποεδαφικοποιούνται ταυτόχρονα, επανερχόμενες με νέες δυναμικές και προεκτάσεις, και με χαρά, μας χειραφετούν.

ABSTRACT

This research will attempt to connect the notion of *commoning* with the acts of the newcomers (refugee and migratory streams) in Mytilene, during 2015-2016. Focusing on open-public spaces and open structures in the city's fabric, we observe collective practices that co-exist and be represented in the space. Newcomers are defined as refugees and migrants who arrived in masses, especially in the summer of 2015 and thereafter. However, this group interacts with locals and non, with the solidarity people, who co-exist in public realm.

We search if the newcomers, eventually, create *common spaces*, create common passages. According to the case, we could define this community that is born in solidarity networks, as the community of those who produce commons, as *commoners*. Newcomers, whether refugees and migrants or solidarity people, as they collaborate, they co-modulate communities where goods, experiences, knowledge, culture, thoughts, emotions are shared beyond entrepreneurial terms. In common space, *acts of commons* are produced, territorializing the *sharing* and the *process of opening*, as Stavrides (2016) has described.

In the reverse of the above process, there are institutions and agencies that share the norms and the practices of capitalism by establishing the "desocialization of the common" (Hardt and Negri, 2009: 258). In the hands of the supreme-higher class and capital, common goods are privatized or nationalized. This involves the exploitation of the common goods by capital, but also the notion of the *enclosures* (Midnight Notes Collective, 1990) and the so-called permanence of primitive accumulation (Harvey, 2003).

We will attempt to articulate the *multitude* (Hardt και Negri, 2009) with the newcomers and through the struggles of the autonomy of migration, the *communities in movement* (Stavrides, 2016) along with the spaces, that the network of *acts of commoning* are territorialized, are redefined.

Is it possible for the acts of solidarity to evolve into *acts of demonstration* (Walters, 2008: 184), through the process of *commoning*? Can they be new spaces of affinity and community?

We believe that, through the above, acts of commoning are territorialized daily and deterritorialized simultaneously, returning with new dynamics and extensions, and we are happy of being emancipated.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα ερευνητικά ερωτήματα αυτής τη εργασίας προκύπτουν από την αρχική επιθυμία να μελετήσω βαθύτερα τη θεωρία *περί κοινών*, η οποία στο πρώτο της άκουσμα, φάνηκε ιδιαίτερα ελπιδοφόρα σε καιρούς όπου η οπισθοχώρηση των αντιστάσεων εντείνεται. Σε δεύτερο στάδιο, με την παραμονή μου στη Μυτιλήνη, από το 2015, σχεδόν “αυθόρμητα” και άμεσα, συνδέθηκε η θεωρία των κοινών με την πάλη των μεταναστών / προσφύγων. Μέσα από αυτό το πρίσμα γεννιούνται διαρκώς, και αλληλεπιδρούν, ερωτήματα και αγωνίες.

Μπορεί η πάλη της μετανάστευσης να γεννήσει κοινούς χώρους;

Λειτουργούν πέρα από εμπορευματικές σχέσεις, σχέσεις μη ιδιωτικές ή κρατικές, μη “περιφράξιμες” και πως αυτές επιτελούνται;

Προκαλούν κοινωνικο-χωρικούς μετασχηματισμούς οι νεοεισερχόμενοι που συμπράττουν στη δημόσια σφαίρα και πέρα από αυτήν;

Σε αυτήν την έρευνα θα γίνει μία προσπάθεια σύνδεσης της έννοιας του “κοινώς πράττειν” (*commoning*) με τις πρακτικές των νεοεισερχόμενων (κύματα προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών) στη Μυτιλήνη, κατά το χρονικό διάστημα 2015-2016. Εστιάζοντας σε ανοιχτούς - δημόσιους χώρους και ανοιχτές δομές στον ιστό της πόλης, παρατηρούνται οι συλλογικές πρακτικές που συνδιαμορφώνονται και αναπαρίστανται στον χώρο. Νεοεισερχόμενοι ορίζονται οι πρόσφυγες και μετανάστες που κατέφθασαν μαζικά, κυρίως, το καλοκαίρι του 2015, κι έπειτα. Ωστόσο, αυτή ομάδα αλληλεπιδρά με ντόπιους κατοίκους και μη (αλληλέγγυοι, εργαζόμενοι σε υποστηρικτικές δομές, Μ.Κ.Ο., εθελοντές κ.λπ.), οι οποίοι συμπαρίστανται, εν γένει, και συμβιώνουν στη δημόσια σφαίρα. Παράλληλα, και αυτή η ομάδα αποκτά διαφορετικά, πρωτόγνωρα, καινούργια, χαρακτηριστικά μέσα από εμπειρίες και κοινά βιώματα. Με μία αυθαίρετη σκέψη, θεωρούνται και αυτοί νεοεισερχόμενοι στην πόλη, καθώς “ξαναχτίζουν” τις αναπαραστάσεις τους, ανεξαρτήτως εάν ήδη κατοικούν στην πόλη, πριν τις μαζικές ροές (καλοκαίρι 2015).

Σύμφωνα με την υπόθεση, θα μπορούσαμε να ορίσουμε αυτήν την κοινότητα που γεννιέται στα δίκτυα αλληλεγγύης ως την κοινότητα αυτών που παράγουν τα κοινά, ως “commoners”. Οι νεοεισερχόμενοι, είτε πρόκειται για μετανάστες και πρόσφυγες, ή για αλληλέγγυους, συμπράττοντας συνδιαμορφώνουν κοινότητες όπου μοιράζονται αγαθά, εμπειρίες, γνώσεις, κουλτούρα, σκέψεις, συναισθήματα, πέρα από

εμπορευματικούς όρους. Σε κοινό χώρο (*common space*) παράγουν πρακτικές κοινών (*acts of commons*), εδαφικοποιώντας το *μοίρασμα* και τις διαδικασίες *ανοίγματος* όπως έχει περιγράψει ο Σταυρίδης (2016).

Παρατηρούνται διαδικασίες “ανοίγματος” (Σταυρίδης, 2016) σε άμεση συνάρτηση με τις πρακτικές των κοινών. Ανοίγματος της κοινότητας που μοιράζεται, που δέχεται νεοεισερχόμενους, μελετά και αλληλεπιδρά, επανεξετάζει κανόνες και όρια που ορίζουν το χώρο του μοιράσματος.

Στον αντίποδα της παραπάνω διαδικασίας, υπάρχουν οι φορείς και οι θεσμοί που μοιράζονται τις νόρμες και τις πρακτικές του καπιταλισμού εγκαθιδρύοντας την “αποκοινωνικοποίηση των κοινών” (“*desocialization of the common*”) (Hardt and Negri, 2009: 258). Στα χέρια της ανώτατης τάξης και του κεφαλαίου, τα κοινά αγαθά ιδιωτικοποιούνται και διατίθενται – πωλούνται, μέσω του ενοικίου, στις μητροπόλεις. Αυτό εμπεριέχει την εκμετάλλευση των κοινών αγαθών από το κεφάλαιο, αλλά και την έννοια των περιφράξεων (*enclosures*) (Midnight Notes Collective, 1990). Αυτή η διαδικασία δεν αναφέρεται μόνο στην περίφραξη χώρων παραγωγής ή χρήσης συγκεκριμένων αγαθών και πηγών, αλλά παράλληλα εμποδίζει διαδικασίες κοινών προς μία κατεύθυνση ανοίγματος του μοιράσματος. Εμποδίζουν διαδικασίες ανοιχτές προς τους νεοεισερχόμενους, εμποδίζουν την παραγωγή γνώσης και κουλτούρας. Εμπορευματοποιούν κάθε πτυχή της διασκέδασης, της ψυχαγωγίας, της γνώσης, και τελικά της ζωής.

Η περίφραξη έχει διττή μετάφραση, κυριολεκτική και μεταφορική. Κι αυτό διότι, η πρακτικές των κοινών δε αποτυπώνονται μόνο στον χώρο, αλλά αλληλεπιδρούν συνεχώς, κινητοποιώντας συνειδήσεις και σκέψεις, προκαλούν δράσεις και αντιστάσεις.

Ο Σταυρίδης στο βιβλίο του, *Common Space* (2016), αναφέρεται στην κατωφλιακή χωρικότητα¹ (*threshold spatiality*), όπου αποτελείται από περάσματα (*passages*). “Τα κατώφλια μπορεί να αποτελέσουν όρια τα οποία αποκόπτουν το έξω από το μέσα, όπως για παράδειγμα το κατώφλι μίας πόρτας. Ταυτόχρονα, αυτό το κατώφλι, αποτελεί μία πράξη χωρισμού αλλά και ένωσης”.

Σκεπτόμενοι, τους κοινούς χώρους (*common spaces*) ως *κατωφλιακούς χώρους*, ανοίγεται η δυνατότητα μελέτης πρακτικών σε κοινούς χώρους, οι οποίοι υπερβαίνουν την περίφραξη και είναι ανοιχτοί προς τους νεοεισερχόμενους. Η συλλογική εφευρετικότητα διανθίζει την παραγωγή και τη χρήση τέτοιων χώρων.

“Ο χώρος της παραγωγής των κοινών δεν είναι απλά ένας χώρος μοιράσματος, που θεωρείται πόρος ή περιουσιακό στοιχείο. Είναι ένα άθροισμα πρακτικών και εφευρετικών φαντασιών που ανακαλύπτουν τις χειραφετικές δυνατότητες του μοιράσματος” (Σταυρίδης, 2016). Ο κοινός χώρος είναι ένα συμπαγές προϊόν των συλλογικά αναπτυσσόμενων θεσμών μοιράσματος. Παράλληλα όμως, ο κοινός χώρος αποτελεί ένα από τα πιο κρίσιμα μέσα, με το οποίο αυτοί οι θεσμοί σχηματοποιούνται και σχηματίζουν εκείνους

---

1 Μετάφραση της γράφουσας

που το σχηματίζουν. Υπάρχει ένας συνεχής και διαρκώς ανοιχτός διάλογος.

Η θεωρία των κοινών και το προσφυγικό ή μεταναστευτικό θέμα δεν αντιμετωπίζονται στείρα, αποκομμένα και φυσικά χωρίς κάποια κατεύθυνση. Οφείλουμε να κατανοήσουμε τις μετακινήσεις των πληθυσμών σε συνάρτηση με τον καπιταλισμό και τα εμφανή πλέον σημάδια της πτώσης του. Στο σημείο αυτό γίνεται και πιο αντιληπτή η θεωρία των κοινών, η οποία αποτελεί μία εναλλακτική ίσως ιδεολογία, σκέψη, πρακτική. Θα μπορούσε να είναι μία αφήγηση ενός άλλου κόσμου; Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός! Πρόκειται για συλλογικές πρακτικές μοιράσματος, θεωρίας και πράξης μίας άλλης πλευράς από την κυρίαρχη.

Με αυτές τις σκέψεις και το εσωτερικό, πρωταρχικό -συνεχές- ερώτημα “Ποιος και γιατί διαμορφώνει το χώρο;”, θα προσπαθήσω να προσεγγίσω τους χωρικούς μετασχηματισμούς στον ιστό της πόλης, μέσα από τη θεωρία των κοινών (ακολουθώντας την αυτόνομη μαρξιστική σκέψη) και τις μετακινήσεις πληθυσμών. Η πόλη της Μυτιλήνης προσφέρεται ενδεχομένως, καθώς αποτελεί βασικό σημείο εισόδου για εκείνους που διασχίζουν τα σύνορα Τουρκίας – Ελλάδας.

Οι πρόσφατες συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή αποτελούν συστημικά χαρακτηριστικά του ενιαίου παγκοσμιοποιημένου κόσμου μας και των κελυφών του νεοφιλελευθερισμού. Οι κοινωνικό-πολιτικές αλλαγές προκαλούν χωρικές αλλαγές. Ενώ τα σύνορα, αποτελούν πορώδη περάσματα για τα αγαθά του καπιταλισμού και της ελεύθερης αγοράς (Sassen, 1988), ταυτόχρονα δημιουργούν νέες περιφράξεις για τους μεταναστευτικούς και προσφυγικούς πληθυσμούς. Ωστόσο, αυτές οι ανθρώπινες ροές αμφισβητούν το καθεστώς των συνόρων και δημιουργούν αναδυόμενους κοινούς χώρους και χώρους συνύπαρξης.

Οι κοινοί χώροι μπορούν να ταυτιστούν με αγώνα για απελευθέρωση;

Αναφέροντας, τον αγώνα για απελευθέρωση, δεν εξισώνεται με την εγκαθίδρυση εξωτερικής ή εσωτερικής κυριαρχίας, αλλά είναι αναπόσπαστος με τον αγώνα για την οικοδόμηση μη κυριαρχίας, με τον αγώνα για αξιοπρέπεια. Είναι ο αγώνας που βγάζει το κράτος από το επίκεντρο της αλλαγής και εδαφικοποιείται στην καθημερινότητα των αντι-κυριαρχικών κοινοτήτων.

Είναι δυνατόν να ζούμε πάντα κάτω από ολιγαρχίες που μας εξουσιάζουν, διανθισμένες με σύντομες παρεμβολές λαϊκής διαμαρτυρίας;

Τίθεται το ερώτημα εάν οι νεοεισερχόμενοι μπορούν να ξεπεράσουν τη “γυμνή ζωή” (bare life) (Agamben, 1998, 2007) και τους θύλακες των “άθλιων χώρων”² (*abject spaces*) (Isin κα, 2007) και να δημιουργήσουν

---

2 Μετάφραση της γράφουσας

κοινότητες με τη δημιουργία σχέσεων που γεννούν κοινά, ενάντια στα κέντρα κράτησης, τα hot spots, το κλείσιμο και τη στρατιωτικοποίηση των συνόρων, ενάντια στις “νέες περιφράξεις” (*new enclosures*) (Midnight Notes, 1990).

Εάν όπως λέει ο Walter Benjamin, είναι βέβαιο ότι η καθημερινή ζωή των καταπιεσμένων είναι μία μόνιμη “κατάσταση εξαίρεσης” (για να το επιβεβαιώσετε αρκεί να πάτε σε κάποια κοινότητα ιθαγενών ή σε οποιαδήποτε φτωχογειτονιά στις αχανείς περιφέρειες των λατινοαμερικάνικων πόλεων), θα ανακύπτει πάντοτε μια ηθική επιταγή. Δεν είναι πια δυνατό να σκεφτόμαστε κριτικά, μακριά από τη κατάσταση εξαίρεσης, μακριά από τον τόπο που ασκείται η γυμνή εξουσία της σωματικής βίας. Για να πάρουν αποστάσεις, για να μιλήσουν οι από κάτω, δημιουργήθηκαν οι αναπτυξιακοί φορείς. Από εδώ και πέρα, η κριτική σκέψη θα γεννηθεί στις συνθήκες που μας επιβάλλει η κατάσταση εξαίρεσης. Διαφορετικά δεν θα είναι κριτική σκέψη (Zibechi, 2016: 15).

Καθήκον μας είναι να αναρωτηθούμε από πού και υπό ποιες συνθήκες μιλάμε, σκεφτόμαστε, γράφουμε. Ο Zibechi (2016: 104), στο “Γράμμα στον Υποδιοικητή των εξεγερμένων Μάρκος”, αναφέρει πως υπάρχουν δύο επιλογές. Είτε οι από κάτω είναι δικαιολογία για τους άλλους ώστε να κάνουν πολιτική και να επεξεργάζονται θέσεις, είτε η σκέψη παράγεται στην κοινοτική δουλειά με τους από κάτω. “Δεν θέλουμε να συνεχίσουμε να είμαστε τα σκαλοπάτια σας”, φωνάζουν οι Βολιβιανοί Αϊμάρα στους επάνω πολιτικούς.

Εστιάζοντας, στη δημόσια σφαίρα, όπου έχουμε μάθει να αναγνωρίζουμε και να ερμηνεύουμε τα γεγονότα, ψάχνουμε σημεία δυναμικά να φιλοξενήσουν τη θεωρία και την πράξη των κοινών.

Η συμβιωτική αυτή σύνθεση των στοιχείων στο χώρο, η αμφισβήτηση της κατασκευής του νοήματος και της οργάνωσης του δημοσίου χώρου ορίζει μία εκ νέου ανάγνωση και επανερμηνεία των κοινών που τελούνται.

Η έναρξη των υποθέσεων, και εν συνεχεία των ερωτημάτων, τοποθετείται στον ιστό της πόλης. Οπότε, αναζητούμε χώρους συλλογικούς και ανοιχτούς, όπου δρουν κοινότητες, εν δυνάμει χειραφετικές και ελεύθερες. Κοινότητες που μπορούν ή μαθαίνουν να αλληλεπιδρούν και να μοιράζονται, “*commoners*” που προσπαθούν να ξεπηδήσουν την καπιταλιστική σφαίρα και να φέρουν απαντήσεις στον κυρίαρχο λόγο. Αναζητούμε την αντιφατική παραγωγική δύναμη μέσα στον καπιταλισμό, την ανθρώπινη συνεργασία. Απορρίπτοντας την καθημερινή θρησκεία της αστικής κοινωνίας, τον *φетиχισμό του εμπορεύματος* (Bonfeld, 2010), επιθυμία μας είναι να εντοπίσουμε κοινούς χώρους (*common spaces*) μακριά από εμπορευματοποιημένες σχέσεις.

Πιθανοί χώροι, ικανοί να αποτελέσουν κοινούς χώρους -μετά από προσωπική παρατήρηση και επιτόπια

έρευνα, από το καλοκαίρι του 2015- είναι οι περιπτώσεις ανοιχτών, αυτο-οργανωμένων δομών όπως οι No Border Kitchen of Lesbos (NBK) και η Αλληλεγγύη Λέσβου (Χωριό του Όλοι Μαζί – ΠΙΚΠΑ), στη Μυτιλήνη, τα οποία έχουν μία πιο μόνιμη παρουσία “κατοικείν”³. Υπάρχουν και άλλες ισχυρές περιπτώσεις τέτοιων δομών, όπως ο Πλάτανος⁴ στη Συκαμιά Λέσβου ή η Κοινωνική Κουζίνα “Ο άλλος άνθρωπος”. Ο “Πλάτανος” αποτελεί περίπτωση εκτός ιστού πόλεως και με χαρακτηριστικά περισσότερο περάσματος -ως σημείο πρώτης υποδοχής όπου παρέχονταν ήδη πρώτης ανάγκης. Η κοινωνική κουζίνα “Ο άλλος άνθρωπος”⁵ αποτελεί πιο σημειακό χαρακτηριστικό δημοσίου χώρου, το οποίο αλλάζει τη χρήση του δημοσίου χώρου για κάποιες συνολικά ώρες. Ταυτόχρονα, άλλες κινήσεις λάμβαναν χώρα στις παραλίες πρώτης υποδοχής (Συκαμιά, Μόλυβος, Τσόνια, ακρωτήρι Κόρακα κ.ά.), στη Λέσβο, οι οποίες αποτέλεσαν την ad hoc επιτέλεση της αλληλεγγύης. Αυτά τα χαρακτηριστικά δεν αναιρούν τον κομβικό ρόλο αυτών των δομών. Συμβάλλουν με καθοριστικό τρόπο στη δημιουργία ενός δικτύου κοινών χώρων και περασμάτων, το οποίο αναδύεται στον ιστό της πόλης της Μυτιλήνης. Συμβάλλουν, στο να μετατρέπουν τους “μη-τόπους” (non places) (Augé, 1995), σε τόπους κοινούς⁶ (Alexiou, Tsavdaroglou, Petropoulou, 2016) όπου οι διαδικασίες που επιτελούνται εκεί, προσθέτουν ακρογωνιαίους λίθους στη δημιουργία “κοινοτήτων σε κίνηση” όπως έχουν περιγράψει ο Zibechi (2010) και ο Σταυρίδης (2016).

Αυτό το εγχείρημα δεν θα μπορούσε να συμβεί χωρίς τη βοήθεια της παρατήρησης των διαδικασιών που συμβαίνουν, της συμμετοχικής παρατήρησης, των άτυπων συνεντεύξεων και της επιτόπιας έρευνας. Μέσα από τη συμβίωση σε αυτές τις δομές, μέσα από την εμπιστοσύνη και την ανάπτυξη σχέσεων και συναισθημάτων με τους νεοεισερχόμενους, γίνεται προσπάθεια αποτύπωσης των μετασχηματισμών που

3 Μόνιμη παρουσία “κατοικείν” από την οπτική του ότι, οι νεοεισερχόμενοι κατοικούν σε αυτό το χώρο, τουλάχιστον το διάστημα παρατήρησης για την έρευνα.

4 Θα γίνει αναφορά στη συνέχεια του κειμένου

5 Η Κοινωνική Κουζίνα - ο Άλλος Άνθρωπος ξεκίνησε από τον Κώστα Πολυχρονόπουλο, το 2011, χωρίς να μπει στη διαδικασία να μετουσιωθεί σε μια Μ.Κ.Ο. για τους ανέργους και τους αστέγους. Η εικόνα των ανθρώπων που έψαχναν στα σκουπίδια, μετά τη λαϊκή της γειτονιάς, για να βρουν τρόφιμα τα οποία δεν μπορούσαν, πλέον, να αγοράσουν ήταν το κίνητρο για τον ίδιο και η αφορμή για μια ιδέα απλή όσο και αποτελεσματική. Η Κοινωνική κουζίνα μαγειρεύει, καθημερινά, φαγητό για ανθρώπους που έχουν ανάγκη και δεν ντρέπονται γι' αυτό, καθώς βρίσκονται όλοι μαζί σε μια γιορτή επικοινωνίας και αλληλεγγύης.

Κάθε μέρα, σε κάποιο διαφορετικό σημείο της πόλης (Αθήνα, Πάτρα, Μυτιλήνη, Χαλκίδα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη κ.ά.), στήνεται η εστία υγραερίου με το καζάνι και το φαγητό ετοιμάζεται, μέσα σε λίγα λεπτά, από όλους και για όλους.

“Η ιδέα της κοινωνικής κουζίνας “Ο Άλλος Άνθρωπος” είναι μια κίνηση αλληλεγγύης και ένδειξης αγάπης προς τους συνανθρώπους μας, με την ελπίδα να αφυπνιστούν συνειδήσεις και να γίνουν και άλλες παρόμοιες δράσεις από άλλους ανθρώπους και ομάδες. Δεν κάνουμε ‘φιλανθρωπία’, ούτε ‘ελεημοσύνη’, με την σημερινή έννοια των λέξεων
Μαγειρεύουμε ζωντανά, τρώμε όλοι μαζί και ζούμε όλοι μαζί! Ένα γεύμα με συνανθρώπους μας στο δρόμο. Έλα μαζί μας να κάνουμε την καθημερινότητά μας πιο όμορφη!” διαθέσιμο στο http://oallosanthropos.blogspot.gr/p/blog-page_22.html (17/07/2017)

6 Ο Τσαβδάρουλου μελετώντας την περίπτωση της Ειδομένης, κατά την περίοδο της εγκατάστασης προσφύγων / μεταναστών (2015-2016), κάνει τη μετάβαση από τους “μη τόπους”, του Augé (1995), στην ανάδυση κοινών χώρων.

συμβαίνουν τώρα. Πραγματοποιείται μελέτη, παρατήρηση και καταγραφή των νέων καταστάσεων, στοιχείων και κοινωνικών διαδικασιών, καθώς και διαπίστωση της επιτέλεσης όλων αυτών στην περίπτωση μελέτης. Είναι σε διαρκή διάλογο. Μέσω της δημιουργίας δικτύου επεκτείνεται και στην πόλη, όπου μετασχηματίζονται οι ισορροπίες. Άρα, σε δεύτερο επίπεδο, θα γίνει μία απόπειρα αποτύπωσης κι ερμηνεύσης των νέων ισορροπιών στον αστικό χώρο.

Να σημειώσουμε ότι, σε καμία περίπτωση η προσέγγιση σε αυτή τη μελέτη, δεν αποδέχεται και νομιμοποιεί στη συνείδηση, τις αιτίες που γεννούν τις βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών. Προσπαθεί να καταδείξει τις μεταναστευτικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το καθεστώς συνόρων και τις πολιτικές αποκλεισμού, τον εγκλεισμό σε κέντρα κράτησης, τις πρακτικές καταστολής, εκδίωξης και επαναπροωθήσεων, τον έλεγχο και την ποινικοποίηση μεταναστών / στριών, την εργασιακή εκμετάλλευση, τους θανάτους⁷... Ωστόσο, θα γίνει αναφορά σε αυτά, περισσότερο σε δημοσιογραφικό επίπεδο. Υπάρχουν πολλοί μελετητές που αναλύουν εξαιρετικά και καταδεικνύουν αυτές τις βάνουσες πτυχές της μετανάστευσης. Ο στόχος αυτής της μελέτης, είναι να προβάλλει και μία άλλη οπτική στα γεννεσιουργά ευρήματα των μετακινήσεων πληθυσμών.

Όταν ο Weber, ορθολογικά, μας μιλά για την απομάγευση του κόσμου, ο Benjamin φέρει την επαναμάγευση. Ο πλάνητας (*flâneur*), του Benjamin, βιώνει μία συνθήκη συμφιλίωσης με τη νεωτερική μητρόπολη. Ο δημόσιος χώρος, οι στοές (*arcades*), φανερώνουν και κρύβουν σκηνές της πόλης, φανερώνουν σκληρά και μαλακά στοιχεία, μίας θεατρικής σκηνής, όπου ο καθένας παίζει τον ρόλο του. Ακραίες μορφές νεωτερισμού επιδεικνύονται και μία σειρά από σταυροδρόμια σε καλούν να εξοικειωθείς με την αλλαγή, να επανα / ανακαλύψεις την μορφή της πόλης.

Στη σκέψη, και κυρίως στο φιλτράρισμα της περιπλάνησης και της παρατήρησης του *flâneur*, θα επιχειρήσουμε να επανα / ανακαλύψουμε σημεία της πόλης. Προσωρινές διατάξεις επιχειρούν να εκφράσουν ό,τι ακόμα αδιαμόρφωτο αγωνίζεται να σχηματιστεί στη σύγκρουσή του με ό,τι ήδη επικρατεί.

Θα γίνει προσπάθεια σύνδεσης του *πλήθους* (*multitude*) (Hardt και Negri, 2009) με τους *νεοεισερχόμενους* και μέσα από την πάλη της *αυτόνομης μετανάστευσης*, επαναπροσδιορίζονται οι *κοινότητες σε κίνηση* (Σταυρίδης, 2016) και οι χώροι όπου εδαφικοποιούνται οι πράξεις δικτύωσης του *commoning*.

---

7 <http://15years.morizbuesing.com/>
<http://migrationsmap.net/#/ITA/arrivals>
<https://www.iom.int/world-migration>
<http://www.watchthemed.net/index.php/main>

Μπορούν οι *πράξεις αλληλεγγύης* (acts of solidarity) να εξελιχθούν σε πράξεις διαμάχης και διεκδίκησης ("acts of demonstration") (Walters, 2008: 184), μέσω της διαδικασίας των κοινών; Μπορούν να αναδειχθούν νέοι χώροι συνάφειας και κοινότητας;

Κρίνουμε πως, διαμέσω των παραπάνω, *πράξεις κοινώς πράττειν* (acts of commoning) εδαφικοποιούνται καθημερινά και αποεδαφικοποιούνται ταυτόχρονα, επανερχόμενες με νέες δυναμικές και προεκτάσεις.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η μεταπτυχιακή διατριβή βασίζεται σε επιτόπια έρευνα, από το καλοκαίρι του 2015 έως την άνοιξη του 2016, στην πόλη της Μυτιλήνης. Σε αυτό το διάστημα, κυρίως, έγινε μία πρώτη προσέγγιση των μεταναστευτικών / προσφυγικών ροών στη Λέσβο. Αρχικά, μέσω της παρατήρησης κι έπειτα, μέσα από την ενεργό συμμετοχή μου σε ένα δίκτυο δομών, στο οποίο θα αναφερθώ στη συνέχεια, στέκομαι στην βασική περίπτωση μελέτης και το ερευνητικό πεδίο, την Αλληλεγγύη Λέσβου (πρώην "Χωριό του Όλοι μαζί" – στις πρώην κατασκηνώσεις του ΠΙΚΠΑ) και σε δεύτερο στάδιο, το No Border Kitchen of Lesbos (NBK) στα Τσαμάκια.

Τα βασικότερα μεθοδολογικά εργαλεία παραγωγής γνώσης από το ερευνητικό πεδίο, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης ποιοτικής έρευνας, είναι η συμμετοχική παρατήρηση. Παράλληλα, το δίκτυο ενημέρωσης, η μελέτη άρθρων πλήθους μελετητών και ανταποκρίσεων από διαφορετικά μέρη καθώς και η βιβλιογραφική έρευνα, αποτέλεσαν, σχεδόν, το άλλο μισό αυτής της έρευνας, συμβάλλοντας στην (συν)άρθρωση μίας συλλογιστικής πορείας, η οποία θα μας οδηγήσει, ενδεχομένως, σε ερευνητικά ευρήματα και νέες, επακόλουθες, αναζητήσεις.

Η συστηματική παρατήρηση λαμβάνει χώρα από τον Ιανουάριο του 2015 έως και τον Μάιο του 2016. Είναι αρκετά ταραχώδες το διάστημα, και μεταβατικό για τους νεοεισερχόμενους, γεγονός που προσδίδει μία παροδικότητα και συνεχείς αλλαγές στη ερμηνεία των καταστάσεων. Μεσολαβεί η εφαρμογή της συμφωνίας Τουρκίας – Ε.Ε. (20/03/2016), στοιχείο που επιφέρει εμφανείς και σημαντικές αλλαγές.

Κάτι που συμβαίνει τώρα, είναι ακατόρθωτο να αποτυπωθεί εξ αρχής και με ευκρίνεια. Η δυσκολία και η σκληρή, αμέτρητες φορές, πραγματικότητα τοποθετεί εμπόδια και αλλοιώσεις. Οφείλω να ομολογήσω

πως πολλές στιγμές αισθάνθηκα “λίγη” και αδύναμη μπροστά στο μεγαλείο της θέλησης των ανθρώπων και της συνεχούς πάλης, μπροστά στη βαρβαρότητα του συστήματος. Πολλές φορές, δεν τόλμησα να βαδίσω στο μονοπάτι της τυπικής συνέντευξης. Αρκέστηκα κυρίως, στη σύναψη σχέσεων και εξομολογήσεων, στην καταγραφή σκέψεων και παρατηρήσεων μέσω της συμβίωσης και της συμμετοχικής παρατήρησης.

Στόχος αρχικά ήταν η αλληλεγγύη και του “να κάνω κάτι εδώ και τώρα”. Σε δεύτερο επίπεδο, τέθηκε η υπόθεση, δηλαδή, αν οι *νεοεισερχόμενοι* δημιουργούν κοινούς χώρους. Τα ερωτήματα προέκυψαν από την αγωνία του αν αυτές οι νέες κοινότητες των νεοεισερχόμενων μπορούν να αποτελέσουν δυναμικά στοιχεία της κοινωνίας. Αγωνία προς μία αποφυγή θυματοποίησης προσώπων και καταστάσεων, προς μία αποφυγή εμπορευματοποίησης, ανταγωνισμού και κέρδους. Αγωνία προς μία αποφυγή “θεαματοποίησης” των συνόρων (De Genova, 2015), θεαματοποίησης των θανάτων.

Στα πλαίσια της απαίτησης δράσης, σε χρόνο ενεστώτα, απευθύνθηκα στην Κοινωνική Κουζίνα “Ο άλλος άνθρωπος”. Αυτή η συλλογική οργάνωση ανθρώπων προσέφερε μία “ανοιχτή” αλληλεγγύη. Έτσι, είχε στηθεί ένα δίκτυο όπου μαγειρεύαμε όλοι μαζί, για όλους, στα Τσαμάκια Μυτιλήνης, δίπλα από το λιμάνι. Αυτή ήταν η πρώτη επαφή.

Στη συνέχεια, συζητώντας με φίλους αλληλέγγυους και με όριο πως δεν θέλω να παρέχω *εθελοντική βοήθεια* σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ή να δουλέψω στην αναδυόμενη επιχείρηση καταπολέμησης της “ανθρωπιστικής κρίσης”, ο δρόμος με οδήγησε στο “Χωριό του Όλοι Μαζί” (ΠΙΚΠΑ), σε μία ανοιχτή δομή. Το “Χωριό του Όλοι Μαζί” είναι ενεργό, με διαφόρων τύπου διακυμάνσεις⁸, από το 2009. Προσπαθώντας να αποφύγω το φαινόμενο του “εθελοντισμού” και των ΜΚΟ υπέθεσα -βασιζόμενη σε πρόσωπα και καταστάσεις- πως το ΠΙΚΠΑ διαφέρει από μία δομή κλειστού τύπου, κρατική ή ιδιωτική.

Η επικοινωνία μου με την υπάρχουσα κοινότητα στο ΠΙΚΠΑ διαχωρίστηκε αρχικά σε επίπεδα. Σε πρώτο στάδιο επικοινωνούσα με τους αλληλέγγυους Έλληνες ή από άλλες χώρες. Σε δεύτερο στάδιο, ξεκίνησα να αποκτώ επικοινωνία με πρόσφυγες / μετανάστες. Αυτό γινόταν είτε με τη βοήθεια διερμηνέα, ή μιλώντας στα αγγλικά ή με νοήματα. Παράλληλα, η επικοινωνία μου με πρόσφυγες / μετανάστες ήταν αναπόφευκτα επηρεασμένη από τη συμμετοχή μου ως αλληλέγγυα αλλά, την ίδια στιγμή και ξένη και ίσως, στα μάτια τους, σε πιο “ισχυρή θέση”.

Εκτός αυτού, η κινητικότητα που χαρακτηρίζει τους πρόσφυγες / μετανάστες, προξενούσε εμπόδια στην

---

8 βλ. Trubeta, S. (2015)

ανάπτυξη σταθερότερων σχέσεων ή σχέσεων εμπιστοσύνης μαζί τους. Πολλές φορές, σε διάστημα λίγων ημερών ή εβδομάδων οι πρόσφυγες / μετανάστες μετακινούνταν προς Αθήνα ή Καβάλα, σχεδόν πάντοτε απροειδοποίητα. “Την επόμενη μέρα είχαν φύγει!”

Η προηγούμενη ισορροπία άλλαξε μετά την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας (20/3/16). Αυτό διότι, υπήρχε κενό διάστημα, όπου δεν υπήρχε η γνώση του τι να κάνουμε και τι σημαίνει, πραγματικά, αυτή η συμφωνία. Υπήρχαν, και συνεχίζουν να υπάρχουν, συνεχή ερωτήματα και διαρκής επαναπροσανατολισμός δράσεων. Συνεπώς, κάποιες δεκάδες ανθρώπων έμειναν σταθεροί για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στο ΠΙΚΠΑ. Η κατάσταση αυτή συνέβαλε καθοριστικά, στη δική μου προσέγγιση προς τους υπόλοιπους αλλά και το αντίστροφο. Με προσκάλεσαν στις ζωές τους και με συμπεριέλαβαν στις κοινωνικές τους σχέσεις.

Το σπίτι, η κατοικία, των μεταναστών / προσφύγων και αλληλέγγυων, ακτιβιστών είχε αποκτήσει πολλούς παράλληλους χαρακτήρες. Αποτέλεσε πεδίο συνύπαρξης, πεδίο διαμάχης, πεδίο σύμπραξης αλλά και αμφισβήτησης, καταφύγιο, κατώφλι, πέρασμα, πεδίο έρευνας. Την ίδια στιγμή, αυτός ο χώρος μετασχηματιζόταν μέσα από πολιτισμικές και κοινωνικές διαστάσεις και σχέσεις, μέσα από αναπαραστάσεις, νοήματα, ιδέες και αντιλήψεις.

Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη, στην επιτόπια έρευνα, με τη χρήση της συμμετοχικής παρατήρησης (participant observation) προχωρούμε σε *“παρατήρηση κοινωνικών συμπεριφορών, κοινωνικής αλληλεπίδρασης και διαντίδρασης, κοινωνικής επικοινωνίας (λεκτικής και μη), κοινωνικών διαδικασιών και κοινωνικών παισίων. Άμεση άντληση πληροφορίας για ατομικές ή κοινωνικές συμπεριφορές, η κατανόηση του κοινωνικό-πολιτικού πλαισίου εντός του οποίου λαμβάνει χώρα κάποιο φαινόμενο ή κοινωνικής διαδικασίας και η δυνατότητα διεξαγωγής ερευνητικής δουλειάς σε φυσικά (μη τεχνητά) περιβάλλοντα”* (Ιωσηφίδης, 2008: 126).

Ακολουθώντας το 'πρωτόκολλο' διεξαγωγής ποιοτική έρευνας, προσπάθησα να ορίσω ερευνητικό θέμα και πεδίο μελέτης. Αξιοποιώντας τις, ήδη, υπαρκτές σχέσεις μου με το πεδίο έρευνας, ξεκίνησα ως *παρατηρητής ως συμμετέχων* (Ιωσηφίδης, 2008: 130), να συλλέγω και να καταγράφω δεδομένα. Αυτό έγινε εφικτό με τη βοήθεια ενός ημερολογίου καταγραφής σκέψεων και συμβάντων, κατά τη διάρκεια παρουσίας μου στο πεδίο.

Εν συνεχεία, μέσα από το θεωρητικό υπόβαθρο, το οποίο ήδη ερευνούσα (Θεωρία των κοινών), διατυπώνονταν με πιο ξεκάθαρο τρόπο τα ερευνητικά ερωτήματα και ένας συνεχής διάλογος, με αμφισβητήσεις, επανακαθόριζε την κατεύθυνση και τα συμπεράσματα της έρευνας.

“Η εντατική (σε βάθος) ποιοτική έρευνα στοχεύει κυρίως στη διερεύνηση μηχανισμών και των διαδικασιών παραγωγής συγκεκριμένων νοηματικών και κοινωνικό-πολιτισμικών πλαισίων κοινωνικής δράσης. Έτσι η ποιοτική κοινωνική έρευνα μελετά σε βάθος συγκεκριμένες περιπτώσεις (cases) περιγράφοντας, κατανοώντας και αναλύοντας τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες νοηματοδότησης της κοινωνικής δράσης, αποφεύγοντας την απομόνωση ορισμένων παραγόντων (μεταβλητών), οι οποίοι υποτίθεται ότι εξηγούν την κοινωνική πραγματικότητα” (Ιωσηφίδης, 2008: 25).

Η έμφαση στις διαδικασίες, στη βιωμένη εμπειρία, στα νοήματα και τις αναπαραστάσεις. Οι ποιοτικές μέθοδοι δίνουν έμφαση σε μη μετρήσιμες διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας υποθέτοντας ότι ο κοινωνικός κόσμος δεν αποτελείται από μία σειρά αντικειμενικών εξωτερικών γεγονότων (social facts) τα οποία είναι δυνατόν να προσδιοριστούν επακριβώς και να εξηγηθούν μέσα από την ανακάλυψη σταθερών κανονικοτήτων (regularities), αλλά ένα πυκνό και πολλαπλό πλέγμα νοηματικών και ερμηνευτικών οριζόντων το οποίο θα πρέπει να κατανοηθεί από τα μέσα (Ιωσηφίδης, 2008: 27).

Ποιοτικές έρευνες απαντούν, σύμφωνα με τη Mason (2003) σε ερωτήματα τι (τι ακριβώς συμβαίνει εδώ) και πώς (πώς νοηματοδοτούνται συγκεκριμένες κοινωνικές δράσεις και πρακτικές, ποιες είναι οι διαφορετικές ερμηνείες των ίδιων των διαδικασιών, φαινομένων ή πράξεων και πώς παράγονται, μορφοποιούνται και μεταλλάσσονται, πώς παράγονται τα διαφορετικά κοινωνικά νοήματα και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους στην κοινωνική δράση, πώς κατανοείται, ερμηνεύεται και κατασκευάζεται ο κοινωνικός κόσμος μέσα σε διαφορετικά κοινωνικό-πολιτισμικά πλαίσια, πώς συνδέονται οι διάφορες ερμηνείες και νοηματοδοτήσεις με ευρύτερες κοινωνικές διαδικασίες και δομικούς διαρθρωτικούς παράγοντες).

Στη συνάρθρωση όλων των παραπάνω, με τον συνδυασμό βιβλιογραφικής έρευνας και τις αποτυπώσεις άλλων ποιοτικών ερευνών και με τη συμμετοχική παρατήρηση στο πεδίο έρευνας, παραθέτω τα παρακάτω αποτελέσματα, τις παραπέρα σκέψεις, την ανώτερη θέληση και προτροπή.

1 | ΠΡΟΣΕΓΓΙΖΟΝΤΑΣ ΤΑ ΚΟΙΝΑ

Η θεωρία των κοινών και το προσφυγικό ή μεταναστευτικό θέμα δεν αντιμετωπίζονται στείρα, αποκομμένα και φυσικά χωρίς κάποια κατεύθυνση. Οφείλουμε να κατανοήσουμε τις μετακινήσεις των πληθυσμών, σε συνάρτηση με τον καπιταλισμό και τα εμφανή πλέον σημάδια της πτώσης του. Στο σημείο αυτό, γίνεται και πιο αντιληπτή η θεωρία των κοινών (σύμφωνα με την αυτόνομη μαρξιστική σκέψη), η οποία αποτελεί μία εναλλακτική ίσως, διαφορετική πολιτική σκέψη και πρακτική. Θα μπορούσε να είναι μία αφήγηση ενός άλλου κόσμου; Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός! Πρόκειται για συλλογικές πρακτικές μοιράσματος, θεωρίας και πράξης μίας άλλης πλευράς από την κυρίαρχη συστημική δράση.

Διαβάζοντας το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο των ημερών μας τεκμαίρεται πως η εποχή άνθισης του καπιταλισμού έχει παρέλθει και τη σειρά της έχει καταλάβει η βαθιά του κρίση. Ρεύματα μεταναστών κατακλύζουν τις μητροπόλεις, κοινωνικά στρώματα ολοένα και συμπιέζονται κι οδηγούνται στη φτωχοποίηση. Ο νεοφιλελευθερισμός που σταδιακά κατέκτησε όλη την Ευρώπη, προκάλεσε, ένα δίχως προηγούμενο, κύμα ιδιωτικοποιήσεων των δημοσίων υπηρεσιών, αγαθών και χωρών. Ο δημόσιος χώρος είναι κατεξοχήν πολιτικός. Η χρήση του καθορίζεται κυρίως από εκείνον που τον ελέγχει. Αυτό όμως δεν παύει να πυροδοτεί αντιδράσεις και διεκδικήσεις λόγου και χώρου.

Εκκινώντας από την παραδοχή ότι, *“ο χώρος δεν προϋπάρχει της κοινωνικής εμπειρίας, ως αφηρημένη χωρική μορφή, αλλά αναπαρίσταται μέσα από κοινωνικές σχέσεις πιθανά άνισες και αντίθετες ενώ ταυτόχρονα νοηματοδοτεί χωρικοποιημένες κοινωνικές πρακτικές και σχέσεις και κοινωνική εξουσία”* (Massey, 2008), αντιλαμβανόμαστε τη διαλεκτική σχέση μεταξύ χωρικού και κοινωνικού.

Αυτή η θεωρητική προσέγγιση του χώρου, ονομάστηκε από τον Soja *“χωρο-κοινωνική διαλεκτική” (socio-spatial dialectic)* (Soja, 1989: 78).

Ο χώρος είναι αναγκαία προϋπόθεση και ταυτόχρονα προϊόν της διαδικασίας συγκρότησης των υποκειμενικότητων (Massey, 2001:14). Η πολιτική αποτυπώνεται στο χώρο μέσα από τη δράση, τις σχέσεις των υποκειμένων, τη χωρική συνθήκη που αυτά δημιουργούν. Η ασυμφωνία των ανισοτήτων, οι πρακτικές τους και η χωρικοποίησή τους είναι πολιτική.

“Η πολιτική” όπως ο Jacques Rancière έχει παρατηρήσει *“είναι η σφαίρα της δραστηριότητας των κοινών τα οποία μπορεί να είναι μόνο αμφιλεγόμενα”* (Rancière: Hardt κα, 2009: 350).

1.1 Περί ετερόκλητων “κοινών”

Η σφαίρα των κοινών αποτελεί το πεδίο ενός διαρκούς και παγκόσμιου πολέμου με ταξικά χαρακτηριστικά. Περιλαμβάνει συγκρούσεις, διαμάχες και διεκδικήσεις γύρω από τα φυσικά κοινά (αέρας, θάλασσα, ποτάμια, λίμνες, δάση), τα δημόσια κοινά (υποδομές, δίκτυα μεταφορών, τηλεπικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία, δίκτυα κοινής ωφέλειας), τα πολιτισμικά κοινά (γλώσσα, επιστήμες, τέχνες, ήθη, έθιμα, κουλτούρα), τα περιβαλλοντικά κοινά (ποιότητα αέρα, χλωρίδα, πανίδα, ενάλιος πλούτος), τα αστικά κοινά (κοινόχρηστοι χώροι, χώροι πρασίνου, δίκτυα υποδομών, κτίρια δημόσιας διοίκησης, πολιτισμού, πρόνοιας, νοσοκομεία, πανεπιστήμια κ.λπ.), τα ενεργειακά κοινά (φυσικοί, ενεργειακοί πόροι), τα πληροφοριακά κοινά (διαδίκτυο, ανοιχτό και ελεύθερο λογισμικό), κ.ά. Το εύρος της σφαίρας των κοινών καθορίζεται τόσο από τις μορφές της κοινωνικής αυτοοργάνωσης και εδαφικοποίησης αυτών, όσο και από τις διαδικασίες της καπιταλιστικής μόνιμης πρωταρχικής συσσώρευσης (Factory, 2011: 20-27).

Τα χαρακτηριστικά, οι ορισμοί και οι τύποι των κοινών καθορίζονται κάθε φορά από το επίπεδο του κοινωνικού ανταγωνισμού και τους κοινωνικούς αγώνες σε συνάρτηση με τις πρακτικές του καπιταλιστικού συστήματος.

Μελετώντας τις αναλύσεις μελετητών (Bonefeld 2009; Caffentzis 2010; De Angelis 2013; Midnight Notes Collective and Friends 2009; Hardt & Negri 2009; Federici 2011; Κωτσάκης 2015; Σταυρίδης 2016; Τσαβδάρογλου 2016; κ.ά.) παραθέτουμε την κατηγοριοποίηση των κοινών σύμφωνα με τη σκέψη τους και την ανάλυσή τους.

Η διαμάχη γύρω από τα κοινά εκφράζεται από κάποιες βασικές προσεγγίσεις. Παρατίθενται γενικευμένες αναλύσεις με στόχο να καταλήξουμε και να αναλύσουμε περαιτέρω τις πιο ριζοσπαστικές θεωρίες περί κοινών.

Έτσι έχουμε:

Νεοφιλελεύθερες αναλύσεις που υποστηρίζουν την “ελεύθερη πρόσβαση στους κοινούς πόρους, στους οποίους προσδίδουν τρεις φυσικοποιημένες ιδιότητες. Πρόκειται για την αδιαιρετότητα, τη μη αποκλεισιμότητα και τη μη αφαιρεσιμότητα” (Bromley, 1991). Η αδιαιρετότητα οφείλεται στη φύση ενός αγαθού, π.χ. ο αέρας είναι αδιαίρετος. Η μη αποκλεισιμότητα συναρτάται με τη αδιαιρετότητα από την άποψη ότι, αν ένα αγαθό είναι αδιαίρετο, δεν μπορεί εύκολα να αποκλεισθεί κάποιος από το να χρησιμοποιήσει. Η μη αφαιρεσιμότητα σημαίνει ότι η χρήση του αγαθού από έναν, δεν μειώνει τη διαθέσιμη ποσότητα του για άλλους χρήστες. Η απόδοση των παραπάνω ιδιοτήτων στους κοινούς πόρους

επιδιώκει να δικαιολογήσει την ανεμπόδιστη χρήση και καταλήστευσή τους από το κεφάλαιο.

Οι νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις έχουν ως αναφορά τη λεγόμενη “θεωρία της τραγωδίας των κοινών” του βιολόγου Hardin Garrett (1968), ο οποίος μαζί με πλήθος μετέπειτα ερευνητών (βλ. Coase, 1959) μελετώντας διάφορα περιβαλλοντικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα υποστήριξε στα τέλη της δεκαετίας του '60 ότι στους αποκαλούμενους κοινούς πόρους (common pool resources) αν υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση και έλλειψη δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, τότε οι χρήστες τους συμπεριφέρονται εγωιστικά ως “ελεύθεροι καβαλάρηδες” (free riders), με συνέπεια να υπερχρησιμοποιούν τους κοινούς πόρους έως ότου καταστραφούν ολοκληρωτικά (Τσαβδάρου, 2016β).

Νεοκεϋνσιανές αναλύσεις (Ostrom, 2002), οι οποίες αναζητώντας μία συμβατότητα του καπιταλισμού με τα κοινά, προτείνουν συμμετοχικές διαδικασίες διαχείρισης των κοινών και της εμπλοκής των τοπικών κοινωνιών. Πρόκειται για προτάσεις οι οποίες δεν έρχονται σε ρήξη και σε καμία περίπτωση δεν αμφισβητούν τον καπιταλισμό, διεκδικώντας μία κρατική και θεσμική κατοχύρωση των κοινών. Πρόκειται για προσεγγίσεις της κρατικής ρύθμισης. Όταν αναφέρονται στα κοινά, αναγνωρίζουν μόνο τους κοινούς πόρους (common-pool resources), για τους οποίους υποστηρίζουν ότι πρέπει να αποδοθεί το χαρακτηριστικό της κοινής ιδιοκτησίας (common property), η οποία πρέπει να κατοχυρωθεί θεσμικά και να προστατευτεί απέναντι στην ανεξέλεγκτη ελεύθερη πρόσβαση (open access).

Αυτού του είδους οι προσεγγίσεις, απέναντι στην ανεξέλεγκτη λειτουργία της “ελεύθερης αγοράς” και στην ιδιωτικοποίηση των κοινών πόρων, ισχυρίζονται ότι το κράτος αποτελεί τον καλύτερο εγγυητή για τη βιωσιμότητα και βέλτιστη εμπορική αξιοποίηση των κοινών. Επομένως, μιλάμε για μετασχηματισμό του ρόλου του κράτους σε συνάρτηση με τον μετασχηματισμό του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις του κράτους-πρόνοιας, κατά τον κεϋνσιανισμό (Factory, 2011: 20-27).

Συγκεκριμένα, ένας από τους εκφραστές αυτού του τύπου προσέγγισης, ο Ophuls William (1973), ασκώντας κριτική σε φιλελεύθερους στοχαστές φέρει ως επιχείρημα ότι η “τραγωδία των κοινών” του Hardin (1968), καθώς και τα διάφορα περιβαλλοντικά ζητήματα οφείλονται στη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς και υποστήριξε πως μπορούν να επιλυθούν μόνο με κρατική παρέμβαση που διαθέτει μεγάλες εξουσίες επιβολής και εξαναγκασμού, με προσφυγή, δηλαδή σε ένα “Λεβιάθαν” (Ophuls, 1973: 228-229, στο Τσαβδάρου, 2016β).

“Αναλύσεις της συλλογικής δράσης. Οι προσεγγίσεις της συλλογικής δράσης αντιτίθεται στην απόδοση ατομικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας καθώς και στον κρατικό έλεγχο των κοινών πόρων και αναζητώντας μία συμβατότητα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής με τα κοινά, υποστηρίζουν ως τρίτη εναλλακτική εκδοχή την άποψη ότι κοινότητες παραγωγών μπορούν να αυτοοργανωθούν και με συμμετοχικούς συλλογικούς τρόπους να καταφέρουν αποδοτικά εμπορικά αποτελέσματα” (Earl and Potts,

2011, στο Τσαβδάρογλου, 2016β: 147). Αυτού του είδους οι προσεγγίσεις δεν αμφισβητούν τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και διεκδικούν την κρατική κατοχύρωση των κοινών πόρων ως καθεστώτων κοινής ιδιοκτησίας. Βασικότερος εκφραστής αυτών των αναλύσεων είναι η Ostrom Elinor, η οποία όταν αναφέρεται στα κοινά αναγνωρίζει μόνο τους κοινούς πόρους, για τους οποίους ισχυρίζεται ότι πρέπει να αποδοθούν τα χαρακτηριστικά της κοινής ιδιοκτησίας (common property), η οποία πρέπει να κατοχυρωθεί θεσμικά και να προστατευτεί απέναντι στην ανεξέλεγκτη ελεύθερη πρόσβαση (open access) (Ostrom, 2002).

Τόσο οι νεοφιλελεύθερες αναλύσεις, όσο οι Νεοκεϋνσιανές και οι αναλύσεις συλλογικής δράσης, παρά τις διαφορές τους και τους διαφορετικούς εκφραστές τους, βασίζονται στην κρατική θεσμική κατοχύρωση. Ενισχύοντας τις εμπορευματικές σχέσεις και το κέρδος, μέσω της χρήσης των κοινών αγαθών, προτείνουν εναλλακτικές μορφές ιδιωτικοποίησης και περιφράξεων.

Πιο ριζοσπαστικές αναλύσεις, κυρίως από τη σκοπιά του αυτόνομου μαρξισμού (Bonfeld 2009, Caffentzis 2010, De Angelis 2013, Midnight Notes Collective and Friends 2009, Negri 2009 κ.ά.), αναγνωρίζουν στα κοινά τρία χαρακτηριστικά που βασίζονται κατά κύριο λόγο στη δυναμική των κοινωνικών σχέσεων. Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι πως τα κοινά στέκονται πέρα από κάποιο ιδιοκτησιακό καθεστώς, καθώς δεν είναι ούτε ιδιωτικά ούτε κρατικά. Διακατέχονται από μία σχεσιακή προσέγγιση, αφού περιέχουν κοινωνικές σχέσεις βασισμένες σε ένα ήθος συνεργασίας, μοιράσματος, εμπιστοσύνης. Επομένως η διαχείρισή τους μπορεί να τελεστεί μόνο σε κοινοτικό επίπεδο. Δεύτερο χαρακτηριστικό των κοινών είναι ότι δεν εντάσσονται σε κάποιο είδος εμπορευματικής σχέσης, δεν τους προσδίδεται ανταλλακτική αξία και η χρήση τους γίνεται από κοινού και μέσω του μοιράσματος. Τρίτο χαρακτηριστικό των κοινών είναι ότι δεν περιφράσσονται, είναι προσβάσιμα σε όλα τα μέλη της κοινότητας, χωρίς η πρόσβαση να περιορίζεται σε συγκεκριμένο χώρο αλλά είναι δυνατό να αναπτύσσονται και διατοπικές σχέσεις.

Επομένως μπορούμε να αντιληφθούμε πως υπάρχουν αρκετά διαφορετικές και αντίθετες προσεγγίσεις για τα κοινά. Υπάρχουν εκείνες οι προσεγγίσεις, οι οποίες στην ουσία τους τίθενται υπέρ του κεφαλαιακού συστήματος του καπιταλισμού και συνεπώς των περιφράξεων. Υπάρχουν, όμως κι εκείνες, οι οποίες είναι πέρα από κρατικές και ιδιωτικές παρεμβάσεις, πέρα από εμπορευματικές σχέσεις και περιφράξεις.

Τα κοινά συνήθως συνδέονται με τις λεγόμενες περιφράξεις και μαζί αποτελούν δύο αλληλένδετες έννοιες που αντανakλούν ανταγωνισμούς και υποδηλώνουν με μία πρώτη ανάγνωση τη συμμετοχή ή την απαγόρευση των κοινωνιών και των κοινοτήτων από την πρόσβαση, χρήση, ανάκτηση και διαχείριση των πόρων και μέσων παραγωγής και αναπαραγωγής.

Ο Caffentzis υπογραμμίζει τη διάκριση μεταξύ των δυο ειδών των κοινών: 1) φίλο-καπιταλιστικά κοινά που είναι συμβατά με την καπιταλιστική συσσώρευση και την ενισχύουν, και 2) αντι-καπιταλιστικά κοινά τα οποία είναι ανταγωνιστικά με την καπιταλιστική συσσώρευση και την ανατρέπουν (Caffentzis, 2010: 25).

Παράλληλα, ο Τσαβδάρογλου κάνει τον διαχωρισμό των προσεγγίσεων για τα κοινά ως εξής: “προσεγγίσεις υπέρ των περιφράξεων” και “προσεγγίσεις για τον κομμουνισμό των κοινών” (Τσαβδάρογλου, 2016β: 23).

1.2 Η θεωρία των κοινών σύμφωνα με την αυτόνομη μαρξιστική σκέψη

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα εξετάσουμε τα χαρακτηριστικά των “αντι-καπιταλιστικών” κοινών, με βάση την προσέγγιση των αυτόνομων μαρξιστών, οι οποίοι δεν αναπολούν τα κοινά στα πλαίσια προ-καπιταλιστικών κοινωνιών. Εξελίσσουν τη σκέψη, εξετάζουν τη συνεχή αλληλεπίδραση με την κοινωνία και αντιτίθενται στις θεωρίες διαστρέβλωσης των κοινών.

Ο De Angelis υποστηρίζει πως, τα κοινά αποτελούν έναν τρόπο ώστε να εγκαθιδρυθεί ένας νέος πολιτικός λόγος, ο οποίος βασίζεται και βοηθά στο να αρθρωθούν οι πολλοί υπαρκτοί, συχνά μειοψηφικοί αγώνες, και αναγνωρίζει τη δύναμή τους να αντιμετωπίζουν την καπιταλιστική κοινωνία (De Angelis & Stavrides, 2010: 1).

“Τα κοινά δεν δίνονται και δεν είναι δεδομένα από μόνα τους. Αναδύονται μέσω των πράξεων μοιράσματος, ως αποτέλεσμα των κοινωνικών σχέσεων. Τα κοινά αναπτύσσονται από τη βάση, από την ενεργή και άμεση συμμετοχή των υποκειμένων. Τα κοινά αυτοοργανώνονται και υπερασπίζονται, τόσο απέναντι στα ιδιωτικά συμφέροντα όσο και τους κρατικούς θεσμούς” (Theatro Valle, 2012).

Ακολουθώντας τις προσεγγίσεις των αυτόνομων μαρξιστών για τα κοινά, σε αυτήν έρευνα, παρατίθενται ορισμένοι από τους ορισμούς των κοινών.

Όπως ορίζονται στο βιβλίο των Hardt και Negri “Commonwealth” το 2009, τα κοινά (commons) είναι:

- πρώτον, τα υλικά στοιχεία το “κοινού πλούτου” (commonwealth) ο αέρας, το νερό, τα “δώρα της φύσης”, που “συχνά απαιτείται να είναι κληρονομιά της ανθρωπότητας ως σύνολο που μοιράζεται

από κοινού” και,

- δεύτερον, “τα αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής που είναι αναγκαία για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την ανάπτυξη παραγωγής γνώσεων, γλωσσικών κωδίκων, πληροφοριών, συναισθημάτων κοκ” (Hardt κα, 2009: Κωτσάκης, 2013: 400).

Σύμφωνα με το ρεύμα σκέψης των αυτόνομων μαρξιστών, τα κοινά (commons) εμπεριέχουν, ταυτόχρονα, τρία θεμελιώδη χαρακτηριστικά: τους κοινούς πόρους (pooled resources), τις κοινότητες (community) και τις σχέσεις που δημιουργούν κοινά (commoning). Τα άτομα, τα οποία μέσα από σχέσεις δημιουργίας κοινών (commoning), συγκροτούν χειραφετικές κοινότητες (community), που αυτοδιαχειρίζονται με μη εμπορικούς τρόπους μοιράσματος, τους κοινούς πόρους (pooled resources), αποκαλούνται “commoners” (Rebel, 2011:5).

Ιδιαίτερα κατατοπιστικός και επεξηγηματικός είναι ο ορισμός των κοινών που δίνει ο De Angelis, στο άρθρο “Σχετικά με τα κοινά” αναλύοντας τρία συστατικά τους: “Τα κοινά δεν είναι απλώς πόροι τους οποίους μοιραζόμαστε. Για να αντιληφθούμε τα κοινά πρέπει να συμπεριλάβουμε τρία πράγματα την ίδια στιγμή.

- Πρώτα από όλα, τα κοινά περιλαμβάνουν κάποιου είδους κοινούς πόρους, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως μη εμπορικά μέσα για την εκπλήρωση των αναγκών των ανθρώπων.
- Δεύτερον, τα κοινά οπωσδήποτε δημιουργούνται και διατηρούνται από κοινότητες.
- Επιπρόσθετα σε αυτά τα δύο στοιχεία -τους κοινούς πόρους και τις κοινότητες- το τρίτο και πιο σημαντικό στοιχείο ώστε να αντιληφθούμε τα κοινά είναι το ρήμα “to common” (σχέσεις που δημιουργούν κοινά). Πρόκειται για την κοινωνική διαδικασία η οποία δημιουργεί και αναπαράγει κοινά” (De Angelis & Stavrides, 2010: 2).

Εκτός αυτού, ο Caffentzis (2008: 1-2) παραθέτει παρόμοιο ορισμό ο οποίος λέει πως “Τα κοινά απαιτούν τουλάχιστον τρία στοιχεία για τη σύστασή τους:

- ένα σύνολο πόρων κοινής δεξαμενής (...),
- ένα σύνολο ανθρώπων που επιθυμούν διαρκή και μακροχρόνια πρόσβαση στους πόρους (οι λεγόμενοι commoners) και
- ένα σύνολο κανόνων και διαδικασιών που οι commoners χρησιμοποιούν για να διαχειρίζονται στους πόρους.”

Αναπτύσσοντας τη σκέψη του, ο ίδιος αναφέρει πως “[...] τα κοινά έχουν χρησιμοποιηθεί από αντικαπιταλιστές για να δείξουν ότι οι συλλογικές μη καπιταλιστικές μορφές οργάνωσης της υλικής ζωής

είναι ακόμα ζωντανές και αγωνίζονται σε όλο τον κόσμο υπό δύο έννοιες:

- τα προκαπιταλιστικά κοινά που ακόμα υπάρχουν και η επιβίωση δισεκατομμυρίων ανθρώπων εξαρτάται από αυτά (π.χ. οι μορφές κοινωνικής συνεργασίας εξαρτώνται από αυτά τα κοινά και κάνουν εφικτή την επιβίωση όλων αυτών που ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα - θεωρητικά είναι αδύνατο να ζήσουν),
- την ανάδυση νέων κοινών, ειδικά στην οικολογική και ενεργειακή σφαίρα και στα πεδία των υπολογιστών και της πληροφορικής. Με άλλα λόγια, τα κοινά φέρνουν κοντά προκαπιταλιστικές και μετακαπιταλιστικές μορφές κοινωνικής συνεργασίας σε ένα είδος χρονικής δίνης που αποφεύγει την ολοκληρωτική λογική του νεοφιλελευθερισμού” (Caffentzis, 2010: 24).

Η συζήτηση για τα κοινά σχετίζεται με τη μαρξιστική σκέψη με διαφορετικούς τρόπους. Υπάρχει, αρχικά, το ζήτημα ερμηνείας της μαρξιστικής θεωρίας της πρωταρχικής συσσώρευσης. Σε ένα από τα τελευταία κεφάλαια (8ο) του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου, ο Marx περιγράφει τη διαδικασία της απαλλοτρίωσης και της αφαίρεσης της γης από τους “commoners”, την οποία περιγράφει ως “πρωταρχική συσσώρευση” και η οποία γίνεται αντιληπτή ως διαδικασία που δημιουργεί τις προϋποθέσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης, καθώς διαχωρίζει τους ανθρώπους από τα δικά τους μέσα παραγωγής. Τον 16ο - 17ο αιώνα στην Αγγλία αυτή η διαδικασία έγινε γνωστή ως “περίφραξη” (Marx, 2009).

Η αγγλική έννοια των “commoners” προέρχεται από την ονομασία των χωρικών του ύστερου μεσαίωνα στην Αγγλία, οι οποίοι δεν ήταν δουλοπάροικοι αλλά ελεύθεροι αγρότες που διαχειρίζονταν από κοινού κοινές-κοινοτικές γαίες (common land), οι οποίες τους παρείχαν τις πρώτες ύλες (βοσκοτόπια, ξυλεία, τύρφη, θεραπευτικά βότανα) για τη διαβίωσή τους, και ήταν αυτοί και αυτές που εξεγέρθηκαν ενάντια στις διαδικασίες των περιφράξεων, τη θεσμοθέτηση της ατομικής ιδιοκτησίας και της πρωταρχικής συσσώρευσης κατά την ανάδυση του καπιταλισμού. Οι αγρότες των κοινών γαιών, οι “commoners”, που έχασαν τις κοινοτικές γαίες, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την ύπαιθρο και να εγκατασταθούν στα ανερχόμενα αστικά βιομηχανικά κέντρα και να εργαστούν υπό το καθεστώς της μισθωτής εργασίας. Αυτό συνέβαλε στη μαζική φτωχοποίηση των “commoners”, σε μαζική μετανάστευση και μαζική και έντονη ποινικοποίηση των πρώην “commoners” (Holloway, 2011: 198). Η διαδικασία περίφραξης των κοινών γαιών επεκτάθηκε σταδιακά σε ολόκληρη την Ευρώπη και παράλληλα στις υπόλοιπες ηπείρους.

Οι διαδικασίες των περιφράξεων διαρκώς επεκτείνονται καθώς και σχετίζονται με τη μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης, η οποία είναι αναγκαίο συστατικό του καπιταλισμού, που συνεχώς

αναπαράγεται μέσω παλαιότερων αλλά και νέων περιφράξεων.⁹

Η έννοια των “commoners” επανέρχεται σήμερα στο πολιτικό λεξιλόγιο, κυρίως από τους αυτόνομους μαρξιστές, ως χαρακτηρισμός των υποκειμένων που μέσα από διαδικασίες αγώνα και χειραφετικές κοινότητες αποπεριφράσσουν – ανακτούν (reclaim) τον κλεμμένο από το κεφάλαιο κοινωνικό πλούτο (common wealth) και μέσα από κοινοτικές σχέσεις (commoning) συνθέτουν τα κοινά (Rebel, 2011: 5).

Οι “commoners” αποδίδουν τα κοινά στην πολλαπλότητα, τους ανταγωνισμούς, τις αντιφάσεις και τις διαπραγματεύσεις των κοινωνικών σχέσεων, θέτοντας ως στόχο την ελεύθερη – μη εμπορευματική πρόσβαση σε αυτά. Ταυτόχρονα, επιδιώκουν την ένωση των παραγωγών με τα μέσα παραγωγής αλλά και την άρση κοινωνικών διακρίσεων και αποκλεισμών.

Οι Hardt & Negri (2009: 124) αναφέρουν ότι οι “commoners” δεν αποτελούν μία κατηγορία ομοιότητας, αλλά μία “επιβεβαίωση των μοναδικοτήτων”.

Η έννοια του “**commoning**” αποτελεί έναν όρο που επινόησε ο Peter Linebaugh, το 2008, και τον αναφέρει στο έργο του “The Magna Carta Manifesto” (Linebaugh, 2008) για να περιγράψει τη διαδικασία σχηματοποίησης σχέσεων δημιουργίας κοινών μέσα στις εξεγέρσεις και στους αγώνες των μεσαιωνικών “commoners” ενάντια στις περιφράξεις και στις διαδικασίες πρωταρχικής συσσώρευσης κατά την περίοδο ανάδυσης του καπιταλισμού στην Αγγλία. Συγκεκριμένα, όπως το θέτει ο Linebaugh, η έννοια του “commoning” αφορά “την παραγωγή και αναπαραγωγή των κοινών ή διαμέσω των κοινών” (Linebaugh, 2008).

Ο De Angelis στο άρθρο του “The production of the commons and the “explosion” of the middle class”, αναφέρει πως “η μετατροπή ενός ουσιαστικού (common) σε ρήμα (to common – commoning) δεν είναι μικρό βήμα και απαιτεί τόλμη, ειδικά όταν δεν θέλουμε να επισκιάσουμε τη σημασία του ουσιαστικού, αλλά απλώς να το θεμελιώσουμε σε αυτό που σε τελική ανάλυση είναι η ροή της ζωής. Δεν υπάρχουν κοινά χωρίς τις συνεχείς δραστηριότητες του commoning, της παραγωγής και αναπαραγωγής των κοινών. [...] Το commoning αποτελεί τη συνθετική – συντακτική διαδικασία των κοινωνικών σχέσεων” (De Angelis, 2010: 955).

Παράλληλα, στη συζήτηση για το “commoning”, τις σχέσεις αναδημιουργίας των κοινών, η άποψη του Harvey (2011: 73) είναι ότι πρόκειται για εκείνες τις κοινωνικές πρακτικές που παράγουν μη

---

⁹ “Η πρωταρχική συσσώρευση είναι το θεμέλιο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Η πρωταρχική συσσώρευση είναι μια μονίμως αναπαραγόμενη συσσώρευση. Είναι η συνθήκη και η προϋπόθεση της ύπαρξης του κεφαλαίου. Εν ολίγοις, η πρωταρχική συσσώρευση είναι μια συνεχώς αναπαραγόμενη συσσώρευση, είτε με όρους ανανεούμενου χωρισμού νέων πληθυσμών από τα μέσα παραγωγής και συντήρησης, είτε με όρους της αναπαραγωγής της μισθωτής σχέσης” (Bonefeld 2009).

εμπορευματοποιημένες κοινωνικές σχέσεις.

Ο Σταυρίδης (2014: 212) προτείνει ως καθοριστικά στοιχεία της “από κοινού παραγωγής” (του commoning) τις έννοιες της “συγκρισιμότητας”, της “μεταφερσιμότητας” και τους “θεσμούς, οι οποίοι εμποδίζουν ή αποθαρρύνουν τη συσσώρευση της εξουσίας”. Συγκεκριμένα, σχετικά με την έννοια της “συγκρισιμότητας” υποστηρίζει ότι είναι απαραίτητη στους θεσμούς της από κοινού παραγωγής, για να γίνουν ορατές και να αναγνωριστούν οι ποικίλες διαφορές των διαφορετικών υποκειμένων. Ενώ η έννοια της “μεταφερσιμότητας” σηματοδοτεί το εργαλείο της διαπραγμάτευσης των διαφορετικότητων.

Παράλληλα, ο De Angelis επιμένει στη σύνδεση των “σχέσεων δημιουργίας κοινών” με την έννοια των “κοινοτήτων” (**community**). Οι κοινότητες είναι σύνολα από “commoners”, οι οποίοι μοιράζονται αυτούς τους κοινούς πόρους, της πηγές, και καθορίζουν οι ίδιοι και γι' αυτούς τους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους παρέχεται πρόσβαση και χρήση στους κοινούς πόρους. Ωστόσο, οι κοινότητες δεν είναι απαραίτητο να δεσμεύονται χωρικά σε μία τοποθεσία, μπορούν να λειτουργούν και σε διατοπικές σφαίρες. Παράλληλα, δεν πρέπει να γίνονται αντιληπτές ως ομοιογενής στα πολιτιστικά και υλικά χαρακτηριστικά τους (De Angelis, 2009: 28).

Επιπρόσθετα, η Federici, συμφωνώντας με τον ορισμό του De Angelis για τα κοινά και τη σύνδεσή τους με τις σχέσεις δημιουργίας κοινών (commoning), τις κοινότητες και τα κοινά συμφέροντα, υποστηρίζει πως “εάν η δημιουργία κοινών σχέσεων (commoning) έχει κάποιο νόημα, τότε αυτό θα πρέπει να είναι η παραγωγή του εαυτού μας ως ένα κοινό υποκείμενο (με κοινά συμφέροντα). Αυτός είναι ο τρόπος που πρέπει να αντιλαμβανόμαστε το σύνθημα “κανένα κοινό χωρίς κοινότητα”” (Federici, 2011:4), καθώς και κάνει σαφές ότι όταν μιλάει για κοινότητες αναφέρεται στις “ποιότητες της κοινωνικής συνεργασίας και όχι σε εθνικούς ή θρησκευτικούς αποκλεισμούς, λειτουργεί εκτός μίας περιφραγμένης σφαίρας, μίας περιφραγμένης πραγματικότητας (gated reality)”.

Την άμεση και αναγκαία σύνδεση των κοινών με τις κοινότητες τονίζουν και οι Midnight Notes and Friends όταν ισχυρίζονται στο άρθρο τους “Promissory Notes from Crisis to Commons” ότι τα “κοινά χωρίς μία συνειδητά συγκροτημένη κοινότητα είναι αδιανόητα” (Midnight Notes and Friends, 2009).

Ο Σταυρίδης, ωστόσο, (2010) υποστηρίζει πως η **κοινότητα** αναφέρεται σε μία ομάδα ανθρώπων με ομοιογενή χαρακτηριστικά, ενώ η ιδέα του δημόσιου (public) δίνει έμφαση στις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων. Η δημόσια σφαίρα μπορεί να θεωρηθεί ως ο πραγματικός ή εικονικός χώρος

όπου οι ξένοι και διαφορετικοί άνθρωποι ή ομάδες με διαφορετικούς τρόπους ζωής μπορούν να συναντηθούν (De Angelis & Stavrides, 2010: 7). Η δημόσια σφαίρα πέρα από το "commoning" (τις σχέσεις που δημιουργούν κοινά) εσωκλείει και το "sharing" (μοίρασμα), όπου εκεί θα πρέπει να αντιληφθούμε και τις δυσκολίες του μοιράσματος και τους αγώνες και τις διαπραγματεύσεις που συνδέονται απαραίτητα με την προοπτική του μοιράσματος. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως η απεύθυνση των κοινών σε ομάδες ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά εμπεριέχει τον κίνδυνο να ενισχύονται έτσι κλειστές κοινότητες (De Angelis & Stavrides, 2010: 7). Άρα, σύμφωνα με τον Σταυρίδη, η κοινότητα ενέχει τον κίνδυνο του αποκλεισμού από την πρόσβαση στα κοινά, το οποίο σημαίνει ότι ακόμα και οι χειραφετικές κοινότητες ενδέχεται να αποκτούν χαρακτήρα "αντικοινού" (anticommons¹⁰).

Αργότερα, όμως, εμπνεόμενος από τις λατινοαμερικανικές "**κοινωνίες σε κίνηση**", σύμφωνα με τον όρο του Zibechi Raul (Zibechi κα, 2016), καθώς επίσης και από τα "κινήματα των πλατειών" (2011), υποστήριξε την έννοια της "κοινότητας σε κίνηση" (Stavrides, 2016: 95-108, 159-180). Μία "κοινότητα σε κίνηση" (society in movement), μέσα από τις διαδικασίες της "από κοινού παραγωγής" εκκρίνει και ταυτόχρονα εκκρίνεται από τον κοινό χώρο. Επομένως, κατά τον Σταυρίδη, ο κοινός χώρος που εκκρίνεται από την κοινότητα και ταυτόχρονα την εκκρίνει είναι ένα *τεχνούργημα που παράγεται από κοινού*.

Με βάση τον τριπλό ορισμό των κοινών (κοινοί πόροι, σχέσεις δημιουργίας κοινών, κοινότητες), διαπιστώνουμε ότι τα κοινά δεν είναι αυθύπαρκτα, δεν υπάρχουν από μόνα τους και δεν είναι μία απλή νοσταλγική αναφορά στους "commoners" του μεσαίωνα. Όπως αναφέρει και ο Harvey, "τα κοινά δεν είναι κάτι που υπήρχε στο μακρινό παρελθόν και από τότε χάθηκε, αλλά κάτι το οποίο όπως τα αστικά κοινά διαρκώς παράγεται" (Harvey, 2011: 105).

1.3 Κοινός Χώρος - "Common space"

Στα πλαίσια της διαλεκτικής μεταξύ χωρικού και κοινωνικού δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την ταυτόχρονη ύπαρξη του *κοινού χώρου* (common space). Δεν νοείται η ύπαρξη "κοινώς πράττειν" (commoning) χωρίς

---

10 Ο όρος "αντικοινά" (anticommons) αναφέρεται, κυρίως, στις νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις και τίθεται σε αντιδιαστολή με τα "κοινά" (commons). Στα "αντικοινά", πολλαπλοί ιδιοκτήτες κατέχουν αποκλειστικά δικαιώματα χρήσης, και ταυτόχρονα κατέχουν δικαιώματα αποκλεισμού άλλων ατόμων ή χρηστών από την χρήση των πόρων, π.χ. στις περιφραγμένες κοινότητες (gated communities) οι κάτοικοί τους αποκλείουν άλλα άτομα (others) από την πρόσβαση στον περιφραγμένο χώρο.

τον κοινό χώρο και δεν νοείται κοινός χώρος χωρίς τους “commoners” και με την απουσία του “κοινώς πράττειν” (commoning).

Οι “κοινότητες σε κίνηση” εκκρίνουν τον δικό τους χώρο υποστηρίζει ο Σταυρίδης (2016).

Ήδη οι Hardt & Negri (2009: 250) συνδέουν τα κοινά με την πόλη ως δομημένο περιβάλλον, ως κοινωνικές σχέσεις και πρακτικές και ως κοινωνικοί θεσμοί. Συγκεκριμένα αναφέρουν:

“Η πόλη, φυσικά, δεν είναι απλώς ένα χτισμένο περιβάλλον που αποτελείται από κτίρια, δρόμους, υπόγειο μετρό, πάρκα, απορρίμματα και συστήματα τηλεπικοινωνιακών αλλά επίσης αποτελεί μία ζωντανή δυναμική πολιτισμικών πρακτικών, διανοητικών κύκλων, δικτύων επιρροής και κοινωνικών θεσμών. Αυτά τα στοιχεία του κοινού εμπεριέχονται στην πόλη και δεν αποτελούν απλώς την αναγκαία προϋπόθεση για την βιοπολιτική παραγωγή αλλά επίσης είναι τα αποτελέσματά της, η πόλη είναι η πηγή του κοινού και το δοχείο μέσα στο οποίο το κοινό ρέει.”

Υπάρχει το δίπολο του δημοσίου και ιδιωτικού χώρου. Πολλές διαχωριστικές γραμμές και θεωρίες προκύπτουν γύρω από αυτό. Άλλοτε, αντικρούονται κι άλλοτε ενώνονται, δημιουργώντας ωστόσο όρια. Πέραν αυτών, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε και τον κοινό χώρο (*common space*) ο οποίος είτε προκύπτει ή διεκδικείται στις σύγχρονες μητροπόλεις. Πρόκειται για χώρους ανοιχτούς προς το κοινό (public), όπου οι κανόνες και οι τρόποι χρήσης δεν εξαρτώνται ούτε ελέγχονται από μία επικρατούσα αρχή. Προκύπτει μέσα από πρακτικές επιτέλεσης του κοινού, πρακτικές που ορίζουν και παράγουν αγαθά και υπηρεσίες ώστε να μοιραστούν σε όλους, πέρα από εμπορευματικές σχέσεις.

Αυτές οι πρακτικές του “κοινώς πράττειν” (commoning) δημιουργούν και νέες σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Προωθούνται μορφές και τρόποι ζωής με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την έννοια του “μοιράζομαι”. Οι πρακτικές του “κοινώς πράττειν”, δεν παράγουν ή διανείμουν αγαθά, αλλά αρχικά δημιουργούν νέες μορφές κοινωνικής ζωής, μορφές “ζωής από κοινού”.

Παρατηρούμε, την χωρο-κοινωνική διαλεκτική, όπως έχει περιγράψει ο Soja (1989). Οι κοινωνικές πρακτικές χωρικοποιούνται, ταυτόχρονα όμως ο χώρος προσδίδει χαρακτηριστικά στις πρακτικές, αλληλοεπιδρώντας.

Ακολουθώντας τη σκέψη του Σταυρίδη, αυτές οι πρακτικές μπορεί να είναι

- προβολικές (υποδεικνύοντας πιθανές μορφές ζωής από κοινού),
- εκφραστικές (προσπαθώντας να επιστήσουν την προσοχή σε αξίες που μοιράζονται όλοι όσοι συμμετέχουν σε διαδικασίες παραγωγής κοινών) και
- υποδειγματικές (αφού καθιερώνουν μερικώς κοινωνικές σχέσεις που υπερβαίνουν τα επιβαλλόμενα όρια από τα κυρίαρχα μοντέλα της κοινωνικότητας) (Stavrvides, 2016: 2).

Ο χώρος των κοινών είναι ένα άθροισμα χωρικών σχέσεων που παράγονται από πρακτικές παραγωγής κοινών. Ο Σταυρίδης (2016: 3) περιγράφει πως αυτή η διαδικασία εμπεριέχει δύο διαφορετικούς και ξεχωριστούς τρόπους με τους οποίους μπορούν αυτές οι σχέσεις να οργανωθούν. Μπορούν, από τη μία, να οργανωθούν ως ένα κλειστό σύστημα το οποίο ρητώς καθορίζει το χώρο που μοιράζεται σε ένα καθορισμένο έδαφος, που αναφέρεται σε μία συγκεκριμένη κοινότητα των *commoners*. Αφετέρου, μπορεί να είναι μία μορφή ενός ανοικτού δικτύου περασμάτων (*passages*) μέσα από το οποίο, αναδυόμενες και πάντα ανοιχτές κοινότητες “*commoners*”, επικοινωνούν και ανταλλάσσουν αγαθά και ιδέες.

Στο βιβλίο του, *Common Space*, ο Σταυρίδης συνδυάζει την έννοια του “υβριδισμού”¹¹ (Bhabha, 1994) με την προσέγγιση για τον “χώρο-κατώφλι” (Σταυρίδης, 1998, 1999) και τους “νεοεισερχόμενους” (Rancière, 2010) και υποστηρίζει ότι ο κοινός χώρος συνιστά στην πραγματικότητα έναν ανοιχτό χώρο-κατώφλι σε κίνηση. Ο κοινός χώρος-κατώφλι δεν αποτελεί ένα περικλειστο θύλακα αλλά είναι ένας χώρος ανοιχτός και πορώδης τόσο ως προς την περίμετρο της επικράτειά του όσο και ως προς τους χρήστες του, τους “νεοεισερχόμενους”, οι οποίοι διατηρούν τις διαφορές τους που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία μικροκοινοτήτων εντός του κοινού χώρου. Ενώ ο δημόσιος χώρος φέρει τα σημάδια εκείνης της δεσπόζουσας εξουσίας που τον ορίζει, ο κοινός χώρος είναι ανοιχτός στη χρήση, χώρος που ανοίγεται διαρκώς στους “νεοεισερχόμενους”. Αναφέρεται σε μία συλλογική εμπειρία διάσχισης χώρων-κατωφλίων όπου πρόκειται για την κοινωνικά αποκτημένη επίγνωση πως η ετερότητα (*otherness*) μπορεί να προσεγγιστεί μόνο όταν τα σύνορα της ταυτότητας ανοίγουν και πλάθονται ενδιάμεσες ζώνες αμφισημίας, υβριδισμών, ζώνες όπου οι αξίες μπορούν να γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης (Stavrides, 2016: 54-61). Τα κατώφλια ρητά συμβολίζουν την προοπτική του μοιράσματος ιδρύοντας ενδιάμεσες περιοχές διασταύρωσης, ανοίγοντας το μέσα στο έξω. Συνεπώς ως μηχανισμοί που ρυθμίζουν και νοηματοδοτούν πράξεις περάσματος τα κατώφλια (*thresholds*) μπορούν να γίνουν ισχυρά εργαλεία για την κατασκευή θεσμών διεύρυνσης του κοινώς πράττειν. Ο Rancière θα δει τα κατώφλια ως χωροκοινωνικά “δημιουργήματα της ισότητας” (Rancière, 2010).

Τα κοινά αποτελούν έναν τρόπο ώστε να εγκαθιδρυθεί ένας νέος πολιτικός λόγος, ο οποίος βασίζεται και βοηθά να αρθρωθούν πολλοί υπαρκτοί, συχνά μειοψηφικοί αγώνες και αναγνωρίζει τη δύναμή τους να αντιμετωπίζουν την καπιταλιστική κοινωνία. Ας έχουμε όμως στην σκέψη μας πως το *κοινώς πράττειν* δεν είναι από μόνο του, στην ουσία του, αντι-καπιταλιστικό, αλλά μπορεί να ενεργοποιήσει και να εκφράσει προσπάθειες οι οποίες θα κατευθυνθούν πέρα από τον καπιταλισμό. Πρέπει να εξετάσουμε προσεκτικά τους κοινούς χώρους όχι σαν καθαρές εκφράσεις διαφορετικής κουλτούρας, αλλά ως υβριδικές

11 Η έννοια του υβριδισμού αναφέρεται κυρίως στις ενέργειες των “από κάτω” (*subaltern agencies*)

συλλογικές, εν εξελίξει εργασίες, από τις οποίες αναδύονται λάμπεις ενός διαφορετικού μέλλοντος (Stavrides, 2016: 61).

1.4 Περιφράξεις

Η αστική εντολή είναι το ακατόρθωτο όριο σύμφωνα με το οποίο ο χωρικός διαχωρισμός και η ιεράρχηση τείνουν να εγγυηθούν πως η πόλη παράγει τις απαραίτητες χωρικές σχέσεις για την αναπαραγωγή του καπιταλισμού (Stavrides, 2015: 9; 2016: 14).

Τα κοινά συνήθως συνδέονται με τις λεγόμενες περιφράξεις και μαζί αποτελούν δύο αλληλένδετες έννοιες που αντανακλούν ανταγωνισμούς και υποδηλώνουν με μία πρώτη ανάγνωση τη συμμετοχή ή την απαγόρευση των κοινωνιών και των κοινοτήτων από την πρόσβαση, χρήση, ανάκτηση και διαχείριση των πόρων και μέσω παραγωγής και αναπαραγωγής.

Σύμφωνα με την μαρξιστική βιβλιογραφία, το ζήτημα των περιφράξεων συνδέεται με τη λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου και έχει την αφετηρία του στην αποκαλούμενη “μετάβαση” από τη φεουδαρχία στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.

Εδώ, θα επισημάνουμε πως η “μετάβαση”, η ιστορία των αιώνων που μεσολαβεί μεταξύ προκαπιταλιστικών και μετακαπιταλιστικών μορφών (βλ. Caffentzis, 2010), εγγράφει διαφορετικές φάσεις ανάπτυξης του κεφαλαίου που μπορεί ενίοτε να συναρθρώνονται. Δεν ήταν μία εξελικτική γραμμική διαδικασία αλλά χαρακτηρίστηκε από έντονες συνέχειες και ασυνέχειες, κοινωνικές συγκρούσεις, εξεγέρσεις και πολέμους.

Όπως επισημαίνει η Federici (2011: 62):

“Από πολλές απόψεις [...] η έννοια της “μετάβασης στον καπιταλισμό” είναι πλασματική. Η έννοια της “μετάβασης” μας φέρνει στο νου μια παρατεταμένη διαδικασία αλλαγών και κοινωνίες στις οποίες η καπιταλιστική συσσώρευση συνυπήρχε με κάποιους πολιτικούς σχηματισμούς που δεν ήταν ακόμη αμιγώς καπιταλιστικοί. Ο όρος, ωστόσο, σημαίνει μια [...] γραμμική ιστορική ανάπτυξη, ενώ η περίοδος που περιγράφει ήταν μία από τις πιο αιματηρές και ασυνεχείς στην παγκόσμια ιστορία – κατά τη διάρκειά της συνέβησαν καταστροφικοί μετασχηματισμοί και οι ιστορικοί την περιγράφουν με τα σκληρότερα ονόματα: “Σιδηρούς Αιών” (Kamen Henry), “Εποχή της Λεηλασίας” (Hoskins William G.) και “Εποχή του Μαστίγιου” (Stone Lawrence). Συνεπώς ο όρος “μετάβαση” δε φέρνει στο νου ούτε τις αλλαγές που προετοίμασαν το έδαφος για την εμφάνιση του καπιταλισμού ούτε τις δυνάμεις που τις μορφοποίησαν”.

Δεν είναι ασφαλώς χωρίς βαρύτητα η θεμελίωση της θεωρίας των κοινών. Οι περιφράξεις, δηλαδή η απαλλοτρίωση των κοινοτικών γαιών από τους ιδιώτες και το κράτος αποτελεί κομβική στιγμή της ιστορικής διαδικασίας που δημιούργησε τις προϋποθέσεις τόσο για την εμπορευματοποίηση της γης και της αγροτικής παραγωγής όσο και για την απαραίτητη για την ανάπτυξη του κεφαλαίου, προλεταριοποίηση του μέχρι τότε λίγο-πολύ αυτοσυντηρούμενου αγροτικού πληθυσμού.

Οι περιφράξεις ήταν η διαδικασία μετασχηματισμού των κοινοτικών κοινών γαιών που είχαν απομείνει από την φεουδαρχική εποχή, σε περιοχές ατομικής ιδιοκτησίας και η απόδοσή τους σε γαιοκτήμονες. Σύμφωνα με τον Marx (2009: 743), ο οποίος αναφέρεται αναλυτικά στην περίπτωση της Αγγλίας:

“Η περίφραξη των κοινών γαιών από γαιοκτήμονες έγινε αρχικά με σκοπό να χρησιμοποιηθεί η γη ως προβατοβοσκές για παραγωγή μαλλιού που θα χρησιμοποιούνταν στις ανερχόμενες μανιφατούρες”.

Συγκεκριμένα, σε ένα από τα τελευταία κεφάλαια (8ο) του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου, ο Marx περιγράφει τη διαδικασία της απαλλοτρίωσης και της αφαίρεσης της γης από τους “commoners”, την οποία περιγράφει ως “πρωταρχική συσσώρευση” και η οποία γίνεται αντιληπτή ως διαδικασία που δημιουργεί τις προϋποθέσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης, καθώς διαχωρίζει τους ανθρώπους από τα δικά τους μέσα παραγωγής. Τον 16ο - 17ο αιώνα στην Αγγλία αυτή η διαδικασία έγινε γνωστή ως “περίφραξη” (Marx, 2009).

Εκτός από την προαναφερθείσα διαδικασία μετασχηματισμού των κοινών γαιών σε ατομική ιδιοκτησία μέσω των περιφράξεων, την ονομάζει ο Marx ως η “λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση” και την περιγράφει αναλυτικά στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου. Στο υποκεφάλαιο “Απαλλοτρίωση του αγροτικού πληθυσμού από τη γη του” τονίζει πως η διαδικασία της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης συνέβη με εξαιρετικά βίαιες μεθόδους και ότι “είναι γραμμένη στα χρονικά της ανθρωπότητας με γράμματα από αίμα και φωτιά” (Marx, 2009: 740).

Εξαιρετικά πολύτιμη είναι η ανάλυση της Federici (2011: 101), η οποία μεταξύ άλλων αναδεικνύει πως οι διαδικασίες των περιφράξεων ενέχουν διακρίσεις, αποκλεισμούς και καταπιέσεις σε διάφορα πεδία όπως το φύλο, η φυλή, η τάξη και η ηλικία:

“Η πρωταρχική συσσώρευση δεν ήταν απλώς συσσώρευση και συγκέντρωση εργατών προς εκμετάλλευση, και κεφαλαίου. Ήταν επίσης μία συσσώρευση διαφορών και διαιρέσεων εντός της εργατικής τάξης, δια της οποίας ιεραρχίες με βάση το φύλο, όπως και τη “φυλή” και τη ηλικία, αποτέλεσαν συστατικά στοιχεία της ταξικής κυριαρχίας και του σχηματισμού του νεωτερικού προλεταριάτου” (Federici, 2011: 101).

Αργότερα συμπληρώνει ότι:

“Δίχως αμφιβολία [...], τα χρόνια προπαγάνδας και τρόμου (βλ. κυνήγι μαγισσών κατά τον 16ο και 17ο

αιώνα) έσπειραν ανάμεσα στους άνδρες αισθήματα μια βαθιάς ψυχολογικής αποξένωσης από τις γυναίκες, η οποία διέρρηξε την ταξική αλληλεγγύη και υπονόμωσε τη δική τους συλλογική δύναμη” (Federici, 2011: 255).

Επιστρέφοντας στον Linebaugh μεταφέρουμε τη σκέψη του όπου αναφέρει ότι: “ Οι περιφράξεις δεν οδήγησαν μόνο στη δημιουργία αγοράς γης αλλά κατέστρεψαν και τις “πνευματικές αξιώσεις” επί του εδάφους και προετοίμασαν για την προλεταριοποίηση των commoners, τοποθετώντας τους στην πολύπλευρη πειθαρχία της εργασίας: η εξάλειψη των γλυκών και της μύρας, ο περιορισμός των αθλημάτων , των χορών, η κατάργηση των γιορτών και η άμεση πειθαρχία στα αρσενικά και θηλυκά σώματα. Η γη και το σώμα έχασαν τη μαγεία τους” (Linebaugh, 2008: 51-52).

Κατά αυτόν τον τρόπο βαδίζουμε στην “απομάγευση του κόσμου” για την οποία έκανε λόγο ο Weber, όπου δεν μίλησε τυχαία και απλώς λυρικά.

Εξέχουσας σημασίας συμβολή στο αποτέλεσμα αυτής της “μετάβασης”, είναι εκείνη του Harvey, έχοντας υποστηρίξει πως οι σύγχρονες μορφές της παγκοσμιοποίησης χαρακτηρίζονται από “εντελώς νέους μηχανισμούς αποστέρησης – εκτόπισης – λεηλασίας”, οι οποίοι συμπεριλαμβάνουν:

“Την εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση της γης και τη βίαιη εκδίωξη των αγροτικών πληθυσμών [...], τη μετατροπή των διαφόρων μορφών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας [...], καταστολή των δικαιωμάτων στα κοινά, εμπορευματοποίηση της εργατικής δύναμης και την κατάργηση των εναλλακτικών (ιθαγενικών) μορφών παραγωγής και κατανάλωσης, την αποικιοκρατία, νεοαποικιοκρατία και τις ιμπεριαλιστικές διαδικασίες ανάληψης περιουσιών (και των φυσικών πόρων), αύξηση κερδών στις συναλλαγές και στη φορολογία, ειδικά της γης, εμπόριο σκλάβων (βιομηχανία του sex), τοκογλυφία, δημόσιο χρέος και το πιο καταστροφικό από όλα, τη χρήση πιστωτικών συστημάτων ως ριζικών μέσων συσσώρευσης μέσω της στέρησης. Το κράτος, με το μονοπώλιο της βίας και του ορισμού της νομιμότητας, παίζει ένα κρίσιμο ρόλο στην υποστήριξη και προώθηση αυτών των διαδικασιών” (Harvey, 2003: 147).

Συνοψίζοντας την ανάλυσή του εντοπίζει, ο ίδιος, τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά στη “συσσώρευση μέσω της στέρησης” (accumulation by dispossession): “Ιδιωτικοποίηση, εμπορευματοποίηση, χρηματοπιστοτικοποίηση και διαχείριση – χειραγώγηση των περιουσιακών στοιχείων, το κάθε ένα από τα οποία ταΐζει το άλλο, υποστηρίζεται από τα υπόλοιπα και αποκτά δύναμη από τα υπόλοιπα” και θεωρεί τη πρωταρχική συσσώρευση ως μία “ μη ολοκληρωμένη και επαναλαμβανόμενη διαδικασία”.

1.5 Η μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης

Στο προηγούμενο κεφάλαιο καταλήξαμε χρησιμοποιώντας την προσέγγιση του Harvey, πως η πρωταρχική συσσώρευση είναι μία επαναλαμβανόμενη διαδικασία.

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, κυρίως μετά την κρίση της δεκαετίας του '70 και την ανάδυση του μεταφορντισμού, σταδιακά διάφοροι μελετητές, κυρίως από τη σκοπιά του αυτόνομου μαρξισμού, εξετάζοντας τον τρόπο λειτουργίας του νεοφιλελευθερισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, διαπιστώνουν ότι οι περιφράξεις διαρκώς επεκτείνονται και επομένως δεν αποτελούν απλώς ένα προκαπιταλιστικό φαινόμενο (Rebel, 2011:11-12).

Η μελέτη των “νέων περιφράξεων”¹² ώθησε τους αυτόνομους μαρξιστές να επανεξετάσουν την έννοια της πρωταρχικής συσσώρευσης, καθώς διαπίστωσαν ότι το κεφάλαιο, προκειμένου να αναπτυχθεί, έχει διαρκώς την τάση να επεκτείνει τις περιφράξεις σε νέες υλικές και άυλες σφαίρες, εμπορευματοποιώντας όλο και περισσότερες διαστάσεις της ζωής και αναπαράγοντας διαρκώς τον διαχωρισμό των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής, αναπαραγωγής, διαβίωσης και επικοινωνίας. Η παραπάνω προσέγγιση τους οδήγησε στο συμπέρασμα της μονιμότητας της πρωταρχικής συσσώρευσης, δηλαδή της μονιμότητας του διαχωρισμού, ο οποίος αποτελεί το συστατικό στοιχείο της ύπαρξης της σχέσης με το κεφάλαιο (Rebel, 2011: 12-13). Έτσι λοιπόν, οι αυτόνομοι μαρξιστές εξελίσσουν ένα βήμα παραπέρα τη σκέψη του Marx, όπως αυτή διατυπώνεται στο μυστικό της πρωταρχικής συσσώρευσης: “Από τη στιγμή που η κεφαλαιοκρατική παραγωγή στέκει πια στα δικά της πόδια, δε διατηρεί μόνο αυτό το χωρισμό, μα και τον αναπαράγει σε ολοένα και αυξανόμενη κλίμακα” (Marx, 2009: 739).

Οι διαδικασίες των περιφράξεων διαρκώς επεκτείνονται και σχετίζονται με τη μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης. Σύμφωνα με τον Bonfeld, το πιο ουσιαστικό στοιχείο της πρωταρχικής συσσώρευσης είναι ότι ερμηνεύει τον διαρκή διαχωρισμό των νέων εργατών από τα μέσα παραγωγής και την υπαγωγή τους σε σχέσεις εκμετάλλευσης: “στην πραγματικότητα, η πρωταρχική συσσώρευση αποτελεί θεμέλιο λίθο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και την κοινωνική συγκρότηση διαμέσου της οποίας η εκμετάλλευση της εργασίας διατηρείται. Με άλλα λόγια, [...] είναι αναγκαίο στοιχείο του καπιταλισμού. Το επιχείρημα, λοιπόν, είναι ότι η πρωταρχική συσσώρευση είναι μία μονίμως αναπαραγόμενη συσσώρευση. Είτε με όρους ανανεούμενου χωρισμού νέων πληθυσμών από τα μέσα παραγωγής και συντήρησης, είτε με όρους

---

12 Τον όρο “Νέες Περιφράξεις” τον εισήγαγε η συλλογικότητα Midnight Notes Collective and Friends στα τέλη της δεκαετίας του '80. “Σήμερα, για άλλη μια φορά, οι περιφράξεις αποτελούν τον κοινό παρονομαστή της προλεταριακής εμπειρίας σε όλον τον κόσμο. Στη μεγαλύτερη διασπορά, σε κάθε χώρα, σε κάθε ήπειρο εκατομμύρια ανθρώπων ξεριζώνονται από τη γη τους, τις δουλειές τους, τα σπίτια τους, μέσω πολέμων, πείνας, ασθενειών και των Προγραμμάτων Δομικής Αναπροσαρμογής του ΔΝΤ (Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου) και διασπείρονται στις γωνιές του πλανήτη [...] Η “κρίση χρέους”, οι “άστεγοι”, η “κατάρρευση του σοσιαλισμού”, που συχνά αντιμετωπίζονται ως διαφορετικά φαινόμενα, [...] για εμάς αποτελούν διαφορετικά ονόματα της ίδιας όμως ενιαίας διαδικασίας: των νέων περιφράξεων (Midnight Notes Collective, 1990).

αναπαραγωγής της μισθωτής σχέσης στις “θεμελιωμένες” σχέσεις του κεφαλαίου. Ο πρώτος επιδιώκει να υπαγάγει νέους εργάτες υπό τις διαταγές του κεφαλαίου και η δεύτερη να τους περιλάβει ως έναν εκμεταλλεύσιμο ανθρώπινο πόρο. [...] Η πρωταρχική συσσώρευση, λοιπόν, δεν είναι μία “περίοδος” από την οποία οι κεφαλαιοκρατικές κοινωνικές σχέσεις αναδύθηκαν. Μέλλον είναι η ιστορική πράξη που συγκροτεί τις κεφαλαιοκρατικές κοινωνικές σχέσεις ως ένα όλο” (Bonfeld, 2009).

Ο Holloway (2011: 284) υποστηρίζει ότι ο διαχωρισμός και απόσπαση των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής “δεν είναι κλειστή διαδικασία” αλλά είναι κάτι που επαναλαμβάνεται καθημερινά.

Επομένως ο συστηματικός χαρακτήρας της πρωταρχικής συσσώρευσης είναι συστατικός. Δεν αναφέρεται σε μία συγκεκριμένη χρονολογία αλλά μάλλον πρόκειται για τη διαδικασία της διαρκούς επανασύστασης των νέων “ξεκινημάτων” (Bonfeld, 2009).

Συμπληρωματικά, στην παραπάνω ανάλυση, έχει ιδιαίτερη σημασία να τονιστεί η σύνδεση της μονιμότητας της πρωταρχικής συσσώρευσης με τις κρίσεις του καπιταλισμού. Ο καπιταλισμός σε περιόδους κρίσεις επιδιώκει, για να τις ξεπεράσει, να επεκτείνει τη σχέση κεφάλαιο, δηλαδή τον διαχωρισμό των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής και αναπαραγωγής σε νέες σφαίρες εκμετάλλευσης ή παράλληλα να βαθύνει τις υπάρχουσες σχέσεις. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα νέες περιφράξεων ή την ισχυροποίηση των ήδη υπαρχόντων.

Οι Chandra και Basu επισημαίνουν πως κατά τη διάρκεια κρίσιμων περιόδων των καπιταλιστικών κρίσεων, η πρωταρχική συσσώρευση αναδύεται, για να βοηθήσει να ξεπεραστούν τα εμπόδια για τη συσσώρευση με δύο τρόπους: α) διευκολύνοντας τη μετάβαση από τις περιοχές που βρίσκονται σε κρίση σε νέες περιοχές συσσώρευσης και β) με μία συνεχή διαπραγμάτευση των χωρικών αναπτύξεων του καπιταλισμού. Κατά τη διάρκεια των περιόδων μετάβασης και επέκτασης, “νέες περιφράξεις” απαιτούνται για να τοποθετήσουν στη συνήθη πορεία την καπιταλιστική αναπαραγωγή. Η εξασφάλιση αυτών των περιφράξεων μέσω βίας και άλλων “άμεσων επιπλέον οικονομικών μέτρων και μέσων” είναι η λειτουργία της πρωταρχικής συσσώρευσης (Chandra & Basu, 2007, στο Rebel, 2011: 14).

Τέλος, συνδυαστικά με τις προηγούμενες αναλύσεις, που δείχνουν τη δύναμη και την ικανότητα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής να αναπαράγει συνεχώς τον διαχωρισμό, μέσω της μονιμότητας της πρωταρχικής συσσώρευσης και των περιφράξεων, μία αρκετά ενδιαφέρουσα προσέγγιση, που αντιστρέφει την οπτική γωνία και τοποθετεί στο επίκεντρο της ανάλυσης τους κοινωνικούς αγώνες, είναι αυτή των μελετητών του αυτόνομου μαρξισμού (De Angelis, Federici, Caffentzis, Holloway, Bonfeld, Midnight Notes Collective and Friends). Οι προαναφερθέντες μελετητές αντιλαμβάνονται τις περιφράξεις και τη μονιμότητα της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης ως μία επαναλαμβανόμενη στρατηγική

έναντι του συνεχή χαρακτήρα των κοινωνικών αγώνων.

Η συλλογικότητα Midnight Notes Collective στη μελέτη τους για τις νέες περιφράξεις παραθέτουν πως: “Οι περιφράξεις δεν είναι μία διαδικασία που συνέβη μία φορά και εξαντλήθηκε στην αυγή του καπιταλισμού. Πρόκειται για μία τακτική επιστροφή στο μονοπάτι της πρωταρχικής συσσώρευσης και ένα δομικό στοιχείο του ταξικού αγώνα. [...] Είναι οι κινήσεις των προλετάρων στις οποίες απαντάει ο καπιταλισμός” (Midnight Notes Collective, 1990: 1).

Μπορούμε, επιπλέον, να αντιληφθούμε τις περιφράξεις και την μονιμότητα της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης ως απάντηση του κεφαλαίου στη διαρκή κίνηση, σύνθεση και δημιουργία σχέσεων που δημιουργούν κοινά.

1.6 Τα αλλοιωμένα ή παραμορφωμένα, φιλοκαπιταλιστικά κοινά

Ωστόσο, τόσο η έκβαση των περιφράξεων και της πρωταρχικής συσσώρευσης, όσο και η έξοδος του καπιταλισμού από τις κρίσεις δεν είναι νομοτελειακή και εξαρτώνται σημαντικά από τον βαθμό ελέγχου πάνω στα κοινά, καθώς και από τους κοινωνικούς και ταξικούς ανταγωνισμούς.

Ο καπιταλισμός με τη σημερινή του μορφή του νεοφιλελευθερισμού, για να ξεπεράσει την τρέχουσα κρίση, αξιοποιεί τόσο το εργαλείο των περιφράξεων όσο και τα *αλλοιωμένα κοινά*. Οι αυτόνομοι μαρξιστές αναλύοντας την έννοια των κοινών και τις σχέσεις δημιουργίας και (ανα)παραγωγής των κοινών (commoning), διαπιστώνουν πως το κεφάλαιο αποδέχεται ή έχει ανάγκη ή ακόμη και εφευρίσκει τα κοινά (De Angelis, 2013: 127) τόσο με τη μορφή των μη εμπορευματοποιημένων κοινών πόρων, όσο και με τη μορφή της κοινωνικής συνεργασίας και των μη εμπορευματοποιημένων μορφών κοινωνικής αναπαραγωγής. Ιδιαίτερα στο περιβάλλον της σημερινής κρίσης οι παραπάνω μελετητές διαπιστώνουν ότι το κεφάλαιο για να ξεπεράσει τα αδιέξοδά του εκτός από τις κλασικές μορφές περιφράξεων εξαναγκάζεται να διαπραγματευτεί με τα λεγόμενα “συστήματα των κοινών” και επιδιώκει μία κάποια “ρύθμιση των κοινών” (De Angelis, 2013: 127). Η Federici (2011) προτρέπει στο να είμαστε πολύ προσεκτικοί και να μην αφήσουμε το χρόνο στην, κλυδωνιζόμενη από την κρίση, καπιταλιστική τάξη να ανασυνταχθεί.

Οι αυτόνομοι μαρξιστές (Federici, 2011, Caffentzis, 2010, De Angelis, 2009, Hardt & Negri, 2009) στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν τον αμφίσημο χαρακτήρα των κοινών ιδίως στις περιπτώσεις που αυτά με σαφήνεια τέμνονται ή βρίσκονται εντός των σχέσεων κεφαλαίου προβαίνουν σε μία σειρά από αρκετά ωστόσο αμφιλεγόμενους χαρακτηρισμούς. Έτσι αποκαλούν “διεφθαρμένα”, “διαβρωμένα”, “παραμορφωμένα”, “επιβλαβή”, “διαστρεβλωμένα”, “αλλοιωμένα”, “φιλοκαπιταλιστικά” κοινά [corrupted

(Hardt & Negri, 2009, distorted, pro-capitalist (Caffentzis, 2010)] εκείνες τις μορφές κοινών πόρων κι εκείνες τις μορφές μη εμπορευματικής κοινωνικής συνεργασίας καθώς και τις σχέσεις δημιουργίας κοινών, οι οποίες αφομοιώνονται και αξιοποιούνται προς όφελος του κεφαλαίου, του ρατσισμού, της πατριαρχίας, του εθνικισμού και του ξενοφοβισμού, της ομοφοβίας, του διαχωρισμού γενικότερα, και είναι απαραίτητες για τη βιωσιμότητά τους.

Επι τούτου, ο De Angelis (2013: 30) εστιάζοντας το ενδιαφέρον του στη σχέση του καπιταλισμού με τα κοινά, αποκαλεί “αλλοιωμένα” (distorted) εκείνα τα κοινά “τα οποία συνδέονται με την καπιταλιστική ανάπτυξη, κατά την οποία το κεφάλαιο έχει με επιτυχία εξασφαλίσει μη-νομισματικές αξίες στον πρωταρχικό του στόχο, τη συσσώρευση”. Στα λεγόμενα “αλλοιωμένα κοινά” δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς τα θεωρεί ποιοτικό δείκτη της αποκαλούμενης “τραγωδίας των καπιταλιστικών κοινών”, δηλαδή της βραχυκύκλωσης του καπιταλισμού λόγω της διπλής του κίνησης, αυτής των περιφράξεων και αυτής της εξάρτησης από τα κοινά ως μη εμπορευματικές μορφές κοινωνικής συνεργασίας και αναπαραγωγής (De Angelis, 2009).

Όσον αφορά τους Hardt και Negri, και αυτοί στο έργο τους “Common Wealth” αποκαλούν “διεφθαρμένο” (corrupt) κοινό τόσο το κεφάλαιο, το οποίο “παρά την ιδεολογική αποστροφή, δεν μπορεί να κάνει χωρίς το κοινό” (Hardt και Negri, 2009: 153) όσο και ορισμένους “κυρίαρχους κοινωνικούς θεσμούς” (Hardt και Negri, 2009: 160).

Ο Caffentzis (2010: 25) ονομάζει “φιλο-καπιταλιστικά” (pro-capitalist) τα κοινά εκείνα “που είναι συμβατά με την καπιταλιστική συσσώρευση και την ενισχύουν”. Παράλληλα η Federici (2011: 2) αποκαλεί τα “φιλο-καπιταλιστικά” εναλλακτικά και ως “τα κοινά της Παγκόσμιας Τράπεζας”.

Μετά την παράθεση και ανάγνωση των παραπάνω, διαπιστώνεται από τους αυτόνομους μαρξιστές ότι ενδεχομένως περνάμε σε μία νέα καπιταλιστική φάση, καθώς θεωρούν ότι ο νεοφιλελευθερισμός φτάνει στα όριά του.

Ο De Angelis ισχυρίζεται ότι ο καπιταλισμός αναζητά ένα νέο μοντέλο διακυβέρνησης πέρα από τον νεοφιλελευθερισμό και σε αυτό το ενδεχόμενο μελλοντικό νέο μοντέλο, τα κοινά θα παίξουν καθοριστικό ρόλο (Rebel, 2011: 22).

Το κοινό, επομένως, γίνεται κομβικό στη σημερινή καπιταλιστική κοινωνία. Άυλα και βιοπολιτικά αγαθά που τείνουν να γίνουν κοινά, είναι μία μορφή παραγωγής που αποκτά κυρίαρχη θέση. Είναι δύσκολος ο αποκλειστικός έλεγχος τους, παράλληλα η αναπαραγωγικότητά τους εξαρτάται από το αν θα μοιράζονται,

αν θα είναι κοινά, ώστε να προκαλούν νέους κύκλους αναπαραγωγής. Ωστόσο διακρίνεται μία ισχυρή αντίφαση την καρδιά της καπιταλιστικής παραγωγής ανάμεσα στην ανάγκη για το κοινό προς το συμφέρον της παραγωγικότητας και στην ανάγκη για το ιδιωτικό προς το συμφέρον της καπιταλιστικής συσσώρευσης (Hardt, 2016: 81).

Πολλοί μεγάλοι αγώνες αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες ενάντια στη νεοφιλελεύθερη ιδιωτικοποίηση του κοινού.

2 | ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΕΣ “ΝΕΕΣ ΠΕΡΙΦΡΑΞΕΙΣ”

Έχοντας στη σκέψη μας, τη θεωρία των κοινών των αυτόνομων μαρξιστών, τις πρακτικές του καπιταλισμού ενάντια στα κοινά και τους κοινωνικούς αγώνες, κι έχοντας ορίσει τα 'αντι-κοινά" και τις "νέες περιφράξεις", σε αυτό το κεφάλαιο ψάχνουμε το αντιστάθμισμα. Εντοπίζουμε ορισμένα εργαλεία του καπιταλισμού και κάποιες από τις συνέπειες των κρίσεων του καπιταλιστικού συστήματος. Ακολουθεί μία προσπάθεια ανάγνωσης αυτού αλλά και ανίχνευσης μορφών αντίστασης και αγώνα.

Με μία μορφή "νέων περιφράξεων", αυτή της μετακίνησης πληθυσμών, θα γίνει προσπάθεια να ανιχνευθούν οι αντιφάσεις που αυτή γεννά. Διαβάζοντας τη μετανάστευση, ως ένα ακόμη εργαλείο του καπιταλισμού προς όφελος του κεφαλαίου (μετακίνηση ζωντανής εργασίας), αναζητούμε εάν γίνεται να υπερβεί τις ρίζες της και να γεννήσει μία α-συνέχεια, προς όφελος του μη-εμπορεύσιμου και χειραφετικού κοινού.

2.1 Νέοι δρόμοι Κεφαλαίου

Η μελέτη των "νέων περιφράξεων" (Midnight Notes Collective, 1990) οδηγεί στην επανεξέταση των νέων δρόμων του κεφαλαίου. Ο Caffentzis αναφέρει πως ως "νέες περιφράξεις" αναγνωρίζουν μεταξύ άλλων τα Προγράμματα Δομικής Αναπροσαρμογής του ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο) που εμφανίστηκαν στην Λατινική Αμερική τη δεκαετία του '80, τη μετανάστευση, τους πολέμους για τις πρώτες ύλες, την κρίση χρέους, τη ρύπανση του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή, την πτώση του ανατολικού μπλοκ και

τον καπιταλιστικό δρόμο της Κίνας, καθώς και τη συρρίκνωση του μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας των δυτικοευρωπαϊκών χώρων (Rebel, 2011: 12).

Τα Προγράμματα Δομικής Αναπροσαρμογής (ΠΔΠ) του ΔΝΤ κατάφεραν να ανοίξουν άμεσα τις προηγούμενες κλειστές οικονομίες, να αποδυναμώσουν ουσιαστικά τις εργατικές τάξεις των χωρών αυτών και να επιτρέψουν στους Αμερικάνους, Δυτικοευρωπαίους και Ιάπωνες καπιταλιστές να αποκτήσουν πρόσβαση στους εργαζομένους, τη γη και τις πρώτες ύλες σε εξαιρετικά χαμηλό κόστος. Ήταν το θεμέλιο αυτού που έγινε γνωστό ως “παγκοσμιοποίηση”, και το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα έγιναν κεντρικοί ελεγκτικοί μηχανισμοί της παγκοσμιοποίησης στις χώρες που απείλησαν να αρνηθούν να παίξουν με τους κανόνες του “ελεύθερου εμπορίου”. Μέχρι την τελική φάση της ασιατικής οικονομικής κρίσης του 1997, οι πρώην χώρες του Τρίτου Κόσμου που ελέγχονταν από τα ΠΔΠ παρείχαν μεγάλο μέρος της ροής κεφαλαίου για την άνθιση των στεγαστικών και χρηματιστηριακών αγορών τις δεκαετίες του 1980 και 1990. κατόπιν η Κίνα, σχεδόν μόνη της, θα αναλάμβανε αυτόν τον ρόλο (Midnight Notes Collective, 2009).

Όλο αυτό συνέβη παρά τον τεράστιο αγώνα που διεξήχθη από τα μέσα της δεκαετίας του '80 ως τις αρχές του 2000. Υπήρξαν κυριολεκτικά εκατοντάδες εξεγέρσεις που έμειναν γνωστές ως “ταραχές του ΔΝΤ” σε όλο τον πλανήτη, καθώς και ένοπλες επαναστάσεις που πίεζαν συνεχώς το ΔΝΤ, την Παγκόσμια Τράπεζα και τις κυβερνήσεις των δυτικοευρωπαϊκών κρατών και των ΗΠΑ να επαναδιαπραγματευθούν συμφωνίες.

Πλήθος μελετητών (Caffentzis, 2010; Harvey, 2005; Swyngedouw, 2004a; Petropoulou. 2014, 2015a κ.ά.) θέτουν σε πιο συγκεκριμένες βάσεις, ένα εργαλείο διαχείρισης της κρίσης του καπιταλισμού, αυτό της “υφαρπαγής της γης”, το οποίο αναφέρεται στην απόκτηση της εξουσίας ελέγχου επί της γης και των υπολοίπων συναφών πόρων, όπως το νερό, ορυκτά, δάση, με σκοπό τα οφέλη που προέρχονται από τη χρήση τους. Πρόκειται, δηλαδή, για το σχέδιο καθορισμού και παγίωσης της πρόσβασης στον χερσαίο πλούτο και των επιπρόσθετων ωφελειών από την χρηματοπιστωτικοποίηση των γαιών (McCarthy κ.ά., 2012).

Σύμφωνα με τους προαναφερθέντες μελετητές, η *υφαρπαγή της γης* (land grabbing), μέσω των αποκαλούμενων “μεγάλης κλίμακας επενδύσεων στη γη”, έχει λάβει τις τελευταίες δεκαετίες τεράστιες διαστάσεις στη Λατινική Αμερική, την Αφρική, τη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία, καθώς και στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και της Ανατολικής Ευρώπης.

Ταυτόχρονα, υπερβαίνοντας τις πλανητικές διχοτομήσεις Βορρά-Νότου, Δύσης-Ανατολής, οι τάσεις *υφαρπαγής της γης* φαίνεται να επεκτείνονται παγκόσμια, με ποικίλες πολιτικές αποστέρησης –

απαλλοτρίωσης των πόρων-μέσων παραγωγής και αναπαραγωγής και την ταυτόχρονη βίαιη εκτόπιση των τοπικών πληθυσμών από τις εστίες τους (Harvey, 2003). Επίσης, η υφαρπαγή της γης, συνοδεύεται και με γεωπολιτικές στρατηγικές, διακρατικές και πολυμερείς συμφωνίες, πολέμους για πρώτες ύλες, συγκρούσεις για τον έλεγχο των τροφίμων, του νερού, τη δέσμευση εκτάσεων γης για τη δημιουργία μεγάλων έργων και υποδομών, για τη δημιουργία Ειδικών Οικονομικών Ζωνών (ΕΟΖ) κ.λπ.

Στα πλαίσια λοιπόν, νεοφιλελευθεροποίησης του χώρου, της *μονιμότητας* της λεγόμενης *πρωταρχικής συσσώρευσης* (Caffentzis, 2010), της *συσσώρευσης μέσω της στέρξης* (Harvey, 2005) και της *κρίσης υπερσυσσώρευσης* (Χατζημιχάλης, 2014), περιγράφουμε, εν συντομία, την “υφαρπαγή της γης”.

Οι ινδιάνοι Καγιαπό που ζουν στα παρθένα δάση της κοιλάδας της βροχής του Αμαζονίου, χρόνια τώρα αντιστέκονται στην αρπαγή της γης τους από τους μεγαλοκτηνοτρόφους, τις βιομηχανίες καουτσούκ, τις εταιρίες ξύλου και τις μεταλλευτικές επιχειρήσεις. Τα τελευταία χρόνια παρόλες τις προσπάθειες για την εξαγορά της σιωπής τους, παλεύουν ενάντια σε ένα καταστροφικό φράγμα που θα αφανίσει τη γη τους. Η ιδιωτικοποίηση της παρθένας φύσης του μεγαλύτερου πνεύμονα του πλανήτη, του Αμαζονίου, αποτελεί έναν από τους κρίκους της γιγαντιαίας επιχείρησης για την ιδιωτικοποίηση του κόσμου και της απίσχνασης των κοινών και δημόσιων αγαθών, της κοινής μας κληρονομιάς.

Η Οαχασα είναι επίσης μια περιοχή στρατηγική για τον παγκόσμιο καπιταλισμό και το διεθνές εμπόριο, που επιδιώκουν να εκμεταλλευτούν τα τεράστια αποθέματά της σε φυσικούς πόρους: είναι η πολιτεία με την πιο πλούσια βιοποικιλότητα στο Μεξικό (βουνά, λίμνες, δάση, σπάνια είδη φυτών), αλλά και πολύτιμο υπέδαφος (πετρέλαιο, ουράνιο, κάρβουνο, σίδηρο, χρυσό, άργυρο, μόλυβδο, υδράργυρο), κυρίως στις περιοχές όπου ζουν οι ινδιάνικοι λαοί. Νεοφιλελεύθερα προγράμματα, όπως το “Σχέδιο Πουέμπλα-Παναμάς”, που προϋποθέτει την κατασκευή τεράστιων έργων υποδομής (αυτοκινητοδρόμων, λιμανιών, φραγμάτων), ή ο “Διάδρομος του Ισθμού του Τεχουαντεπέκ”, που θα διευκολύνει τη μεταφορά των εμπορευμάτων από τον Ειρηνικό στον Ατλαντικό Ωκεανό, χρησιμοποιούνται από την εξουσία για να στρατιωτικοποιεί, να λεηλατεί και να εξοντώνει πολιτικά, πολιτιστικά και οικονομικά τις ινδιάνικες κοινότητες στο όνομα της “προόδου”. Παράλληλα, και στον αντίποδα της προηγούμενης περιγραφής, ενδυναμώνονται και ξεσπούν κινήματα στο Μεξικό, όπως η κομμούνα της Οαχασα, το 2006, μία συλλογική έκρηξη αντίστασης, του Atenco και πιο πρόσφατα της Ayotzinapa (Πετροπούλου, 2015).

Προς αυτήν την κατεύθυνση, εμφανίζεται η εφαρμογή του σημερινού εξορυκτικού μοντέλου στη χρονική συγκυρία της οικονομικής κρίσης, που φέρει ως αιχμή τη βαριά μεταλλευτική βιομηχανία. Η φύση, στο πλαίσιο της κρίσης, αποτελεί εμπόρευμα προς όφελος κερδοσκοπικών κεφαλαίων που πλέον εντοπίζονται

και στο ευρωπαϊκό έδαφος (Πετράκος, 2015). Οι Σκουριές της Χαλκιδικής¹³ στην Ελλάδα, η Rosia Montana στη Ρουμανία και το Corcoesto στη Γαλιθία της Ισπανίας αποτελούν παραδείγματα εφαρμογής αυτών των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι προσπάθειες για εξόρυξη χρυσού και για γενικότερη αξιοποίηση των ορυκτών πόρων από την πλευρά της κρατικής εξουσίας και του κεφαλαίου σκοντάφτουν σε δυναμικά τοπικά κινήματα που αρνούνται την επιβαλλόμενη ανάπτυξη και διεκδικούν το ρόλο του διαμορφωτή στη διαχείριση των φυσικών πόρων (Πετράκος, 2015: 430). Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Χαλκιδικής, το κίνημα που αντιτίθεται στην ανάπτυξη μεταλλευτικών δραστηριοτήτων, στην τοποθεσία Σκουριές του όρους Κάκαβος -τα τελευταία χρόνια (με αφετηρία το 2009 και την προσχώρηση της Ιερισσού στο μέτωπο αγώνα)- δίνει έναν πολύμορφο αγώνα, ο οποίος δίνει το παρόν ακόμη και διεκδικεί μέχρι τέλους.

Η κορωνίδα δε της προσπάθειας των πολυεθνικών επιχειρήσεων ή καλύτερα των διεθνικών απάτριδων (αποεδαφικοποιημένων) επιχειρήσεων και του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, να ιδιωτικοποιήσουν τον πλανήτη και να τον μετατρέψουν σε μια απέραντη δεξαμενή εξαγωγής κερδών είναι η ΤΤΙΡ. Η υπό διαμόρφωση δηλαδή συμφωνία, μεταξύ ΗΠΑ και ΕΕ, για την Συνεργασία Διατλαντικού Εμπορίου και Επενδύσεων, που επιδιώκει να εξαλείψει και τα τελευταία εμπόδια του εθνικού κράτους στην ελευθερία κίνησης των πολυεθνικών, κυρίως στους τομείς της ασφάλειας τροφίμων, στις εργασιακές σχέσεις, στους περιβαλλοντικούς περιορισμούς και στην πρόσβαση τους στις δημόσιες υπηρεσίες. Η ΤΤΙΡ βαθιάίνει περισσότερο την παγκοσμιοποίηση και εγκαινιάζει μια νέα εποχή περιφράξεων, την αντεπανάσταση της ιδιοκτησίας. Τα ιδιωτικά αγαθά επεκτείνονται, περιφράσσονται και περιφρουρούνται, γι' αυτό και η συμφωνία προβλέπει όταν θίγονται τα συμφέροντα των πολυεθνικών να έχουν τη δυνατότητα να ζητούν αποζημιώσεις μέσω ενός ειδικού δικαστηρίου, παρακάμπτοντας το εθνικό δίκαιο. Ο αδύναμος κρίκος βέβαια στα πλαίσια της ΤΤΙΡ θα είναι ορισμένες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου (βλ. Ελλάδα), των Βαλκανίων ή της πρώην Ανατολικής Ευρώπης, που είτε ως χώρες είτε ως ολόκληρες γεωγραφικές περιφέρειες των χωρών αυτών σχεδιάζονται να λειτουργούν ως ειδικές οικονομικές ζώνες, περιοχές δηλαδή χαμηλού κόστους.

Ο Hardt υποστηρίζει πως την κεντρική θέση που κατείχε κάποτε η βιομηχανία την καταλαμβάνει σήμερα η παραγωγή άυλων αγαθών ή αγαθών με ένα σημαντικό άυλο συστατικό, όπως ιδέες, γνώσεις, γλώσσες, εικόνες, κώδικες και συναισθήματα. Περιγράφει ένα νέο ισχυρισμό σχετικό με ποιοτικά χαρακτηριστικά που σταδιακά επιβάλλονται σε άλλους τομείς της οικονομίας και γενικά της κοινωνίας. Αυτή η μορφή

---

13 <https://antigoldgreece.wordpress.com/>
<http://nogoldthess.espivblogs.net/about/>
<http://antigoldgr.org/>

παραγωγής θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως βιοπολιτική στον βαθμό που αυτό που παράγεται είναι τελικά σχέσεις και μορφές ζωής (Hardt, 2016: 77-79).

Η άυλη και αναπαράξιμη περιουσία καταλαμβάνει κυρίαρχη θέση επί της υλικής περιουσίας. Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα τους είναι πως η άυλη περιουσία μπορεί να αναπαράγεται απεριόριστα (Hardt, 2016: 80).

Το κοινό, επομένως, γίνεται κομβικό στη σημερινή καπιταλιστική κοινωνία. Ταυτόχρονα, άυλα και βιοπολιτικά αγαθά που τείνουν να γίνουν κοινά, είναι μία μορφή παραγωγής που αποκτά κυρίαρχη θέση. Είναι δύσκολος ο αποκλειστικός έλεγχος τους, παράλληλα η αναπαραγωγικότητά τους εξαρτάται από το αν θα μοιράζονται, αν θα είναι κοινά, ώστε να προκαλούν νέους κύκλους αναπαραγωγής. Ωστόσο διακρίνεται μία ισχυρή αντίφαση την καρδιά της καπιταλιστικής παραγωγής ανάμεσα στην ανάγκη για το κοινό προς το συμφέρον της παραγωγικότητας και στην ανάγκη για το ιδιωτικό προς το συμφέρον της καπιταλιστικής συσσώρευσης (Hardt, 2016: 81).

Σύμφωνα με τον De Angelis, η πρωταρχική συσσώρευση είναι μία διαρκής διαδικασία της καπιταλιστικής ανάπτυξης (De Angelis, 2011: 16). Καθώς το κεφάλαιο επιδιώκει την απεριόριστη διεύρυνση, αναζητά συνεχώς νέες σφαίρες και διαστάσεις της ζωής ώστε να τις μετατρέψει σε εμπορεύματα και “νέες περιφράξεις” (Midnight Notes Collective, 1990).

Σημειώνουμε πως πολλοί μεγάλοι αγώνες αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες ενάντια στη νεοφιλελεύθερη ιδιωτικοποίηση του κοινού, όπου μελετητές κατέγραψαν και καταγράφουν με σπουδαίο υλικό.

2.2 Η μετακίνηση πληθυσμών ως ροή

Την κινητικότητα των ατόμων, και όχι μόνο, στο πλαίσιο τόσο της νεωτερικότητας όσο και της μετανεωτερικότητας, χαρακτήρισε ο Arranduarai (1990) ως *ροή*. Ροές υπάρχουν και στη νεωτερικότητα (π.χ. η μετανάστευση προς τη Γερμανία από τον ευρωπαϊκό νότο), αλλά είναι ελεγχόμενες και απολύτως θεμιτές, στο πλαίσιο της “ανάπτυξης” και της ανανέωσης ενός κατεστραμμένου δημογραφικά πληθυσμού, όπως ο γερμανικός μετά τον πόλεμο. Ανάλογα παραδείγματα στην ιστορία των μεταναστεύσεων είναι άπειρα, π.χ. οι ροές των κάθε προέλευσης “Κοινοπολιτειακών” στη Βρετανία. Νεωτερική είναι και η “ροή” των ανταλλάξιμων (εθνικά ή θρησκευτικά) πληθυσμών, για να επιτευχθεί η εθνική “ομοιογένεια” (Μικρασιάτες πρόσφυγες). Νεωτερική θα μπορούσε να πει κανείς και τη “ροή” πολιτικών προσφύγων, αφού οδηγούνται σε πλαίσια ομογενοποιημένα ιδεολογικά (Γιαννοπούλου, 2015: 301).

Στη μετανεωτρικότητα, αφενός, οι ροές δεν είναι ελεγχόμενες, αφετέρου προκύπτουν από την αποσταθεροποίηση και κατάρρευση ή μετάλλαξη των κάθε είδους νεωτερικότητας, τόσο εθνικών όσο και ιδεολογικών (π.χ. Ψυχρός πόλεμος – σοσιαλιστικό μπλοκ).

2.3 Καπιταλισμός και μετακινήσεις πληθυσμών

Το σύνολο των προβληματικών που θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν υπ' αυτόν τον τίτλο, τόσο σε ιστορική όσο και σε θεωρητική προοπτική, είναι αχανές. Στην παρούσα έρευνα, "απλώς", θα αποτελέσει ένα συλλογιστικό βήμα, μία συνδυαστική σκέψη.

Διαβάζοντας το πλαίσιο των ημερών μας, παρατηρούμε ένα παράδοξο σχήμα να συντελείται συνεχώς: Πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία, πολεμικές ανθρωπιστικές αποστολές, πόλεμος πλέον ακόμη και για την υπεράσπιση μιας κοινωνικής εξέγερσης. Οι πόλεμοι στην ιστορία της ανθρωπότητας αποτελούν βασικό εργαλείο εδραίωσης και σταθεροποίησης του καπιταλισμού.

Ο κυρίαρχος λόγος ορίζει πως "Η στρατηγική επιλογή μιας τάσης του κεφαλαίου να διεξάγει μια σειρά από πολεμικές επιχειρήσεις με διαφορετικές ονομασίες και αφορμές, υπήρξε μια επιλογή για την "αποκατάσταση ευνοϊκών συνθηκών για το παγκόσμιο εμπόριο, τις επενδύσεις και την οικονομική ανάπτυξη" (Sullivan, 1993: ix).

Παράλληλα, αυτό που συμβαίνει είναι ότι προκαλούν τη μετανάστευση εκατομμυρίων ανθρώπων, "παράνομων" και, εν δυνάμει, εργατών.

Η χωρίς όρια κινητικότητα του κεφαλαίου απαιτεί τη ρύθμιση της παράλληλης ελευθερίας κίνησης της εργαζόμενης ανθρωπότητας η οποία μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερη αυστηρή όταν δεν εμποδίζεται εξ ολοκλήρου. Ωστόσο, είτε η εργασία είναι κινητοποιημένη είτε είναι αιχμάλωτη, η κινητικότητα της εργασίας τείνει και στις δύο περιπτώσεις να είναι λιγότερο ή περισσότερο αυστηρά περικυκλωμένη και πειθαρχημένη από τις τακτικές της κρατικής εξουσίας.

Οι μετακινήσεις¹⁴, σε αυτή την προοπτική, αποτελούν θεμελιώδες πεδίο έρευνας: Καπιταλισμός χωρίς κινητικότητα ζωντανής εργασίας, χωρίς μετανάστευση, δεν υφίσταται. Η μετανάστευση διαδραματίζει ένα

---

14 <https://www.iom.int/world-migration>
<http://migrationsmap.net/#/ITA/arrivals>

στρατηγικό ρόλο στη συγκρότηση του καπιταλισμού και των ταξικών σχέσεων. Σε αυτή τη σχέση βλέπουμε δύο βασικές αντίρροπες δυνάμεις που αντιπαλεύουν. Από τη μία η κινητικότητα της εργασίας, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τις υποκειμενικές πρακτικές των μεταναστών. Από την άλλη, η τάση του καπιταλισμού να ελέγξει αυτές τις μεταναστευτικές ροές με τη μεσολάβηση του κράτους.

Έρευνες, για την κινητικότητα εργασίας στον ιστορικό καπιταλισμό, έχουν δείξει πώς ο ίδιος ο καπιταλισμός διακρίνεται από μια δομική ένταση ανάμεσα στο σύνολο των υποκειμενικών πρακτικών στις οποίες εκφράζεται ακριβώς η κινητικότητα της εργασίας, και την προσπάθεια του κεφαλαίου να ασκήσει επ' αυτών έναν δεσποτικό έλεγχο, μέσω της θεμελιώδους μεσολάβησης του κράτους (Mezzadra, 2010).

“Μια ιδιαίτερα κινητική, “παράνομη” εργασιακή δύναμη έχει αυξηθεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες, συχνά με τη σιωπηρή αποδοχή από τα κράτη, προκειμένου να ενισχυθεί η διεθνής συσσώρευση κεφαλαίου» (Mezzadra, 2010).

Ο ίδιος (2004) περιγράφει πως “Οι μεταναστεύσεις δε γίνονται μέσα σε ένα κενό χώρο. Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τις σύγχρονες μεταναστεύσεις χωρίς να έχουμε κατά νου τους ριζικούς και καταστροφικούς μετασχηματισμούς που προκάλεσαν τα Προγράμματα Δομικής Προσαρμογής του ΔΝΤ σε πολλές αφρικανικές χώρες στη δεκαετία του '80, αλλά και οι έμμεσες επενδύσεις των πολυεθνικών στο εξωτερικό από τη δεκαετία του '60, με τη δημιουργία των “ζωνών παραγωγής-προς-εξαγωγή” και την ανατροπή της παραδοσιακής γεωργίας”.

Τις τελευταίες δεκαετίες -και με ιδιαίτερη έμφαση μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, αλλά και την περίοδο της “κρίσης”, η μετανάστευση περιγράφεται στον κυρίαρχο λόγο ως μία από τις σημαντικότερες “απειλές” για την “ασφάλεια” των χωρών του Παγκοσμίου Βορρά. Οι ίδιοι/ες οι μετανάστες/ριες περιγράφονται, παρομοιάζονται ή συνδέονται με λέξεις και φράσεις όπως “κίνδυνος”, “παράνομία”, “εγκληματικότητα”, “εισβολή μουσουλμάνων εξτρεμιστών”, “εχθρών του ευρωπαϊκού πολιτισμού” “βρωμιά”, “λαθρομετανάστευση”, “μολυσματικές ασθένειες”, “αθρόα εισβολή”, “αλλόθρησκοι” κ.ά. Λέξεις που (αναμενόμενα) “απαντώνται” από τις κυρίαρχες πολιτικές με κέντρα κράτησης, τείχη, περιπολίες στα σύνορα, αστυνόμευση, βία, απελάσεις, μαζικές επαναπροωθήσεις, επιχειρήσεις σκούπα.

Οι πόλεις χτίστηκαν για εσένα, είναι πρόθυμες να σε υποδεχτούν. Οι πόρτες είναι ορθάνοιχτες... Όχι, όχι εσύ! Μπορείς να του δίνεις, σε ξέρουμε... Επ! Για που το' βαλες;

Bertolt Brecht

2.4 Διασχίζοντας “παράνομα” τα σύνορα

Στην Ευρώπη, η “παράνομη μετανάστευση [...] αναδύθηκε ως κυρίαρχο θέμα” μόνο “τα τελευταία χρόνια” (Sassen, 1999: 104). Μέχρι το 1970, πολλά δυτικά Ευρωπαϊκά κράτη -όπως επίσης η Αυστραλία, ο Καναδάς, η Βενεζουέλα και η Αργεντινή- ήδη προσπαθούσαν να “κανονικοποιήσουν” μετανάστες ‘χωρίς χαρτιά’, με προσφυγή σε διαδικασίες νομιμοποίησης και επίσημες ‘αμνηστίες’ (De Genova, 2002: 419-420).

Σε όλο αυτό που πολύ σύντομα περιεγράφηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, δεν υπάρχει κάτι που να κάνει αυτονόητο τον ορισμό “παράνομη” μετανάστευση. Ο Genova (2015) αναφέρει πως όταν τα σύνορα γίνονται ένα *θέαμα θανάτου*, λόγω “θυματοποίησης” των μεταναστών από τους “λαθρέμπορους”, μας αποσπούν από τους πραγματικούς λόγους της μη νομιμότητας των μεταναστών.

Οδηγούμαστε στο να πιστεύουμε πως υπάρχει κάτι αυταπόδεικτο και εμφανές σχετικά με τη μεταναστευτική “παράνομία”. Μερικοί μετανάστες κατηγοριοποιούνται ως “παράνομοι” γιατί πιθανά έχουν παραβιάσει “το Νόμο”. Στις περισσότερες απεικονίσεις αυτών των μεταναστών, λίγο έως καθόλου λαμβάνεται υπόψη τι είναι πραγματικά ο νόμος ή πως κατέληξε να είναι έτσι. Ο νόμος, εξάλλου, έχει μία ιστορία, και είναι βαθύτατα πολιτικοποιημένη η ιστορία σκόπιμων και, λιγότερο ή περισσότερο, υπολογισμένων παρεμβάσεων. Έτσι, είναι αδύνατον να υπολογίσεις την πραγματική κοινωνική και πολιτική ζωή των μεταναστών έξω από τα ευρύτερα πλαίσια που παράγουν ειδικές αντιξοότητες “παράνομιας” (De Genova, 2013).

Στην ουσία, δεν υπάρχουν “παράνομοι” μετανάστες, γίνονται “παράνομοι” όταν το αποφασίσουν νομοθετικές ρυθμίσεις και μέτρα που θα τους κάνουν *μη νόμιμους, χωρίς χαρτιά* (βλ. κίνημα *Sans Papiers*). Ο νόμος που θα τους καταστήσει παράνομους, παραμένει αόρατος, ενώ η πράξη που σωματοποιείται στους μετανάστες γίνεται υπέρ-ορατή μέσα από τα μέσα ενημέρωσης για τις αναπαραστάσεις της αστυνόμευσης των συνόρων.

Το *θέαμα των συνόρων* (Border Spectacle) φτιάχνει ένα σκηνικό περί “αποκλεισμού”, όπου όλοι οι “ανεπιθύμητοι”, “ανίκανοι”, “μη επιλέξιμοι” πρέπει να κρατηθούν εκτός. Την ίδια στιγμή, τα σύνορα φαίνεται να καταστούν φυσικό αυτόν τον αποκλεισμό. Οι πρακτικές της αστυνόμευσης των συνόρων πλέκουν τη γλώσσα, τον λόγο για την “παράνομία”.

Αυτή η σκηνή του αποκλεισμού, ωστόσο, συνοδεύεται επίσης από ένα άλλο άσεμνο συμπλήρωμα, εκείνο

της πρόσληψης των “παράνομων” μεταναστών ως νόμιμα ευπαθές, επισφαλές και πειθήνιο εργατικό δυναμικό. Στο πρόσωπο των όλο και πιο ενισχυμένων, στρατιωτικοποιημένων και ασφαλιστημένων συνόρων, εκείνοι που διαφεύγουν την ανίχνευση και να αποφύγουν τη σύλληψη ανταμείβονται με την παρατεταμένη και αόριστη κοινωνική κατάσταση της παρανομίας και τις συνοδές στερήσεις της (De Genova, 2015).

Η “παρανομία” συνοδεύεται και από την απελασιμότητα, την πιθανότητα να εκδιωχθούν βίαια από το χώρο του κράτους. Η προοπτική αναγκαστικής απέλασης, διαμορφώνει ένα εξαιρετικά ευάλωτο εργατικό δυναμικό καθώς και φοβερά προσοδοφόρο για τους εργοδότες. Η θρασύτητα του *θεάματος των συνόρων* είναι αδιαχώριστη από το υπογάστριό της: η πραγματική κοινωνική σχέση των παράνομων μεταναστών στο κράτος και το κοινό μυστικό της άθλιας ένταξής τους σαν “παράνομο” εργατικό δυναμικό.

Οι άνισες πολιτικές της ιδιότητας του πολίτη, οι οποίες θεσμοθετήθηκαν με νόμο για τη μετανάστευση, παράγουν το καθεστώς παρανομίας των μεταναστών (De Genova, 2015).

Καταλήγουμε πως πρόκειται για μία ενεργά συνεχή *διαδικασία ενσωμάτωσης μέσω της παρανομίας*, όπως την περιγράφει ο De Genova (2005: 234).

2.5 Αυτόνομη Μετανάστευση

“Η φύση του ανθρώπου, πρωτογενώς αγαθή και κοινή σε όλους, έπρεπε να αναπτυχθεί ανεμπόδιση”

(Simmel, 1993: 19)

Η μετανάστευση δεν είναι απλά μια ατομική στρατηγική κοινωνικής κινητικότητας. Αντίθετα, είναι γενικά παραδεκτό πως η σύγχρονη μετανάστευση συνδέεται με τη δημιουργία δικτύων, συγγενικών ή διατοπικών, που βοηθούν τους μετανάστες και τις μετανάστριες στις διαδρομές τους και τα οποία προϋποθέτουν φυσικά τα στοιχεία της κοινωνικής συνεργασίας και αλληλεγγύης.

Μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες μπορούμε να ψηλαφίσουμε τις ευρύτερες προεκτάσεις της μεταναστευτικής δραστηριότητας και να αντιληφθούμε ότι, σε πολλές περιπτώσεις, αυτή αποτελεί και μία μορφή αντίστασης για τις κοινότητες των ανθρώπων που δεν έχουν πολλούς άλλους τρόπους να απαντήσουν σε ό,τι βιώνουν.

Η έννοια της αυτονομίας της μετανάστευσης μας βοηθά να σχηματοποιήσουμε όλον αυτόν τον πλούτο που εκφράζεται στην κίνηση των ανθρώπων και ξεπερνά τις όποιες “αντικειμενικές αιτίες”, δημιουργώντας μία περίσσεια σε σχέση με αυτές. Μία περίσσεια που έρχεται σε σύγκρουση με την καπιταλιστική λογική και σημαδεύει ανεξίτηλα τις υποκειμενικότητες των μεταναστών και των μεταναστριών, όπου και αυτοί/ές τελικά εγκατασταθούν.

Δίνοντας έμφαση στην αυτονομία της μετανάστευσης, η αντίληψη περί μετανάστευσης δεν είναι απομονωμένη από τις κοινωνικές, πολιτισμικές και οικονομικές δομές, αλλά απαντάται ως μία δημιουργική δύναμη μέσα στις δομές αυτές.

Εάν εξάλλου προσπαθήσουμε να ανασυγκροτήσουμε εν συντομία τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια η mainstream διεθνής έρευνα για τις μεταναστεύσεις, πρέπει καταρχάς να υπογραμμίσουμε ότι και εδώ η αυτονομία των μετακινήσεων έχει βρει μια μερική τουλάχιστον αναγνώριση. Γράφουν για παράδειγμα οι Stephen Castles και Mark J. Miller στο *The Age of Migration*: “οι μεταναστεύσεις μπορούν επίσης να χαρακτηρίζονται από μια σχετική αυτονομία, δηλαδή μπορούν να αναπτύσσονται ερήμην των κυβερνητικών πολιτικών. [...] Οι επίσημες πολιτικές συχνά δεν επιτυγχάνουν τους στόχους τους, και μάλιστα ενδέχεται να προκαλούν αποτελέσματα αντίθετα προς τα επιδιωκόμενα. Πέρα από τις κυβερνήσεις, οι άνθρωποι είναι αυτοί που δίνουν μορφή στις διεθνείς μεταναστεύσεις: οι αποφάσεις που λαμβάνουν άτομα, οικογένειες και κοινότητες –συχνά με ατελείς πληροφορίες και με ένα εξαιρετικά περιορισμένο εύρος επιλογών στη διάθεσή τους– παίζουν καθοριστικό ρόλο για τη μεταναστευτική διαδικασία” (Castles κ.ά., 2003: 278).

Η Squire (2009) στη εισαγωγή του βιβλίου της, αναφέρεται στο πως η “πολιτική ελέγχου” (politics of control) είναι υποχρεωμένη να συμβαδίζει με μία “πολιτική μετανάστευσης” (politics of migration) που υπερβαίνει συνοριακές πρακτικές.

Παράλληλα, οι Papadopoulos, Stephenson και Tsianos (2008) θεωρούν πως για να μιλήσουμε για την αυτονομία της μετανάστευσης θα πρέπει να αντιληφθούμε τη μετανάστευση ως κοινωνικό κίνημα με τη κυριολεκτική έννοια των λέξεων, και όχι, απλώς, σαν απάντηση στην οικονομική και κοινωνική δυσφορία. Η προσέγγιση της αυτονομίας της μετανάστευσης, φυσικά, δεν θεωρείται αποκομμένη από κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές δομές. Αντιθέτως, η μετανάστευση κατανοείται ως μία δημιουργική δύναμη μέσα σε αυτές τις δομές (Papadopoulos κ.α., 2008: 202).

Ωστόσο, ο Mezzadra βαθιάει τη σκέψη, με μία διαφορετική ευαισθησία, όπου μέσα από τα μεταναστευτικά κινήματα, θέτει σε προτεραιότητα υποκειμενικές πρακτικές, επιθυμίες, προσδοκίες και συμπεριφορές μεταναστών. Νέοι μηχανισμοί κυριαρχίας και εκμετάλλευσης έχουν σφυρηλατηθεί μέσα από τη μετανάστευση ιδωμένη ως κοινωνικό κίνημα, όπως και ως νέες πρακτικές ελευθερίας και ισότητας. Συγκεκριμένα, ο Mezzadra (2010) τονίζει πως πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τις συνιστώσες του δικτύου μεταξύ των κοινωνικών κινήματων των μεταναστών με τα στοιχεία της αυτονομίας και της υπέρβασης μέσα από τα υποκειμενικά χαρακτηριστικά τους και την εκμετάλλευση της ζωντανής εργασίας, αφενός, προβάλλοντας τους αγώνες των ίδιων των μεταναστών αφετέρου.

Πληθώρα αναγνώσεων, στα πλαίσια του νόμιμου πολιτικού πλαισίου, των μεταναστευτικών κινήματων και αγώνων, συχνά προσεγγίζουν μέσα από τις διόπτρες της ιθαγένειας (citizenship) και του ότι οι μετανάστες επιθυμούν να γίνουν πολίτες (citizens). Η αυτονομία της μετανάστευσης πραγματώνει κάτι διαφορετικό από αυτό. Μένει στο γεγονός ότι οι μετανάστες -με χαρτιά ή χωρίς- δρουν ως πολίτες και επιμένουν στο ότι είναι ήδη πολίτες (activist dimension of citizenship, π.χ. κίνημα *Χωρίς Χαρτιά*, Γαλλία, 1996). Αυτό ανοίγει τη πιθανότητα να θεωρηθούν οι κινητοποιήσεις και οι αγώνες των παράνομων μεταναστών ως βήμα για την οικοδόμηση και την μετατροπή ιθαγένειας ως "θεσμού σε ροή" (institution in flux) (Balibar, 2001; Isin, 2009; Mezzadra, 2004 στο Mezzadra 2010). Υπό την οπτική του Mezzadra και την "ιθαγένεια σε κίνηση" (2004), τα μεταναστευτικά κινήματα αποτελούν κοινωνικά κινήματα τα οποία -παρά τη φτώχεια, τη κοινωνική και πολιτική καταστροφή- παρακινούνται από την απαίτηση για ελευθερία και ιθαγένεια.

Η αυτονομία της μετανάστευσης δεν συνεπάγεται την κυριαρχία των μεταναστών, αλλά την επισήμανση ότι οι μετανάστες δεν είναι αντικείμενα κρατικού ελέγχου -ότι οι μετανάστες αψηφούν τους ελέγχους και αντιστέκονται στις ρατσιστικές διακρίσεις (Walters, 2008:189).

Οι Hardt και Negri στο βιβλίο τους *Empire* (2000), αντιλαμβάνονται την αυτόνομη μετανάστευση ως "μία δύναμη η οποία τaráσσει και υπονομεύει τα συστήματα πολιτικού και οικονομικού ελέγχου". Μάλιστα, υποστηρίζουν πως "η αυτόνομη μετανάστευση ήταν το κρυμμένο μυστικό της ιστορίας των ταξικών αγώνων. Δεν ήταν απλώς μία αντίδραση στην καπιταλιστική παραγωγή. Συγκεκριμένα, ο καπιταλισμός υποκινεί και εκμεταλλεύεται την κινητικότητα των υποκειμένων, αλλά η κινητικότητα τελικά τον υπερβαίνει. Γι' αυτόν τον λόγο, οι αυτόνομες μετακινήσεις είναι πρωτίστως εκφράσεις του συλλογικού, δυναμικού υποκειμένου που αποκαλούν το *πλήθος* (multitude)".

"Η αυτόνομη μετακίνηση είναι αυτό που ορίζει τον κατάλληλο χώρο για το πλήθος (multitude). Όλο και λιγότερο, τα διαβατήρια ή τα νομικά έγγραφα θα είναι σε θέση να ρυθμίζουν τις διασυνοριακές

μετακινήσεις μας. Μία νέα γεωγραφία δημιουργείται από το πλήθος καθώς οι παραγωγικές ροές των σωμάτων ορίζουν νέα ποτάμια και λιμάνια. Οι πόλεις της γης θα γίνουν ταυτόχρονα μεγάλες δεξαμενές συνεργαζόμενης ανθρωπότητας και ατμομηχανών για την κυκλοφορία, προσωρινές κατοικίες και δίκτυα μαζικής διανομής της ζωντανής ανθρωπότητας (Hardt κα, 2000: 396-7).

Οι Hardt και Negri ωθούν το θέμα της αυτόνομης μετανάστευσης σε μία συγκεκριμένη κατεύθυνση. Βασιζόμενοι σε μία ερμηνεία των Deleuze και Guatarri περί νομαδολογίας η οποία δίνει έμφαση στην αποεδαφικοποιημένη δύναμη της μετανάστευσης, στα χέρια τους, η αυτόνομη μετανάστευση δεν είναι τίποτα λιγότερο από την κύρια κινητήρια δύναμη στη μετάβαση μέσω της Αυτοκρατορίας (Empire) σε μία νέα "παγκοσμιοποιημένη ιθαγένεια" (globalized citizenship). Μέσα από ετερόκλητες οδούς, οι μετανάστες δημιουργούν ότι "το πλήθος κερδίζει δύναμη για να επιβεβαιώσει την αυτονομία του, ταξιδεύοντας και εκφράζοντας τον εαυτό τους μέσω εδαφικού επαναπροσδιορισμού (Hardt κα, 2000: 398).

Για τους Hardt και Negri, η αυτόνομη μετανάστευση αγωνιά και μάχεται για ό,τι κάποτε έκανε η πάλη των τάξεων στα πλαίσια των μαρξιστικών θεωριών για τον κοινωνικό μετασχηματισμό (Walters, 2008: 190).

Είναι ένα στοίχημα, λοιπόν, που αφορά την κατανόηση, την απεικόνιση και την επανανοηματοδότηση της πολιτικής κοινότητας, δηλαδή των κοινών συνθηκών της κοινωνικής συνεργασίας και παραγωγής. Η περαιτέρω, ανάπτυξη της αυτονομίας της μετανάστευσης θα είναι αποτέλεσμα μόνο ενός συλλογικού και μακροπρόθεσμου ερευνητικού και πολιτικού σχεδίου, το οποίο λειτουργεί μέσα από την ετερογένεια και τη ριζική ποικιλομορφία της σύνθεσης της σύγχρονης ζωντανής εργασίας. Μέσα σε αυτήν την έρευνα και το πολιτικό σχέδιο, η *παρατυπία* (irregularity) είναι, και είναι πιθανό να παραμείνει, ως ένα βασικό στρατηγικό σημείο.

2.6 Εκεί όπου γεννάται η πάλη της αυτόνομης μετανάστευσης

Προς συμπλήρωση και σύζευξη με τα προηγούμενα υποκεφάλαια, σημειώνουμε ότι η εμπέδωση της υποτέλειας, της παρανομίας, της διάκρισης, δεν είναι μία ευθύγραμμη ή απόλυτη διαδικασία, ή όπως επισημαίνει ο Foucault, "δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς αντίσταση, χωρίς υπεκφυγή ή διαφυγή, χωρίς ενδεχόμενη αντιστροφή [...]" (Foucault, 1991: 98).

Επιδιώκουμε να εμπλουτίσουμε τη σκέψη γύρω από την πάλη της αυτόνομης μετανάστευσης,

αναζητώντας τις αρθρώσεις με τις διαδικασίες παραγωγής κοινών. Μέσα από αυτήν την πάλη της αυτονομίας της μετανάστευσης, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε τους κοινωνικο-χωρικούς μετασχηματισμούς που προκαλούν οι νεοεισερχόμενοι¹⁵ σε ένα νέο αστικό ιστό, στους ενδιαμέσους τόπους. Μέσα από τη θεωρία των κοινών, σύμφωνα με τους αυτόνομους μαρξιστές, ερευνάται η χωρική διάσταση του *κοινώς πράττειν* των κοινοτήτων των νεοεισερχόμενων.

Τα σύνορα της νέας Ευρώπης συναντούν τους αγώνες των μεταναστών, και το σχίσμα στην καρδιά της ευρωπαϊκής υπηκοότητας τίθεται σε σκληρές βάσεις. Μπορεί η αυτόνομη μετανάστευση να υπερβεί το “δικαίωμα της διαφυγής” (Mezzadra, 2015); Ταυτόχρονα, υποστηρίζουμε πως υπάρχει χώρος να ξεπεράσουμε τη “γυμνή ζωή” (bare life) του *homo sacer*, την “κατάσταση εξαίρεσης”¹⁶ (zone of indistinction) και τα “στρατόπεδα”¹⁷ (camps) (Agamben, 1998, 2007) ως νόμο και ως κανόνα. Υπάρχει χώρος να αντιληφθούμε και να προσεγγίσουμε τη διαλεκτική της αυτόνομης μετανάστευσης ως πράξεις αμφισβήτησης με τη διεκδίκηση ζωής, ελευθερίας, χειραφέτησης.

Σε αντιπαράθεση με τους στρατιωτικοποιημένους ‘άθλιους χώρους’ ('abject spaces') (Isin κα, 2007), τίθεται το ερώτημα αν μπορούν να γεννηθούν κοινωνικά εργαστήρια, χώροι αμφισβήτησης των πολιτικών του αποκλεισμού του ασύλου. Θα μπορούσαμε να υπερβούμε την ολοκληρωτική ανάγνωση του Agamben για την κυρίαρχη βιο-πολιτική στο χώρο του στρατοπέδου ('camp') (Isin κα: Squire, 2009);

Ταυτόχρονα, δε θα γίνει προσέγγιση των μεταναστών ως παθητικά θύματα των πολιτικών του αποκλεισμού, αλλά ως ισότιμων ανθρώπων ικανών να διεκδικήσουν, να συνδιαμορφώσουν και να χτίζουν σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά.

Στο παρόν κείμενο, λοιπόν, το σημείο το οποίο θα διερευνηθεί δεν θα είναι το δίπολο μετανάστης ή πρόσφυγας¹⁸, δεν θα είναι οι περιοχές και τα καθεστώτα συνόρων ή τα “στρατόπεδα” κράτησης αλλά οι πρακτικές στον αστικό χώρο και ο αστικός χώρος καθαυτός. Επίκεντρο δεν θα είναι οι “από τα πάνω” πολιτικές αλλά οι αναδυόμενες αστικές συλλογικές πρακτικές.

Νεοεισερχόμενοι αναζητούν ένα προσωρινό χώρο διαμονής και επιβίωσης, δημιουργώντας είτε θύλακες

---

15 Το εύρος απεύθυνσης της λέξης “νεοεισερχόμενοι” έχει οριστεί στην εισαγωγή.

16 Η κατάσταση εξαίρεσης δεν είναι μία μορφή ειδικού δικαίου (όπως το δίκαιο του πολέμου), αλλά, όπως η αναστολή της ίδιας της έννομης τάξης, προσδιορίζει το κατώφλι της ή, αλλιώς, την οριακή της έννοια (Agamben, 2007: 17).

17 Τα στρατόπεδα είναι ο χώρος που ανοίγεται, όταν η κατάσταση εξαίρεσης αρχίζει να καθίσταται ο κανόνας.

18 Κανείς δεν είναι παράνομος – *No one is illegal*

ετερότητας ή πορώδη περάσματα¹⁹. Παρατηρούμε ίσως ότι το ουσιώδες χαρακτηριστικό της όποιας *ετεροτοπίας* είναι η μεταβατική της υπόσταση. Σαν τέτοιοι τόποι να αποτελούν έναν ενδιάμεσο σταθμό επεξεργασίας νέων κοινωνικών εμπειριών και σχέσεων. Προσωρινές ισορροπίες προεικονίζουν μορφές μονιμότερων συσχετισμών. Προσωρινές διατάξεις επιχειρούν να εκφράσουν ό,τι ακόμα αδιαμόρφωτο αγωνίζεται να σχηματιστεί στη σύγκρουσή του με ό,τι ήδη επικρατεί (Σταυρίδης, 1998:57).

Εμείς, τα αναρίθμητα εκατομμύρια των μεταναστών [...] δεν βλέπουμε τους εαυτούς μας ως ξένους, αλλά ως πρωτοπορίες του μέλλοντος.

Vilem Flusser, *The Challenge of the Migrant*

3 | ΑΠΟ ΤΗΝ “ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ” ΣΤΙΣ “ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΚΙΝΗΣΗ”

Ακολουθώντας την προηγούμενη συλλογιστική πορεία, σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να αναγνωρίσουμε καλύτερα τους νεοεισερχόμενους και τον εδαφικό επαναπροσδιορισμό, που συνεχώς προκαλείται. Θα μπορούσαν οι νεοεισερχόμενοι να αποτελέσουν το *πλήθος*, το οποίο έχουν περιγράψει οι Hardt και Negri (2000), εγγράφοντας συνεχείς κινήσεις και αλληλεπιδράσεις, οι οποίες αποτυπώνονται στον αστικό χώρο;

Το *πλήθος*, σύμφωνα με τους Hardt και Negri, “είναι η πολλαπλότητα των μοναδικοτήτων που παράγουν και αναπαράγονται στο βιοπολιτικό πεδίο των κοινών” (Hardt και Negri, 2009: 165).

Οι στερεοτυπικοί, απειλιτικοί, εξουσιαστικοί λόγοι υποδεικνύουν πως η πόλη “πρέπει” να ελέγχεται και να διαμορφώνεται από τις κυρίαρχες σχέσεις εξουσίας, τους λόγους και τις επιτελέσεις τους. Ορίζονται έτσι, τα όρια, η κανονικότητα, οι θεσμοί, οι ρόλοι και οι συμπεριφορές των κοινωνικών στρωμάτων, γίνεται η

---

19 Θα εξετασθεί με τις περιπτώσεις μελέτης.

ολική ενορχήστρωση και σκηνοθεσία σύμφωνα με τους συστημικούς υποβολείς. Όλη αυτή η δράση εδαφικοποιείται, ορίζοντας και τον χώρο. Ωστόσο, δεν παύει να αποτελεί και ένα στοίχημα μίας άλλης, δυνατής, αφήγησης. Δεν παύει να προκαλεί την “αυθόρμητη” αντίδραση των κινημάτων που γεννιούνται.

Η Πετροπούλου (2014) ερευνά την έννοια του “αυθορητισμού” (spontaneity) των κινημάτων. Τονίζει πως, τίποτα δεν είναι ολοκληρωτικά αυθόρμητο στις αποκαλούμενες *αυθόρμητες γειτονίες* αυτού του κόσμου και στις αποκαλούμενες *αυθόρμητες εξεγέρσεις*. Αλλιώς, με υποτιμητικό τρόπο, αφαιρείται η απόδειξη των αιτιών, που προκαλούν τις εξεγέρσεις, οι οποίες δεν είναι αποτέλεσμα της παρούσας πίεσης της πολιτικο – οικονομικής κρίσης. Αντιθέτως, η έννοια του “αυθορητισμού” των κινημάτων ενέχεται σε μακροχρόνιους αγώνες και κινήματα²⁰ για το *Δικαίωμα στην Πόλη* (Harvey, 2012). Ενέχεται, ταυτόχρονα, στη κουλτούρα της αντίστασης, στις σχέσεις αλληλεγγύης και πως αυτές παίρνουν μορφή ενάντια στις καπιταλιστικές σχέσεις. Το “αυθόρμητο” γεννιέται και στον αντίποδα των συμπράξεων του κράτους με άλλους εταίρους, π.χ. Σκουριές Χαλκιδικής. Ωστόσο, εκείνη η “αυθόρμητη” αντίσταση, κάτω από ορισμένες συνθήκες, μπορεί να προκαλέσει *επικίνδυνες ρωγμές* (Petroπούλου, 2014: 569). Τα κοινωνικά κινήματα υπάρχουν και ως *επαναστατικά ποιητικά κινήματα*²¹ που προσπαθούν να αλλάξουν τους κώδικες της καθημερινής ζωής. “*Ο ποιητικός τρόπος να βλέπεις τον κόσμο μπορεί να λειτουργήσει ως αντίδοτο στην κυριαρχία του φόβου. Γιατί όσο υπάρχει εξουσία, τόσο θα υπάρχει και αντι-εξουσία. Το σύνθημα επομένως είναι 'αλλάξτε τους κώδικες'. Με αυτοοργάνωση, αυτάρκεια, αλληλέγγυα οικονομία, δημιουργώντας τοπικές αντιστάσεις στην κυρίαρχη καπιταλιστική οικονομία.*” (Πετροπούλου, 2015: 425).

Η συλλογική απογοήτευση λόγω της συνεχούς αποστέρησης, μέσω της λεγόμενης “κρίσης”, γεννά αντιδράσεις, εξεγέρσεις, συγκρούσεις, κινήματα και διεκδικήσεις. Από το γενικευμένο πλέον “Φτάνει πια!” και τα κινήματα της Λατινικής Αμερικής και τις εξεγέρσεις (π.χ. Αργεντινάτσο, μαζικές διαμαρτυρίες στο Σάο Πάολο) μέχρι την Αραβική Άνοιξη (ειδικά στην Τυνησία και Αίγυπτο), συμπεριλαμβάνοντας και τα κινήματα των “αγανακτισμένων” στις ευρωπαϊκές πόλεις και το κίνημα *Occupy* στη βόρεια Αμερική κ.ά., συμπεραίνουμε πως μία σειρά γεγονότων και πρακτικών επαναπροσδιορίζουν και επαναδιεκδικούν τον δημόσιο χώρο και κατ’επέκταση μπορούμε να μιλήσουμε για την ανάδυση κοινών χώρων μέσα από τις κοινότητες που γεννιούνται.

Κι όταν αναφερόμαστε, στο δημόσιο χώρο, ειδικά σε παραδείγματα όπως εκείνα των κινημάτων των πλατειών, παρατηρούμε πως ο χώρος (η πλατεία) δεν αντικατοπτρίζει το δημόσιο χαρακτήρα του -τον χώρο της ασφάλειας, της επιτήρησης και του ελέγχου- αλλά το χώρο των ανθρώπων. Η κατάληψη του

20 π.χ. Δεκέμβρης του 2008: περίπτωση εξέγερσης στην Ελλάδα και “Yo soy 132”: κίνημα στο Μεξικό, το 2012

21 π.χ. Η ποιητική του κινήματος των Ζαπατίστας (Πετροπούλου, 2015b)

χώρου υπονοεί την κατοχή του μέλλοντος των ανθρώπων. Μέσα στα αποικιακά και μετα-αποικιακά πλαίσια, το να διεκδικεί κανείς χώρο ενάντια στις μαζικές ιδιωτικοποιήσεις των νεοφιλελεύθερων καθεστώτων, αποτελεί την ελάχιστη αίσθηση της συλλογικότητας και των κοινών αγαθών.

Ο Castells (1986), συμβάλλει στη θεωρία των κινήματων οριστικά, λέγοντας ότι τα κοινωνικά κινήματα πόλης διαφέρουν από τα απλά κινήματα πόλης και αυτό διότι τα κοινωνικά κινήματα πόλης αλλάζουν την ίδια τη σημασία του αστικού χώρου (urban signification). Μέσω των κοινωνικών κινήματων αλλάζει η εμπειρία, αναπαράσταση και νοηματοδότηση του χώρου. Αυτή η διαδικασία καταγράφεται στις συνειδήσεις, είτε με την παρουσία ή με την μετέπειτα απουσία της.

Ο Zibechi, επηρεασμένος από τα κοινωνικά κινήματα στη Λατινική Αμερική, είχε προτείνει τον όρο "κοινωνίες σε κίνηση" (societies in movement) (Zibechi, 2010: 11) προκειμένου να συλλάβει μία σειρά φαινομένων που κινούνται πέρα από δράσεις τυπικών κοινωνικών κινήματων. Μας προωθεί να σκεφτούμε τους τρόπους με τους οποίους διάφορες μορφές συλλογικής δράσης, που αναπτύσσονται σε διάφορα επίπεδα κοινωνικής ζωής από τις λαϊκές τάξεις, προάγουν αλλαγές ή ρήξεις με τις σχέσεις εξουσίας, καθημερινά.

Η συζήτηση γύρω από τα κοινωνικά κινήματα τείνει να επικεντρώνεται σε δραστηριότητες οι οποίες οργανώνονται γύρω από μία συλλογική απαίτηση, και στο πλαίσιο αυτό μελετιούνται και ταξινομούνται μορφές οργάνωσης. Ο προτεινόμενος όρος "κοινωνίες σε κίνηση" στρέφει την προσοχή "στους τρόπους με τους οποίους καθημερινές στρατηγικές επιβίωσης των υποδεέστερων τάξεων αποκτούν *de facto* την εξουσία να παράγουν αλλαγές όταν, λόγω ανάγκης και ως αποτέλεσμα ενός επιβαλλόμενου πολιτικού λόγου, αυτές οι στρατηγικές τείνουν να γίνουν συντονισμένη και συλλογική επιδίωξη" (Stavrídes, 2016: 95-96). Αυτό μπορεί να δώσει και απαντήσεις στο πολιτικό πρόβλημα που συνδέεται με τις δράσεις των κοινωνικών κινήματων. Όταν "μία κοινωνία είναι σε κίνηση, τότε οι μορφές των δράσεων των κινήματων τείνουν να γίνουν εγγενώς πολιτικές. Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτικοποίηση, ενδεχομένως, σημαίνει την συνειδητοποίηση της δύναμης που αναπτύσσει η συλλογική οργάνωση όταν αυτή συμβαίνει οριζόντια και μέσα από δεσμούς αλληλεγγύης. Οι κοινωνίες σε κίνηση παρέχουν το έδαφος για την ανάπτυξη των κινήματων που πολιτικοποιούν την καθημερινή ζωή 'εκείνων των κάτω' (Stavrídes, 2016: 96).

Τα αστικά κινήματα είναι κοινωνικά κινήματα τα οποία, ακριβώς, εκφράζουν τις αστικές απαιτήσεις και συχνά εισχωρούν σε πρακτικές που συνδέονται με τα αστικά δικαιώματα. Τα αστικά κινήματα ενέχουν αυτά τα δικαιώματα καθώς και εμπνέονται. Ο Σταυρίδης, αναφέρει πως τα αστικά κινήματα μπορεί να θεωρηθούν ως κινήματα τα οποία εμπεριέχονται στις αστικές συγκρούσεις (Stavrídes, 2016: 97).

Σε παραπάνω εξιστόρηση, αυτές οι μορφές των συλλογικών δράσεων των κινημάτων μπορούν να πάρουν χαρακτηριστικά μορφών *υβριδισμού* και να ορίσουν τις “δράσεις από τα κάτω” (subaltern agencies), όπως έχει περιγράψει ο Bhabha (2004).

Με αυτές τις σκέψεις και επιρροές, ο Σταυρίδης στο βιβλίο του *Common Space*, εξελίσσοντας τη σκέψη του, περιγράφει πως τα αστικά κινήματα μεταμορφώνουν, ή ακόμη και παράγουν μέρη στην πόλη, είτε γιατί προσπαθούν να παράξουν νέες χωρικές διατάξεις, σαν οικισμούς αυτοκατασκευής, ή γιατί οι δράσεις τους υπερτονίζουν συγκεκριμένους δημόσιους χώρους, όπως σε μία διαδήλωση ή σε δράσεις στο δρόμο. Αυτό που είναι το πιο σημαντικό σε αυτά τα κινήματα, ωστόσο, είναι ότι, κατά κάποιο τρόπο, βασίζονται σε ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό των *κοινωνιών σε κίνηση*: τη δημιουργία κοινών χώρων. Στους χώρους αυτούς συμβαίνει κάτι κοινό, το οποίο ελέγχεται από μία κοινότητα που συμπράττει με μία συλλογική εφευρετικότητα εκείνη τη στιγμή. Άρα μπορούμε να ισχυριστούμε πως πρόκειται για κοινούς χώρους που διαφοροποιούνται από τους δημόσιους και τους ιδιωτικούς (Stavrídes, 2016: 98).

Τα σύνορα μεταξύ οικείας και κόσμου μπερδεύονται, και, παραδόξως, το ιδιωτικό γίνεται κομμάτι του δημοσίου και αντιστρόφως (Bhabha, 1994: 9).

Η ρωγή μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου γεννά μία γόνιμη αβεβαιότητα. Εκεί ακριβώς μπορούν να χωροποιηθούν οι μετασχηματισμοί του κοινώς πράττειν. Ο κοινός χώρος είναι χώρος που καταλαμβάνεται από τους ανθρώπους και είναι διαθέσιμος προς κοινή χρήση στους *commoners*, μακριά από κάθε συσσώρευση εξουσίας, που οριοθετεί και τον χώρο. Εν συνεχεία, ο Σταυρίδης, θα περιγράψει αυτές τις κινήσεις στο χώρο, ως *κατωφλιακούς χώρους* (threshold space). Ο δημόσιος χώρος είναι αυτός που επιβάλλει κάποιο ρόλο, την ταυτότητα. Ο κοινός χώρος, εν αντιθέσει, τείνει συνεχώς να επαναπροσδιορίζεται: “ο κοινός χώρος συμβαίνει και ο κοινός χώρος διαμορφώνεται μέσα από τη συλλογική δράση” (Stavrídes, 2016: 107).

Εδώ, μπορούμε να αναφέρουμε πως ο κοινός χώρος δημιουργείται και επαναδημιουργείται συνεχώς από μία κοινότητα η οποία οργανώνεται μέσα από διαδικασίες όπου οι συμμετέχοντες όλοι, είναι ίσοι. Αυτό πρέπει να “είναι μία *κοινότητα σε κίνηση* (community in movement): μία κοινότητα, δημιουργημένη μέσα σε μία *κοινωνία σε κίνηση*, μέσα από καταλυτικές δραστηριότητες αστικών κοινωνικών κινημάτων. Μία *κοινότητα σε κίνηση*, η οποία δεν προσανατολίζεται προς πρακτικές που γεννούν ή υπερασπίζονται απομονωμένους μικρόκοσμούς, ακόμη και αν αυτός ο μικρόκοσμος αυτοπαρουσιάζεται ως “απελευθερωμένο” οχυρό. Μία *κοινότητα σε κίνηση*, επομένως, χαρακτηρίζεται από μία “πάντοτε σε

εγρήγορη και πάντα γενναιόδωρη διάθεση προς το κοινό” (Zibechi, 2010: 136).

Αναλογιζόμενοι την παραπάνω αλληλουχία, μέσα από τις μορφές *αυτόνομης μετανάστευσης*, αναζητούμε τους νεοεισερχόμενους οι οποίοι θα αμφισβητήσουν τις “νέες περιφράξεις” και θα δημιουργήσουν κοινούς χώρους. Αναζητούμε *κοινότητες σε κίνηση* που συνεχώς συμπράττουν μέσω των διαδικασιών παραγωγής κοινών (commoning).

3.1 Επαναπροσδιορισμός γενικού πλαισίου

Σε αυτό το υποκεφάλαιο τοποθετούμαστε σε τρέχον χρονικό πλαίσιο, όπου καθορίζονται και κοινωνικο-πολιτικές και χωρικές αλλαγές, καθώς επαναπροσδιορίζονται παγκόσμιοι γεωπολιτικοί μετασχηματισμοί.

Συγκεκριμένα, η κυκλοφορία του κεφαλαίου και των εμπορευμάτων προωθεί παγκόσμιες συμφωνίες, οι οποίες επιδιώκουν την απελευθέρωση των αγορών, το ελεύθερο εμπόριο, την άρση των δασμολογικών περιορισμών και την κατοχύρωση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Παράλληλα το πρότερο κοινωνικό συμβόλαιο ανατρέπεται, το κράτος πρόνοιας υποχωρεί και το νεοφιλελεύθερο κράτος αποκτά το ρόλο διαχειριστή, ο οποίος ωστόσο διατηρεί τη στρατιωτική καθώς και την εκτελεστική, διοικητική και νομοθετική ισχύ. Κατά ένα τρόπο, το λεγόμενο *άορατο χέρι* της αγοράς έχει την ανάγκη του κράτους για να δημιουργηθεί αυτή η αγορά. Ταυτόχρονα η ένταση της έμφυλης καταπίεσης, ο ρατσισμός και ο φασισμός αξιοποιούνται για την καθυπόταξη και τον έλεγχο των πληθυσμών.

Παρ' όλα αυτά, οι παραπάνω πολιτικές αμφισβητούνται έντονα από κοινωνικούς αγώνες, εξεγέρσεις, ταραχές, κινητοποιήσεις και κοινωνικά κινήματα τόσο πριν όσο και στην εξέλιξη της πρόσφατης κρίσης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, μεταξύ άλλων, αποτελούν η εξέγερση στα γαλλικά *banlieu* τον Νοέμβρη και Δεκέμβρη του 2005 (Α/συνέχεια, 2005), η κομμούνα της Οακάκα το 2006, η εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 στην Ελλάδα (Urban Anarchy, 2010), η αραβική Άνοιξη το 2011, τα κινήματα των Αγανακτισμένων σε Ισπανία και Ελλάδα το 2011, οι ταραχές του Λονδίνου το 2011 (όχλος του Λονδίνου)²², το κίνημα Occupy

---

²² Το πλήθος του Λονδίνου πραγματικά απέκτησε τη δική του οντότητα τον 18^ο αιώνα. Αυτός που κατά καιρούς αποκαλούνταν λονδρέζικος όχλος (London mob), ένας όρος για το μεγάλο πλήθος που συγκεντρώνεται στο Λονδίνο για μία ευρεία ποικιλία ζητημάτων, ήταν ικανός να καταλάβει το κοινοβούλιο, να διαδηλώσει, να εξεγερθεί και να επιτεθεί στους πλούσιους. Ο όχλος αποτελούσε επίσης μέσο επικοινωνίας όπου νέα και πληροφορία έμοιαζαν να εξαπλώνονται σαν ανεξέλεγκτη πυρκαγιά. Ο όρος “όχλος” (mob) προέρχεται από τον λατινικό όρο *mobile vulgus*, που επινοήθηκε τον 18^ο αι. για να περιγράψει τους φτωχούς εργάτες. Ο ιστορικός Peter Linebaugh εισηγήθηκε ότι ο όρος θα μπορούσε να αποδοθεί και ως “κίνημα”, ώστε να ενταχθεί στο

στις ΗΠΑ το 2011 και 2012, η εξέγερση του πάρκου Γκεζί στην Ιστάνμπουλ (Τσαβδάρογλου, 2014) τον Ιούνιο του 2013 κ.λπ.

Για να αντιμετωπιστεί η πρόσφατη δομική κρίση του καπιταλισμού που μπορεί να ερμηνευτεί τόσο ως κρίση υπερσυσσώρευσης όσο και ως αποτέλεσμα της ανυπακοής των πληθυσμών (Harvey, 2003; Petropoulou, 2015a, 2016a), το παγκόσμιο και τοπικό κεφάλαιο επέλεξε να απαντήσει με διπλό τρόπο. Αφενός μονιμοποιείται το καθεστώς έκτακτης ανάγκης και η συνθήκη εξαίρεσης, ώστε η στρατηγική επιβολής του σύγχρονου ολοκληρωτισμού να θωρακιστεί απέναντι στις αντιστάσεις των 'από τα κάτω' και να κατορθώσει τον πλήρη έλεγχο της ανθρώπινης δραστηριότητας και της διαχείρισης των φυσικών πόρων. Αφετέρου η καπιταλιστική επίθεση συνολικοποιείται, επιβάλλοντας κυρίως στις χώρες του Νότου τη γενικευμένη λιτότητα σε μεγάλα κομμάτια πληθυσμού, μέσω της αποσάρθρωσης των εργασιακών σχέσεων και τον αποκλεισμό τους από τα κοινά αγαθά και της 'υφαρπαγής της γης' μέσω των ιδιωτικοποιήσεων (Χατζημιχάλης, 2014).

Επιπλέον, εντατικοποιείται το *modus operandi* του νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή το βάθεμα των 'νέων περιφράξεων' (Midnight Notes Collective, 1990) και η συνεχιζόμενη υφαρπαγή και λεηλασία των πόρων και των μέσων παραγωγής και αναπαραγωγής και αφετέρου εντείνονται οι περιφράξεις στις κοινωνικές σχέσεις, στις αξίες, στα νοήματα και στον τρόπο επικοινωνίας των πληθυσμών (Harvey, 2005; Χατζημιχάλης, 1994). Με ακόμη μεγαλύτερη ένταση επιβάλλονται τα σχέδια των κυρίαρχων στις χώρες της περιφέρειας (Μέση Ανατολή, Βόρεια Αφρική κ.α). Η επέκταση των πολεμικών επιχειρήσεων, των επεμβάσεων του δυτικού σχηματισμού και άλλων δυνάμεων (π.χ. Ρωσία), μέσα στο ιστορικό συνεχές, συντρίβει για δεκαετίες τις κοινωνίες αυτές και διαμορφώνει κατάλληλες συνθήκες για την ανάδυση πολιτικών και άλλων σχηματισμών που προωθούν την απολυταρχία, την στρατικοποίηση των κοινωνιών, την έμφυλη καταπίεση και τη θρησκευτική μισαλλοδοξία. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η πειθάρχηση των ντόπιων πληθυσμών, επιταχύνεται η αναδιάρθρωση των κοινωνικών δομών και διασφαλίζεται η καλύτερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, στα πλαίσια των αναγκών της παγκόσμιας οικονομίας.

Τα τελευταία χρόνια, οι πολιτικές περιφράξεων και υφαρπαγής της γης (Harvey, 2005; Χατζημιχάλης, 2014) εφαρμόστηκαν με προγράμματα λιτότητας στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου και με τον πόλεμο και την ένταση της έμφυλης καταπίεσης στις χώρες της Αραβικής Άνοιξης αλλά και τις συνεχείς πολεμικές συρράξεις στη Μέση Ανατολή. Ως εκ τούτου σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού των παραπάνω χωρών αναγκάζεται να εγκαταλείψει τις εστίες του. Οι αποστερημένοι από τον φυσικό και κοινωνικό τους χώρο

πληθυσμοί μεταναστεύουν, διασχίζουν σύνορα, φράχτες, συρματοπλέγματα, ποτάμια, θάλασσες, νάρκες και αστυνομικές περιπόλους.

Η Ευρώπη Φρούριο²³, σταδιακά, αναδύεται με τις πολιτικές αστυνόμευσης, ελέγχου, εγκλεισμού, επαναπροώθησης, ποινικοποίησης των μετακινούμενων πληθυσμών, ποινικοποίησης της αλληλεγγύης. Οι αστυνομικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις εντατικοποιούνται, το NATO αναλαμβάνει κεντρικό ρόλο, εγκαθιδρύονται τεχνητές διαιρέσεις μεταξύ προσφύγων και μεταναστών, και τέλος τα στρατόπεδα κράτησης, τα hot spots και τα κέντρα επαναπροώθησης γίνονται ο κανόνας στη διαχείριση των μετακινούμενων πληθυσμών.

Ωστόσο, οι μεταναστευτικές ροές από την Αφρική και τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη τροποποιούν το παραπάνω πλαίσιο, καθώς αμφισβητούν έμπρακτα τον ρόλο των συνόρων. Εκατοντάδες χιλιάδες μετακινούμενοι πληθυσμοί έχουν διασχίσει, τους τελευταίους μήνες (2015), σύνορα, χαράσσοντας διαδρομές αλληλεγγύης και ιχνηλατώντας πράξεις και χειρονομίες χειραφέτησης. Η ίδια η κίνηση των μεταναστριών και μεταναστών, με την επινοητικότητα και ευρηματικότητά της, αναδεικνύει ότι οι επιθυμίες, οι κοινωνικές σχέσεις και τα όνειρα δε φυλακίζονται αλλά έχουν τη δύναμη να υπερβαίνουν σύνορα και φράχτες.

3.2 Χωρικές διαστάσεις των μετακινήσεων πληθυσμών

Υπό το πρίσμα όλης της προηγούμενης σκέψης, περνάμε σε ένα πρόσφατο, ισχυρό ιστορικό γεγονός που εξελίσσεται ακόμη. Και αυτό δεν είναι άλλο από τις ροές των μετακινήσεων των πληθυσμών, οποίες εντάθηκαν το καλοκαίρι του 2015 κι έπειτα. Της λεγόμενης “προσφυγικής κρίσης”, σύμφωνα με την επικρατούσα, κυρίαρχη αφήγηση.

Όλο και περισσότερο διαφαίνεται ότι τα μαζικά προσφυγικά κύματα δεν είναι ατύχημα που συμβαίνει εκτός του “πρώτου” κόσμου, αλλά ένα συστημικό χαρακτηριστικό του ενιαίου παγκοσμιοποιημένου κόσμου μας. Οφείλουμε να εξετάσουμε τι σημαίνει ο πρόσφυγας για τον πλανητικό κόσμο, τι είναι αυτός που συστημικά “περισσεύει” ή “περιττεύει”.

²³ <https://www.rferl.org/a/fencing-off-europe/27562610.html>
<http://www.hypedocks.com/webgallery/fencing-off-europe/>
<http://fortresseurope.blogspot.gr/2006/02/m.html>

Η σύρραξη στη Συρία αποτελεί μία εύγλωτη περίπτωση διάστασης ανάμεσα στην ιδεολογική ψευδή συνείδηση και την υποκειμενική δομή των πραγματικών διεθνών συσχετισμών. Αυτό που προβάλλεται ως μάχη της δημοκρατίας εναντίον της δικατορίας ή, πιο πρόσφατα, των ευρωπαϊκών αξιών εναντίον του ισλαμιστικού τζιχαντισμού γίνεται όλο και πιο έκδηλο ότι έχει βαθύτερα διακυβεύματα.

Οι συνεχιζόμενες ροές προσφύγων που προέρχονται από τις τελευταίες συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή, είναι ένα κεντρικό θέμα στη αναπτυσσόμενη κοινωνικο-πολιτική δημόσια συζήτηση για τις διαφορετικές φάσεις της πρόσφατης κρίσης. Ενώ τα σύνορα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, αποτελούν πορώδη περάσματα για τα καπιταλιστικά αγαθά και την αγορά εργασίας (Sassen, 1988), ταυτόχρονα λειτουργούν ως νέες περιφράξεις για τους μεταναστευτικούς και προσφυγικούς πληθυσμούς. Ωστόσο, αυτές οι ανθρώπινες ροές αμφισβητούν τα διασυνοριακά καθεστώτα και τις πολιτικές αποκλεισμού και δημιουργούν ένα δίκτυο αναδυόμενων κοινών χώρων, χώρων συνύπαρξης.

Οι μετακινούμενοι πληθυσμοί αμφισβητούν το ρόλο του κράτους και τις συνοριογραμμές του, επαναφέροντας ως ερώτημα την έννοια της ελεύθερης μετακίνησης και της ιθαγένειας.

Τα σύνορα ορίζουν την επικράτεια της κυριαρχίας του κράτους διαχωρίζοντας την ανθρωπότητα σε έθνη και φυλές. Οι *φαντασιακές κοινότητες* του Anderson (1997) προϋποθέτουν τον εθνικισμό, τον ρατσισμό κάνοντας τους ανθρώπους να νοσταλγούν κάτι φαντασιακό που έχασαν. Οριοθετούν βίαια την ομοιογένεια της εθνικής αφήγησης, κατασκευάζοντας το "Άλλο", τον εχθρό, θολώνοντας τη σκέψη και τη συνείδηση περί της πραγματικής απειλής. Τα σύνορα εξυπηρετούν τη γεωπολιτικές χαράξεις των διακρίσεων και των αποκλεισμών προς όφελος του κεφαλαίου.

Σύμφωνα με την χωρο-κοινωνική διαλεκτική (Soja, 1989; Massey, 2008) οι πορείες που χαράσσονται από τους μετακινούμενους πληθυσμούς και τις επιτελέσεις της εξουσίας, μπορούν να λάβουν μία τύπου μορφολογία (σημειολογίας) στο χώρο.

3.3 Χωρική συμπύκνωση της παγκόσμιας ιστορίας

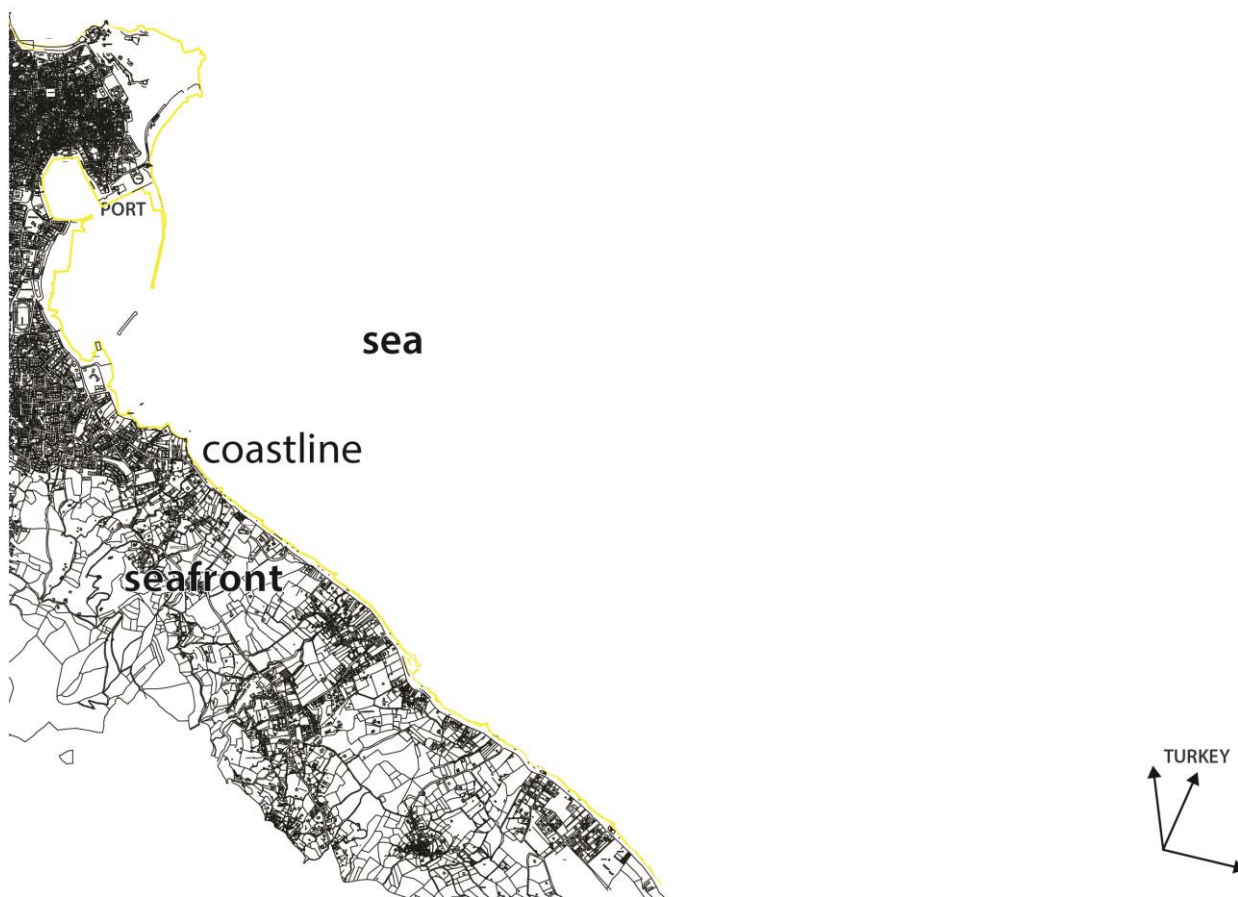
Η αποκαλούμενη "προσφυγική κρίση", η "ανθρωπιστική κρίση" στην Ελλάδα έχει γίνει κυρίαρχο θέμα κατά την περίοδο 2015-2016. Σε ένα χρόνο 851.319 άνθρωποι εισήλθαν και διέσχισαν τη χώρα σύμφωνα με τα στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών (United Nations – UNHCR, 2016a). Περισσότεροι από τους

νεοεισερχόμενους ήταν από τη Συρία, το Αφγανιστάν και το Ιράκ και η κύρια είσοδός τους ήταν τα νησιά στα σύνορα Ελλάδας – Τουρκίας. Τα νησιά από τα οποία πέρασε το μεγαλύτερο πλήθος ανθρώπων ήταν η Λέσβος, η Χίος και η Σάμος στο Βόρειο Αιγαίο. Μέσα στο 2015 – 2016 μόνο στη Μυτιλήνη έφθαναν περίπου 1.500 άτομα την ημέρα (UNHCR, 2016a) κι έπειτα συνέχιζαν το ταξίδι τους προς την Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Ειδομένη (σύνορα).

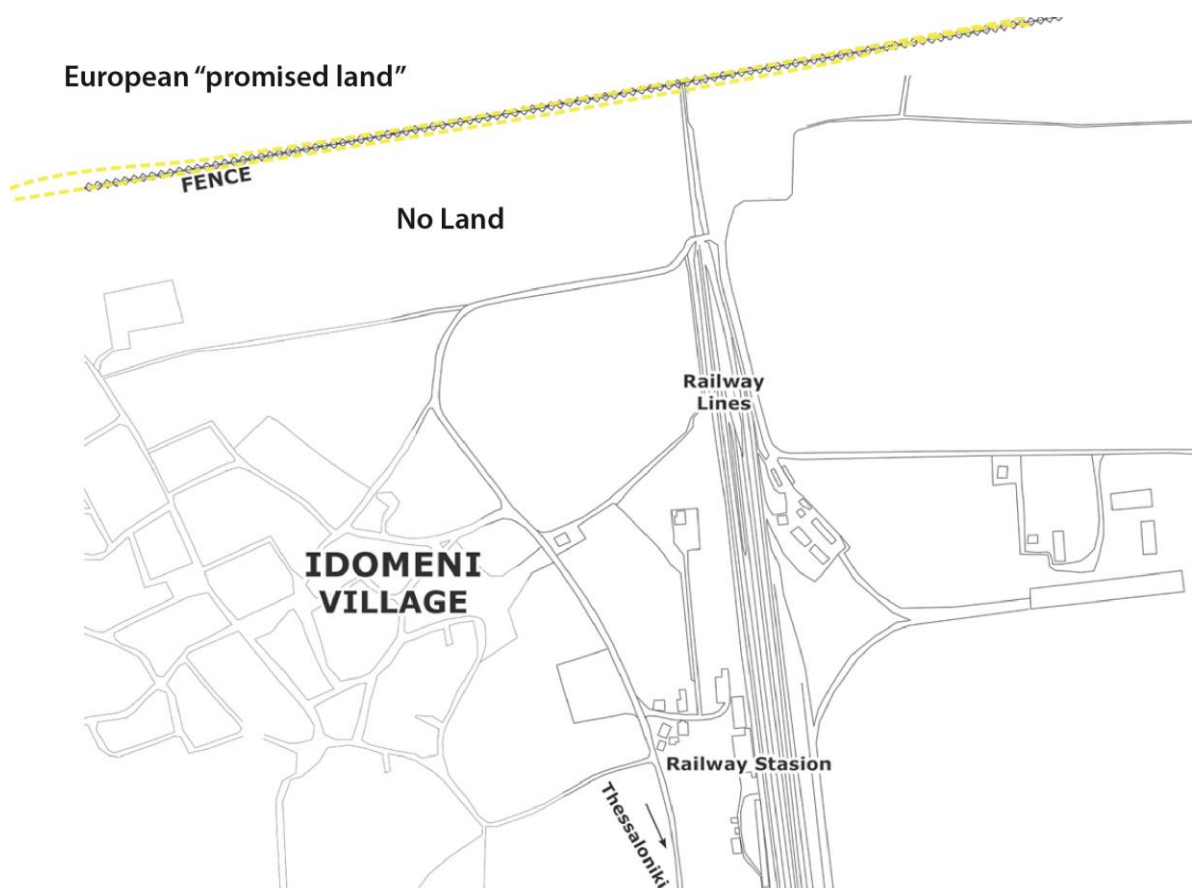

(Εικόνα 1. Refugees and migrants flows in Greece 2015, πηγή: UNHCR, 2016a)

Ταυτόχρονα, μετανάστες και πρόσφυγες μαζί με τους αλληλέγγυους, κινούνται συνδιαμορφώνοντας το χώρο και τη σύνθεσή του. Μία πολυπολιτισμική, ετερόκλητη κοινότητα συμπράττει μεταπηδώντας συνεχώς τα όρια μεταξύ του τρίπτυχου 'θάλασσα (σύνορα) – ακτογραμμή – παραλιακό/αστικό μέτωπο' στην περίπτωση της Λέσβου και μεταξύ του τρίπτυχου "'καμία γη" – φράχτης – Ευρωπαϊκή "γη της επαγγελίας"' στην περίπτωση της Ειδομένης (Alexiou, Tsavdaroglou Petropoulou, 2016: 6). Η συμβιωτική σύνθεση αυτών των στοιχείων στο χώρο, η αμφισβήτηση της κατασκευής του νοήματος και η δημιουργία κοινού χώρου ορίζει εκ νέου την ανάγνωση και την ερμηνεία των κοινωνικών σχέσεων του κοινώς πράττειν και του χώρου του.

[Εικόνα 2. Τρίπτυχο 'θάλασσα (σύνορα) – ακτογραμμή – παραλιακό/αστικό μέτωπο' στην περίπτωση της Λέσβου (Alexiou, Tsavdaroglou Petropoulou, 2016)]

[Εικόνα 3. Τρίπτυχο "καμία γη" – φράχτης – Ευρωπαϊκή "γη της επαγγελίας" στην περίπτωση της Ειδομένης (Alexiou, Tsavdaroglou, Petropoulou, 2016)]

Εστιάζοντας στους αναδυόμενους κοινούς χώρους σαν πυκνωτές δραστηριοτήτων και πεδίου έκφρασης και συνύπαρξης, βλέπουμε πως ετερόκλητες ομάδες ανθρώπων συμβιώνουν, δημιουργώντας κοινωνικά κατώφλια, σε αντίθεση με τους γκετοποιημένους θύλακες των hot spots και των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Οι πρόσφυγες / μετανάστες και αλληλέγγυοι αναγνωρίζονται ως *commoners*, οι οποίοι δημιουργούν τον δικό τους χώρο, όπου συντελούνται διαδικασίες παραγωγής κοινών. Αποκλίνουσες μορφές ζωής συναντιούνται στη δημόσια σφαίρα, επανανοηματοδοτούν τον χώρο, και η παγκόσμια ιστορία συμπυκνώνεται χωρικά σε ένα παραλιακό μέτωπο, γύρω από ένα φράχτη. Η ακτογραμμή και ο φράχτης αποτελούν τα όρια της μετάβασης, το κατώφλι.

Συνεπώς, η ακτογραμμή και ο φράχτης συνιστούν τα όρια μετάβασης των μεταναστών / προσφύγων, το κατώφλι τους στην *ετεροτοπία*. Το παραλιακό μέτωπο της πόλης (Μυτιλήνη) και ο "μη τόπος" (non place) (Augé, 1995) στην Ειδομένη²⁴ γεννούν *κοινότητες σε κίνηση*.

24 Ο Τσαβδάρογλου κάνει τη μετάβαση από τους "μη τόπους" του Augé στους κοινούς χώρους στην περίπτωση της Ειδομένης (Alexiou, Tsavdaroglou, Petropoulou, 2016)

3.4 Μυτιλήνη: αναδυόμενος κοινός χώρος της αλληλεγγύης

Τα Βαλκάνια έχουν υπάρξει περιοχή με μεγάλη κινητικότητα πολύ πριν τις πρόσφατες μετακινήσεις. Παρ' όλα αυτά, η περιοχή μόλις πρόσφατα συγκέντρωσε την προσοχή των ΜΜΕ, καθώς πολλές χιλιάδες ανθρώπων πέρασαν προς τη Βόρεια και Δυτική Ευρώπη μέσα από τη λεγόμενη Βαλκανική οδό. Μετά από ένα καλοκαίρι μετακινήσεων, η Βαλκανική οδός έχει, επισήμως τουλάχιστον, κλείσει και οι άνθρωποι που βρίσκονται ακόμα στο ταξίδι αντιμετωπίζουν καταστολή, βία και σύνορα περιφρουρημένα από στρατό. Φασιστικές και δεξιές οργανώσεις και κόμματα έχουν αυξήσει σε πολλές χώρες την επιρροή τους χρησιμοποιώντας τη μετανάστευση προς όφελός τους, προωθώντας ρατσιστικά στερεότυπα και εθνικιστικές ιδεολογίες.

Έξι μίλια από τη δυτική ακτή της Τουρκίας, το βορειοανατολικό κυρίως τμήμα του νησιού της Λέσβου, αποτελεί πύλη άφιξης ροών προσφύγων από το 2009. Από τον Ιανουάριο του 2015 μέχρι και τις 28 Ιανουαρίου του 2016, καταγράφονται 532.713 αφίξεις.²⁵ Η Λέσβος, και κατά προέκταση η Ελλάδα, αποτελεί για την πλειοψηφία των προσφύγων πέρασμα, προκειμένου να φθάσουν στις χώρες όπου επιθυμούν για διάφορους λόγους. Στη Λέσβο έχουν στηθεί κέντρα καταγραφής, αφότου καταγραφούν οι πρόσφυγες και μετανάστες ταξιδεύουν ως την Αθήνα κι από εκεί στην Ειδομένη για να περάσουν τα σύνορα.

Υπό αυτές τις συνθήκες εκτός από τους πρόσφυγες και μετανάστες, πλήθος αλληλέγγυων, εθελοντών και εργαζομένων των ΜΚΟ έχουν καταφθάσει στην Μυτιλήνη.

Στα πλαίσια του συστήματος παράγεται μία ιδιότυπη και ευκαιριακή τοπική οικονομία. Η πλειονότητα των Μ.Κ.Ο., προκειμένου να χρηματοδοτηθεί και να παράξει έργο έχει ως αντικείμενο εργασίας την περίθαλψη των προσφύγων. Απαραίτητη για την ύπαρξή τους είναι η καθημερινή ροή των προσφύγων καθώς και η απουσία κρατικής πρόνοιας. Έχουν ανοίξει θέσεις εργασίας κι ολοένα και πιο πολύ καταφθάνουν στην πόλη για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Αυτή η περίπτωση είναι το ένα σύνολο ανθρώπινου δυναμικού που διαμορφώνει το χώρο και ορίζει τις νέες κοινωνικές και χωρικές εμπειρίες και σχέσεις.

Από την άλλη, είναι οι πρόσφυγες / μετανάστες όπου αναζητούν ένα προσωρινό χώρο διαμονής και επιβίωσης μέχρι να καταγραφούν, δημιουργώντας θύλακες ετερότητας. Παρατηρούμε ίσως ότι το ουσιώδες χαρακτηριστικό της ετεροτοπίας είναι η μεταβατική της υπόσταση. Σαν τέτοιοι τόποι να αποτελούν έναν ενδιάμεσο σταθμό επεξεργασίας νέων κοινωνικών εμπειριών και σχέσεων. Προσωρινές

---

²⁵ Στατιστικά στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε., ανασύρθηκαν από τον ιστότοπο <http://www.unhcr.gr>

ισορροπίες προεικονίζουν μορφές μονιμότερων συσχετισμών. Προσωρινές διατάξεις επιχειρούν να εκφράσουν ό,τι ακόμα αδιαμόρφωτο αγωνίζεται να σχηματιστεί στη σύγκρουσή του με ό,τι ήδη επικρατεί (Σταυρίδης Σταύρος, 1998:57).

3.4.1 Πριν την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας

Συγκεκριμένα, με τη στεγανοποίηση της Βαλκανικής οδού και την επιχείρηση διέλευσης θαλάσσιων συνόρων Τουρκίας-Ελλάδας, σε πιο αρχικά στάδια των 'προσφυγικών ροών' (Μάρτιος-Απρίλιος 2015), βγαίνοντας στις ακτές στο βόρειο-ανατολικό τμήματος του νησιού, οι νεοεισερχόμενοι, κατευθύνονταν με τα πόδια προς την πόλη, όπου θα καταγράφονταν. Δεν είχε στηθεί ακόμη το δίκτυο υποδομών. Έτσι, οι δημόσιοι χώροι ήταν κατειλημμένοι από καραβάνια ανθρώπων. Προσπαθούσαν να γίνουν 'ορατοί' και νόμιμοι. Στόχος, ήταν να πάρουν το εισιτήριο μετάβασης στο επόμενο κατώφλι, το εισιτήριο για Αθήνα ή Καβάλα κι έπειτα στην Ειδομένη.

(Εικόνα 4. Πηγή φωτογραφίας: Μάριος Λόλος, 8/11/2015)

Τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου του 2015, οι συνεχιζόμενες αυξημένες αφίξεις σε συνδυασμό με την –για

αδιευκρίνιστο λόγο- μείωση του ρυθμού καταγραφών από πλευράς του λιμενικού, οδήγησε στη συσσώρευση 10.000²⁶ και πλέον ανθρώπων τόσο στο λιμάνι της Μυτιλήνης όσο και σε όλη την υπόλοιπη πόλη, οι οποίοι περίμεναν να καταγραφούν. Οι παρουσία χιλιάδων αστέγων μεταναστών σε πάρκα, πλατείες, παραλίες ή απλώς σε σκιερές γωνίες στους δρόμους της πόλης και η –προκλητικά- απόλυτη έλλειψη στοιχειωδών υποδομών για τη διαβίωση τους (τουαλέτες, ντουζ, τρεχούμενο και πόσιμο νερό, φαγητό) δημιούργησαν ένα εφιαλτικό σκηνικό στο οποίο ξεδιπλώθηκαν όλες τάσεις και οι αντιθέσεις που υπάρχουν στην πόλη.

Η πρώτη κρατική απάντηση σε αυτή τη συνθήκη ιδιόμορφου εγκλεισμού και εξαθλίωσης που επιβλήθηκε στους μετανάστες ήταν η άφιξη μονάδων καταστολής, όπου άρχισαν να καταφτάνουν στο νησί από τις 02 Σεπτεμβρίου 2015.

Σε συνθήκες απόλυτου συνωστισμού και χάους το άγριο και αδιάκριτο ξύλο, από τις μονάδες καταστολής και τις λιμενικές δυνάμεις, στο λιμάνι έγινε καθημερινό φαινόμενο. Άλλοτε, επειδή οι μετανάστες / στρίες αντιδρούσαν στην εξαθλίωση, άλλοτε με αφορμή αντεγκλήσεις μεταξύ τους (κυρίως λόγω της προτεραιότητας των Σύρων, έναντι άλλων εθνικοτήτων) και άλλοτε σαν απάντηση στη προσπάθεια μεταναστών / στριών να επιβιβαστούν μαζικά σε καράβι που θα εκτελούσε το δρομολόγιο προς Πειραιά, οι κατασταλτικές δυνάμεις ήταν εκεί ξυλοκοπώντας και προπηλακίζοντας αδιάκριτα μετανάστες αλλά και αλληλέγγυους.

Στις 04 Σεπτεμβρίου 2015, αποφασίστηκε η εκκένωση του καταυλισμού, περί των 2.500 μεταναστών, που είχε στηθεί στο λιμάνι της πόλης²⁷.

Μέσα σε όλη αυτή την κατάσταση, προφανώς, δεν θα μπορούσε να λείπει και το ρατσιστικό κομμάτι της κοινωνίας που εμφανίζεται κατά καιρούς με διάφορα ονόματα (αγανακτισμένοι πολίτες, πατριωτικές κινήσεις, χρυσή αυγή, κ.λπ.).

Τελικά, το αποτέλεσμα ήταν ότι σε διάστημα τριών ημερών, 07/9-10/9, να έχουν καταγραφεί και αναχωρήσει από το νησί 29.260 μετανάστες, με έκτακτα και τακτικά δρομολόγια πλοίων²⁸.

Μέσα από αυτή την πολύ σύντομη παράθεση της πρότερης κατάστασης στην πόλη της Μυτιλήνης, συνοψίζοντας, καταλήγουμε πως, η χωρική διάσταση της κίνησης των νεοεισερχόμενων ήταν κυρίως γραμμική, δεν εισχώρησε στο βάθος της πόλης. Κατά μήκος του παραλιακού μετώπου προσωρινές διατάξεις μετασχηματίζουν το τοπίο. Οι ανοιχτοί χώροι έγιναν υπαίθρια υπνωτήρια. Υπαίθρια μαγειρία είχαν στηθεί. Υπαίθρια κινητά δικαστήρια διαχωρισμού προσφύγων και μεταναστών. Υπαίθριες αρένες

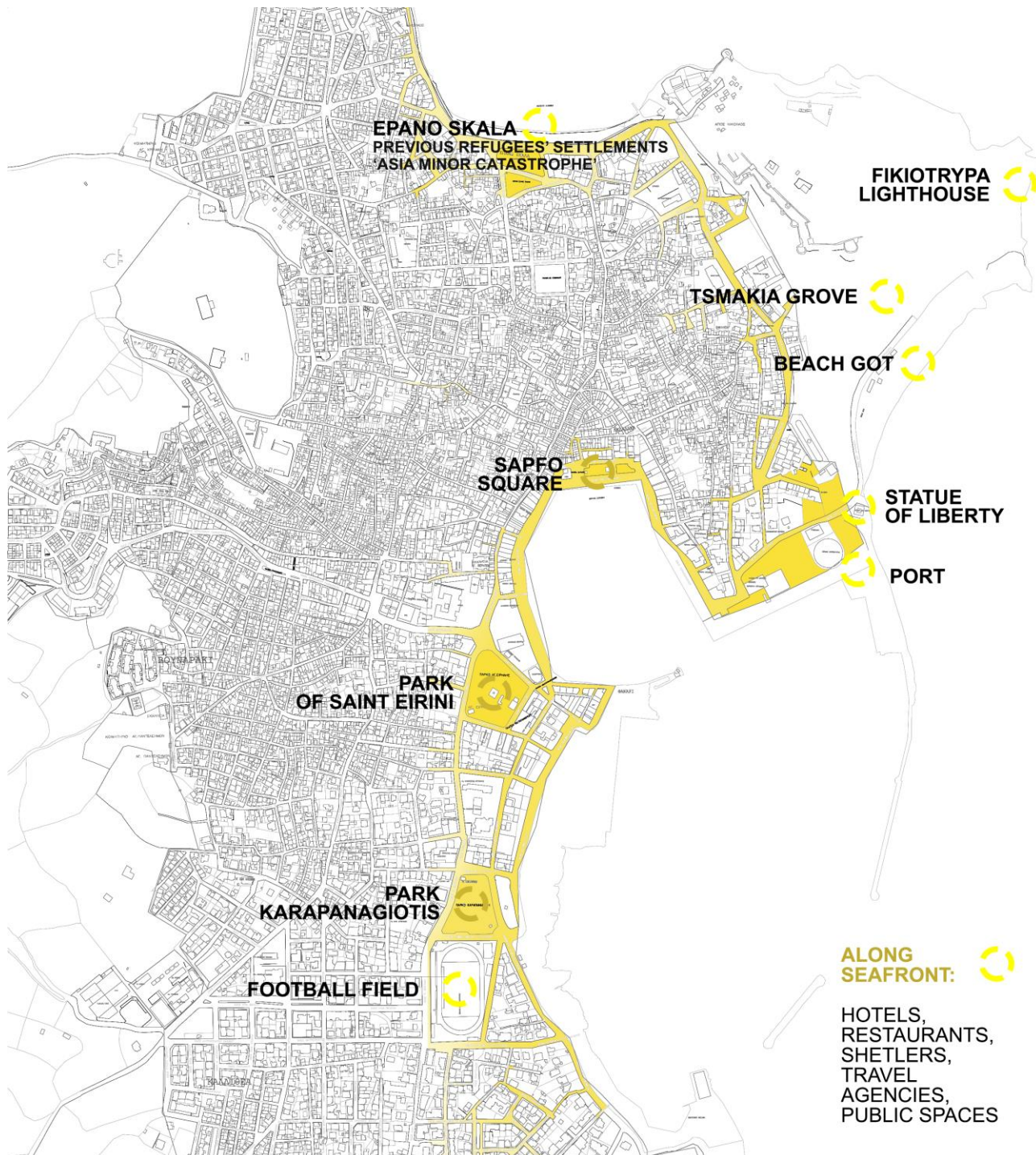
26 <http://www.newsbeast.gr/greece/arthro/1937192/ta-mat-metetrepsan-se-empolemi-zoni-ti-mitilini>

27 <http://www.tanea.gr/news/greece/article/5271464/kws-symplokes-katoikwn-me-metanastes-eksw-apo-thn-astynomia/>

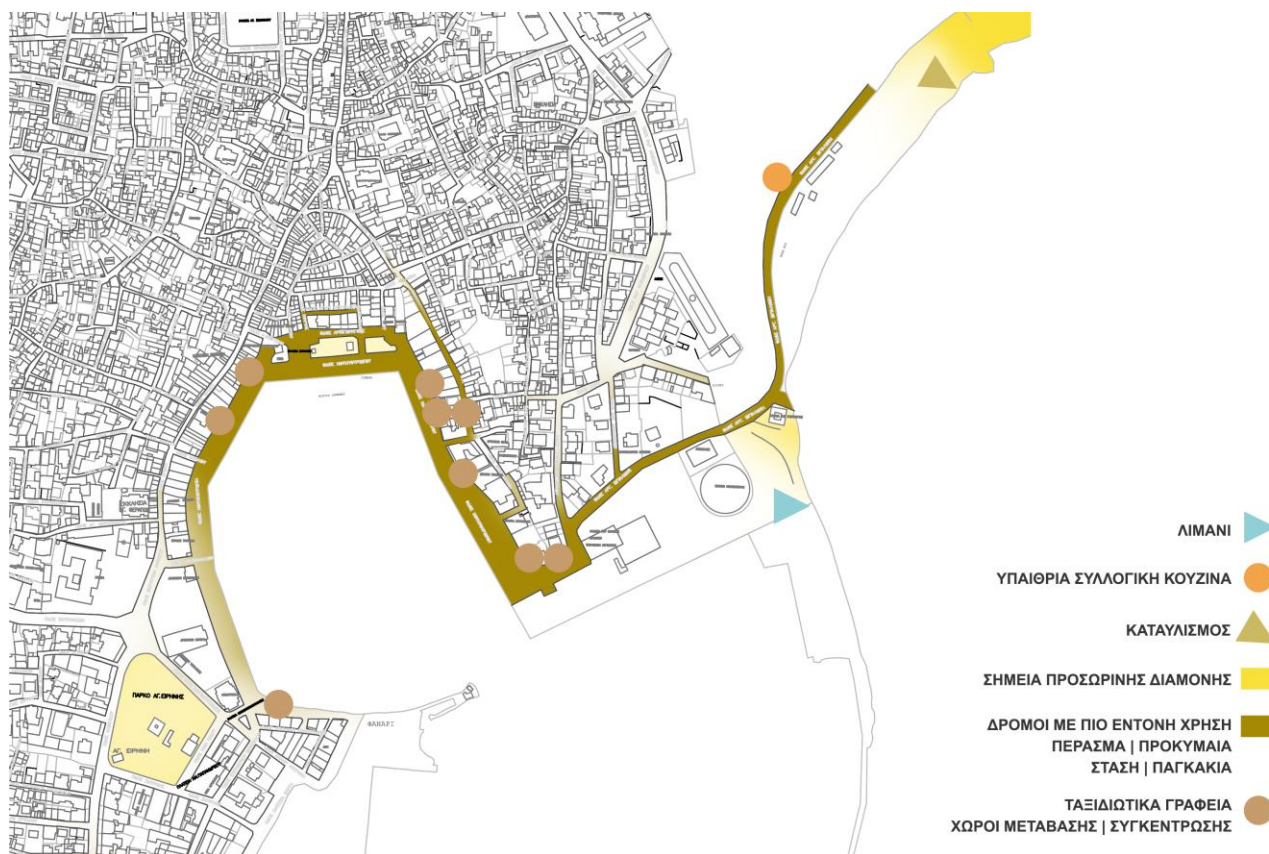
28 <http://www.newsbeast.gr/greece/arthro/1937625/ekopsan-tin-poli-sti-mesi-i-prosfiges-sti-mitilini>

καταδίκης και κυνηγητού, είχαν στηθεί για τη Δίκη του Ξένου. Υπαίθριοι χώροι προσευχής και πίστης αναδύθηκαν σε 'αλλόθρησκο έδαφος'. Μπουλουκία ανθρώπων, σαν περιφερόμενοι θίασοι, αναζητούσαν κάποια υγιεινή, τροφή, στέγη, περίθαλψη. Η πόλη είχε ένα διάχυτο χαρακτήρα κέντρου κράτησης, όπου η προσφορά, η αλληλεγγύη, η περίθαλψη, η καταστολή, η ποινικοποίηση, η εκδίωξη, ο θάνατος συνυπήρχαν με αξιοσημείωτο τρόπο.

(Εικόνα 5. Σχεδιασμός από τη γράφουσα)

(Εικόνα 6. Σχεδιασμός από τη γράφουσα)

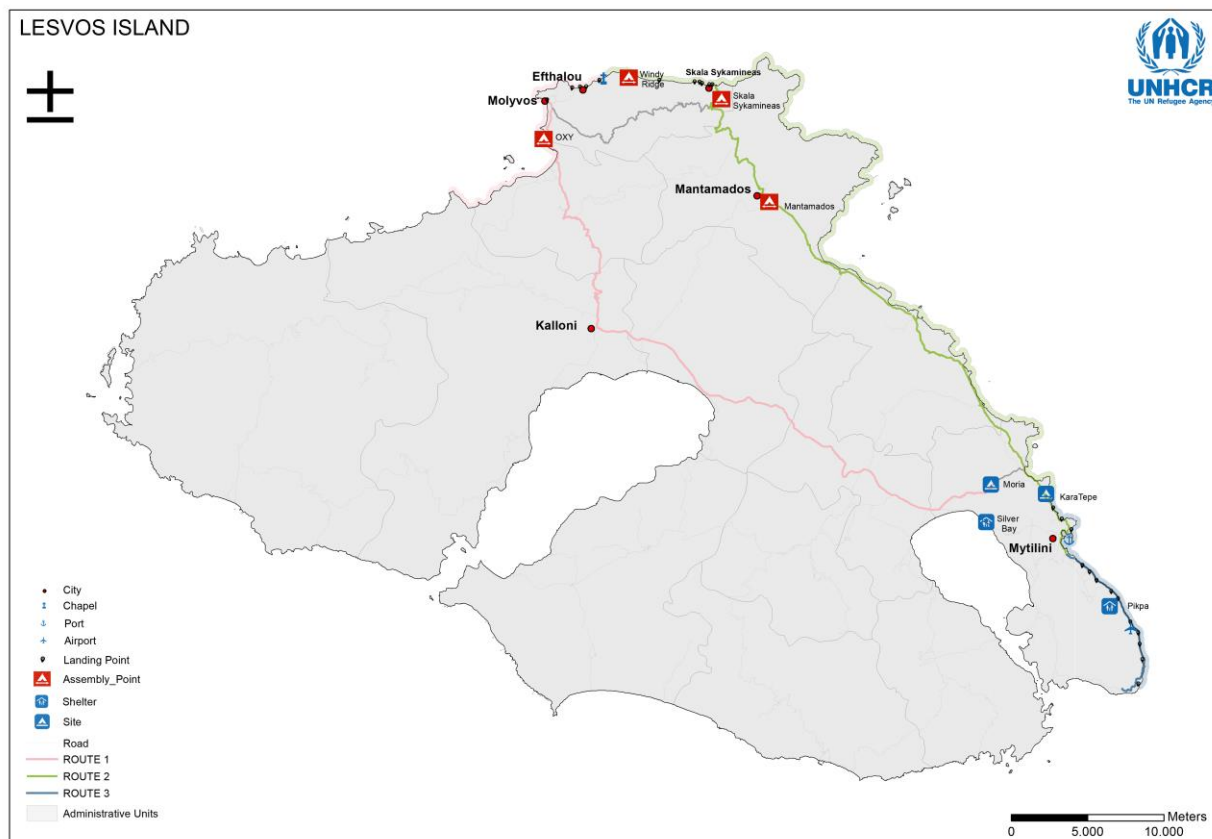
Σε δεύτερο επίπεδο, δημιουργήθηκε δίκτυο κάλυψης και υποστήριξης του βορειο-ανατολικού τμήματος του νησιού. Από τον Οκτώβριο του 2015, η οργάνωση είναι πιο σαφής, η ad hoc αλληλεγγύη των ΜΚΟ εμπορευματοποιείται²⁹, στήνονται υποδομές και δίκτυο μεταφοράς, φιλοξενίας, σίτισης, νομικής κάλυψης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.

Η Μόρια, στρατόπεδο στη βόρεια είσοδο της πόλης, αποτελεί σημείο καταγραφής και κέντρο κράτησης. Υπήρξε σχεδιασμός για την τελική μετατροπή του στρατοπέδου συγκέντρωσης της Μόριας σε ένα από τα λεγόμενα *Hot Spot* που πρόκειται να αναπτυχθούν στον ελλαδικό χώρο. Ο Καρά Τεπές, αποτελεί χώρο “φιλοξενίας” και καταγραφής, κυρίως για τις οικογένειες Σύριων. Στη Συκαμιά, τον Μανταμάδο και την Εφταλού έχουν δημιουργηθεί τα “transit camps”, με υποτυπώδεις παροχές υγιεινής.

Σε όλους αυτούς τους χώρους, επαγγελματικές και μη, ΜΚΟ (UNHCR, PRAKSIS, ERCI, OXFAM, Save the Children, Mercy Corps, British Red Cross, Action Aid, MSF κ.ά.), καθορίζουν σημαντικά την έκβαση των

²⁹ Επίσημες ΜΚΟ (π.χ. UNHCR, IRC), φτιάχνουν camps -με τις χαρακτηριστικές λευκές σκηνές πολλών ατόμων- προσλαμβάνουν εργαζόμενους και στηρίζουν τους πρόσφυγες σε πολλαπλά επίπεδα. Παράλληλα όμως, χρηματοδοτούνται από ευρωπαϊκά κονδύλια και κράτη που συμμετέχουν στις σκληρές αντιμεταναστευτικές πολιτικές.

λειτουργιών, κινούν τις υποθέσεις, ελέγχουν τη διαβίωση και γενικά, κατέχουν τη διαχείριση της οικονομικής δραστηριότητας.

(Εικόνα 7. Key locations on Lesbos, πηγή: UNHCR, 2016c)

Την ίδια στιγμή, αλληλέγγυα στους νεοεισερχόμενους στέκονται, πέρα από εμπορευματικές σχέσεις και σχέσεις ανταγωνισμού, ανοιχτές δομές αυτοοργάνωσης. Η κοινωνική κουζίνα “Ο άλλος άνθρωπος” μαγειρεύει συλλογικά, στο καζάνι της, στο δρόμο. Παράλληλα, στις παλιές κατασκηνώσεις του ΠΙΚΠΑ, το *Χωριό του Όλοι Μαζί* δημιουργεί, εκ νέου, ανοιχτό camp, όπου φιλοξενούνται 'ευάλωτες ομάδες προσφύγων' (ΧτΟΜ, Lesbos Solidarity). Ανοιχτές, αυτο-οργανωμένες δομές αλληλεγγύης στηρίζουν τους πρόσφυγες και μετανάστες.

Από το *No Border Lesbos 2009*³⁰, περνάμε στον ισχυρό αλληλέγγυο σύμμαχο των προσφύγων /

30 “Η Λέσβος αποτελεί τα τελευταία χρόνια κεντρική πύλη εισόδου χιλιάδων προσφύγων και μεταναστών που θέλουν να έρθουν στην Ευρώπη. Στοιβάζονται σε μικρές πλαστικές βάρκες προσπαθώντας να περάσουν το υδάτινο σύνορο Τουρκίας - Ελλάδας. Κάποιοι δεν τα καταφέρνουν ποτέ. Τα τελευταία 20 χρόνια τουλάχιστον 1.100 μετανάστες και πρόσφυγες έχασαν τη ζωή τους στο Αιγαίο.

μεταναστών, το No Border Kitchen of Lesbos στα Τσαμάκια. Οι ακτιβιστές και αλληλέγγυοι στον Πλάτανο (Platanos Refugee Solidarity), παράλληλα, παρέχουν πρώτες βοήθειες, ρούχα, φαγητό, στο σημείο πρώτης υποδοχής, στη σκάλα Συκαμιάς. Ταυτόχρονα, ο αυτοσχέδιος καταυλισμός, έξω από το κέντρο κράτησης στη Μόρια, το Better Days for Moria αγκαλιάζει πρόσφυγες και μετανάστες, προσφέροντας μία ετεροτοπική παρένθεση.

Ξεκίνησαν, επομένως, να εμφανίζονται οι αντιδράσεις και οι διεκδικήσεις. Σπόροι αλληλεγγύης και πράξεων αντίστασης φέρουν στο προσκήνιο κοινωνικές εξεγέρσεις, μικρότερης κλίμακας. Οι νεοεισερχόμενοι οργανώνονταν, και με συνοδοιπόρους οργανώσεις, αλληλέγγυες της πόλης, διεκδικούσαν χώρο, διεκδικούσαν ζωή. Πορείες ενάντια στις συνθήκες κράτησης³¹, πορείες και διαμαρτυρίες για την καθυστέρηση εξέτασης περιπτώσεων για τους αιτούντες άσυλο, συγκρούσεις για τους “τυχαίους θανάτους”³², πορείες “Σαββάτου”³³.

Το ελληνικό λιμενικό, με τις πρακτικές “αποτροπής εισόδου”, που εφαρμόζει, παραβιάζει τα δικαιώματα των προσφύγων και θέτει σε κίνδυνο τη ζωή τους. Ταυτόχρονα, η δράση του ενισχύεται από τη Frontex. Το πρώτο πλοίο, στα πλαίσια της Frontex, ανέλαβε δράση στο νησί τον Ιούλιο του 2008. Προσφάτως, αξιωματικοί της Frontex ξεκίνησαν συνεντεύξεις / ανακρίσεις σε πρόσφυγες και μετανάστες, που κρατούνται στην Παγανή Λέσβου.

Στην Παγανή (2 χλμ. έξω από τη Μυτιλήνη, την πρωτεύουσα του νησιού) βρίσκεται το κέντρο κράτησης, στο οποίο οδηγούνται οι μετανάστες και πρόσφυγες μόλις φτάσουν στη Λέσβο. Εκεί παραμένουν έγκλειστοι για εβδομάδες ή μήνες. Είναι μια φυλακή, όπου καταπατούνται θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Το κτίριο είναι ακατάλληλο για ανθρώπους, χωρίς στοιχειώδεις υποδομές, ενώ δεν τους παρέχονται δυνατότητα επικοινωνίας, πληροφόρηση και προαυλισμός.

Αφού καταχωρηθούν στο σύστημα Eurodac, αφήνονται ελεύθεροι, με ένα χαρτί διοικητικής απέλασης, που τους υποχρεώνει να εγκαταλείψουν τη χώρα μέσα σε ένα μήνα. Κάποιοι απ’ αυτούς, καταθέτουν αίτημα ασύλου, εμπλέκονται σε χαοτικές γραφειοκρατικές διαδικασίες, βιώνουν την κρατική βία (2 νεκροί στο τμήμα αλλοδαπών της Αθήνας τους τελευταίους μήνες), ενώ μόνο το 0,60% αυτών των αιτημάτων εγκρίνεται. Γι’ αυτούς που θα επιλέξουν να μείνουν στην Ελλάδα, η εύρεση εργασίας υπόκειται σε ποικίλους εξαναγκασμούς, ακραία ωράρια, απάνθρωπες συνθήκες και εξευτελιστικές αμοιβές. Λόγω επισφαλούς θέσης δεν τους δίνεται η δυνατότητα συλλογικών διεκδικήσεων για καλύτερες συνθήκες εργασίας. Ένα παράδειγμα είναι η πρόσφατη απόπειρα δολοφονίας αλλοδαπής συνδικαλίστριας με βιτριόλι στην Αθήνα (Κούνεβα).

Αυτοί που προσπαθούν να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς την υπόλοιπη Ευρώπη -συνήθως μέσω Ιταλίας- στοιβάζονται στα δυτικά λιμάνια, όπως η Πάτρα. Εκεί, η καταστολή από το λιμενικό είναι ένα καθημερινό φαινόμενο, όπως και οι θάνατοι μέσα στις κρύπτες των φορτηγών κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Όσοι καταφέρουν να προχωρήσουν ‘επιστρέφονται’ πίσω στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Δουβλίνου II. Από τη Συνθήκη του Σένγκεν, μέχρι αυτήν του Δουβλίνου, από το Σύμφωνο Μετανάστευσης, μέχρι τη Ντιρεκτίβα του Αίσχους, από τη Frontex μέχρι την IOM, από τα κέντρα κράτησης μέχρι τις απελάσεις και τις πρακτικές αποτροπής και από τα σύνορα μέχρι τις μητροπόλεις η Ευρώπη αποδεικνύει ότι αντιμετωπίζει τα φαινόμενα της προσφυγιάς και της μετανάστευσης σαν προβλήματα καταστολής και συνοριοφύλαξης.”

“No Border Camp. How to Lesbos”

<http://www.noborderlesvos09.gr/>

<http://lesvosnoborder2009.blogspot.gr/>

31 <http://www.cnn.gr/news/ellada/story/56188/mytilini-maziki-symmetoxi-prosfigon-kai-metanaston-se-poreia-diamartyrias-gia-ti-moria>

32 <https://athens.indymedia.org/post/1547588/>

3.4.2 Μετά την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας (20/3/2016)

Στον πυρετό της “προσφυγικής κρίσης” κάποιοι διαλαλούν πως “Η Σένγκεν είναι νεκρή!” (Αντίθεση, 2016: 13).

Ωστόσο, η βαθύτερη αιτία για την επιβολή των μέτρων “έκτακτης ανάγκης” και την αναδιαμόρφωση της νομοθεσίας του ασύλου και των απελάσεων που ολοκληρώθηκε με την υπογραφή της συμφωνίας ανάμεσα σε ΕΕ και Τουρκία στις 18 Μαρτίου του 2016³⁴ βρίσκεται στην αποτυχία των προηγούμενων διευθετήσεων (της Συνθήκης Σένγκεν³⁵ και της Συνθήκης του Δουβλίνου³⁶) να επιτελέσουν τη λειτουργία τους. “Και η λειτουργία τους δεν ήταν το ερμητικό κλείσιμο των συνόρων. Τα σύνορα δεν έχουν ως μοναδικό στόχο τον αποκλεισμό, δεν αποτελούν δηλαδή φράγματα που αποκλείουν αυτό που είναι “μέσα” από αυτό που είναι “έξω”. Παρά τη φαινομενικότητα της ανεπάρκειας και της δυσλειτουργίας των συνόρων όταν αυτά παραβιάζονται, στην πραγματικότητα λειτουργούν ως φίλτρα διαλογής της εργασιακής δύναμης γιατί θέτουν εμπόδια (που ενίοτε είναι και θανατηφόρα) τα οποία ξεχωρίζουν τους πιο εύρωστους, γέρους, νεαρούς, σωματικά και διανοητικά υγιείς μετανάστες, που ξεχωρίζουν όσους έχουν χρήματα και προσωπικούς ή οικογενειακούς πόρους, που ξεχωρίζουν τους άνδρες πολύ περισσότερο από τις γυναίκες και τα παιδιά” (Αντίθεση, 2016: 13).

Το πολιτικό προσωπικό, των χωρών του Βορρά, φοβήθηκε την ανεξέλεγκτη είσοδο μεταναστών και την πλήρη κατάρρευση των μηχανισμών ρύθμισης, ελέγχου και πειθάρχησης της μετανάστευσης. Τον χειμώνα του 2016, πολιτικά στελέχη από αυτές τις χώρες δήλωναν δημόσια ότι “η συνθήκη Σένγκεν είναι νεκρή”. Με άλλα λόγια, ξέσπασε μια σοβαρή πολιτική κρίση μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Μέχρι τις αρχές Μαρτίου του 2016, τα ευρωπαϊκά κράτη που βρίσκονται πάνω στη λεγόμενη οδό των Δυτικών Βαλκανίων (Μακεδονία, Σερβία, Κροατία, Σλοβενία, Ουγγαρία και Αυστρία) ύψωσαν φράκτες και έκλεισαν ερμητικά τα σύνορά τους για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά. Η κρίση αυτή τελικώς “επιλύθηκε” με την υπογραφή της Συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας “για τον τερματισμό της παράνομης μετανάστευσης” στις 18 Μαρτίου του 2016 (Αντίθεση, 2016: 16).

<http://www.unitedagainstracism.org/wp-content/uploads/2017/06/UNITEDListOfDeathsActual.pdf>

33 <http://www.cnn.gr/news/ellada/story/45132/sygekroyseis-sto-hot-spot-tis-morias>
http://www.huffingtonpost.gr/2016/09/20/metnasteytiko-hot-spot-moria-foties_n_12088506.html
<http://www.iefimerida.gr/news/289522/lesvos-epeisodia-metaxy-metanaston-egine-stahes-hotspot>
<http://www.thetoc.gr/koinwnia/article/eksegersi-metanastwn-sti-moria-fwties-ximika-kai-sugkrouseis>

34 <http://big.assets.huffingtonpost.com/SumfoniaEETourkias.pdf>

35 <https://www.schengenvisainfo.com/schengen-agreement/>

36 https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/examination-of-applicants_en

Η εν λόγω συμφωνία, στην πράξη³⁷, καταργεί το δικαίωμα του ασύλου και αναιρεί την ιδιότητα του “πρόσφυγα” για τους μετανάστες που προέρχονται από τις εμπόλεμες ζώνες στην Ασία και την Αφρική, εντάσσοντας τους στην κατηγορία των “παράτυπων μεταναστών”.

Μετά την εφαρμογή της συμφωνίας 'EU-Turkey Deal' (20/3/2016) τα κοινωνικο – χωρικά δεδομένα αλλάζουν. Καμία ξεκάθαρη εικόνα. Τα σύνορα είναι κλειστά επισήμως. Κλείνουν τα transit camps, η Μόρια γίνεται κλειστού τύπου κέντρο κράτησης ('detention center') όπου όλοι είναι υποχρεωμένοι να φυλακίζονται εκεί μέχρι να γίνει η 'διαλογή' τους (relocation, reunification, asylum in Greece, refulements, deportation to the 'safe country of Turkey'). Ο Καρά Τεπέ είναι ένα ελεγχόμενο, οριοθετημένο κέντρο υπό την επίβλεψη του Δήμου και της Ύπατης Αρμοστείας (UNHCR). Οι περισσότερες ΜΚΟ αποσύρονται.

Στη Μόρια, συνολικά, το δόγμα της επιτήρησης και της τιμωρίας εφαρμόζεται σε όλες τις εκφάνσεις της

---

37 Τα κύρια σημεία της συμφωνίας είναι τα εξής:

Οι αιτήσεις ασύλου όσων μεταναστών χωρίς χαρτιά μπήκαν στην Ελλάδα από την Τουρκία, μετά τις 20 Μαρτίου 2016, μπορούν να κριθούν άμεσα ως απαράδεκτες, χωρίς να εξεταστεί η ουσία τους, και οι μετανάστες να απελαθούν άμεσα και να “επιστραφούν” στην Τουρκία με την αιτιολογία ότι η Τουρκία είναι “ασφαλής τρίτη χώρα” που μπορεί να εγγυηθεί την προστασία τους.

Μέχρι την εξέταση του αιτήματος ασύλου οι μετανάστες αυτοί παραμένουν έγκλειστοι στα hot spots που μετατρέπονται σε κλειστά κέντρα κράτησης σε Λέσβο, Χίο, Λέρο και Σάμο για μέγιστο χρονικό διάστημα ενός μήνα. Στη συνέχεια, αν δεν έχει εξεταστεί το αίτημά τους, μεταφέρονται σε κέντρα στην ενδοχώρα χωρίς να διευκρινίζεται αν αυτά θα είναι κέντρα κράτησης ή “ανοιχτά” κέντρα.

72.000 μετανάστες θα γίνουν (θεωρητικά) αποδεκτοί για εγκατάσταση στην ΕΕ από την Τουρκία, εκ των οποίων οι 54.000 στη βάση “εθελοντικής διευθέτησης”. Στην πραγματικότητα οι μετανάστες που έχουν μετεγκατασταθεί (και θα μετεγκατασταθούν) από την Τουρκία στην ΕΕ είναι πολύ λίγοι. Ακόμα όμως, κι αν υλοποιείτο αυτό το μέτρο, πρόκειται περί ελάχιστου αριθμού, αν αναλογιστεί κανείς ότι μόνο οι μετανάστες από τη Συρία που βρίσκονται στην Τουρκία ανέρχονται σε 2.700.000.

Για κάθε Σύριο μετανάστη που απελαύνεται στην Τουρκία από τα ελληνικά νησιά, ένας άλλος Σύριος θα γίνεται δεκτός στην ΕΕ, στα πλαίσια της παραπάνω διευθέτησης. Όσοι μετανάστες χωρίς χαρτιά εισέλθουν μετά τις 20 Μαρτίου 2016, στην Ελλάδα, αποκλείονται από αυτή τη διαδικασία, δηλαδή τιμωρούνται.

Ακόμα και εάν γίνει αποδεκτό το αίτημά τους για άσυλο στην Ελλάδα θα μπορούν να παραμείνουν στη χώρα μόνο για 3 χρόνια και στη συνέχεια θα πρέπει να υποβάλλουν νέο αίτημα. Σε αυτό το χρονικό διάστημα θα απαγορεύεται να μεταβούν σε άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για διάστημα μεγαλύτερο των τριών μηνών. Αν το επιχειρήσουν θα συλλαμβάνονται και θα απελαύνονται στη χώρα προέλευσής τους.

Το ίδιο ισχύει και για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά που ήρθαν στην Ελλάδα πριν τις 20 Μαρτίου, εκτός από 20.000 που θεωρητικά θα “μετεγκατασταθούν” σε άλλη χώρα της ΕΕ. Οι περισσότεροι από αυτούς τους ανθρώπους, που ανέρχονται σε περίπου 57.000, δεν είχαν καταγραφεί και δεν είχαν ζητήσει άσυλο στην Ελλάδα, ακριβώς για να μην εγκλωβιστούν εδώ. Στις αρχές Απριλίου μόνο 2.700 είχαν κάνει αίτημα ασύλου.

Αν το αίτημα ενός μετανάστη για άσυλο απορριφθεί τελεσίδικα, μεταφέρεται σε κέντρο κράτησης και απελαύνεται στη χώρα προέλευσής του.

Συμφωνήθηκε η λήψη μέτρων από την πλευρά της Τουρκίας, για την παρεμπόδιση της μετανάστευσης και την αποτροπή δημιουργίας νέων οδών εισόδου στην ΕΕ.

Αν οι διευθετήσεις μεταναστών μεταξύ Τουρκίας και ΕΕ τερματιστούν ή μειωθούν σημαντικά, θα ενεργοποιηθεί ένα “εθελοντικό σύστημα εισδοχής”. Με άλλα λόγια, αν ελεγχθεί η μετανάστευση, μπορεί να ξαναξεκινήσει η ελεγχόμενη και πειθαρχημένη εισαγωγή εργασιακής δύναμης από την Τουρκία.

Συμφωνήθηκε η κατάργηση της βίζας για τους Τούρκους πολίτες έως τα τέλη Ιουνίου του 2016 και η αναβάθμιση της Τελωνειακής Ένωσης ΕΕ-Τουρκίας.

Εκτός από την αρχική χρηματοδότηση της Τουρκίας από την ΕΕ με 3 δισεκατομμύρια ευρώ, συμφωνήθηκε πρόσθετη χρηματοδότηση άλλων 3 δισ. ευρώ.

παραμονής τους στο κέντρο, από τη διαδικασία του συσσιτίου, τον προαυλισμό ('limbo') μέχρι και το χώρο στον οποίο κοιμούνται.

“Καλώς ήρθατε στην Ευρώπη!

Λυπούμαστε που βρέχει.

Σταθείτε στην ουρά.

Η ουρά για την καταγραφή.

Η ουρά για το τσάι.

Η ουρά για την κουβέρτα.

Η ουρά για το φαγητό.

Η ουρά για το εισιτήριο.

Ίσως να μην πάρετε τίποτα...”

Μετά τις 26/4/2016³⁸ όπου ξέσπασαν συγκρούσεις μεταξύ μεταναστών/στριών και δυνάμεων καταστολής, οι ανήλικοι απομονώνονται στο camp στο χωριό του Μανταμάδου.

Ποινικοποιείται η αλληλεγγύη³⁹, θέτοντας στο στόχαστρο αυτο-οργανωμένες⁴⁰, ανοιχτές δομές και ανεξάρτητους αλληλέγγυους που καταγγέλλουν τις αντιμεταναστευτικές πολιτικές και τον 'μεταγραφειοκρατικό ανθρωπισμό' (Trubeta, 2015: 66).⁴¹ Εκκενώνονται χώροι αλληλεγγύης και καταλήψεις.⁴²

“Ακτιβιστές και αλληλέγγυοι υποκινούν τους μετανάστες να εξεγερθούν, να [...]”, “[...] πρόκειται για ανεξέλεγκτη κατάσταση την οποία μπορεί μόνο να αποτρέψει η απομάκρυνση των προσφύγων από την Ειδομένη προς ελεγχόμενους χώρους”, “ελλοχεύει όμως ο κίνδυνος να υπάρξει ως τότε κλιμάκωση των

---

38 <https://left.gr/prosfygiko>

39 <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=793195>

40 <http://www.kathimerini.gr/856699/article/epikairothta/ellada/synexeis-elegxoi-se-aktivistes-sfiggei-o-kloios>
<http://www.kathimerini.gr/856743/article/epikairothta/ellada/den-pernaei-hmera-xwris-epeisodia>

41 Το είδος της ανθρωπιστικής βοήθειας και δέσμευσης από επαγγελματίες ακτιβιστές θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μετα-γραφειοκρατικός ανθρωπισμός. Αφενός αντλεί ηθική νομιμοποίηση από το γενικό προφίλ των ΜΚΟ ως συνηγόρων των αδυνάμων και ευπαθών ομάδων. Αφετέρου, δεν θίγει την αιτία που ομάδες ανθρώπων γίνονται αδύναμες και ευπαθείς, ούτε τις στρατηγικές της εξουσίας των οποίων η εφαρμογή διαιωνίζει την “ευπάθεια” και την “αδυναμία” (Trubeta, 2015: 66-67).

42 <http://www.stokokkino.gr/article/100000000039187/Ekkenosi-trion-katalipseon-stegis-prosfugon-sti-THessaloniki>
<http://www.toperiodiko.gr/%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%AD%CF%82-%CE%BC%CF%80%CE%AF%CE%B6%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%AE-%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B5%CE%BA%CE%BA/#.Wclr9IVl62w>

συγκρούσεων στην περιοχή” [...] ⁴³

Κατά την πρόσφατη περίοδο (20/3/2016 κι έπειτα), δραστηριοποιούνται συγκεκριμένες ΜΚΟ (π.χ. IRC, PRAKSIS, UNHCR), ενώ οι αυτο-οργανωμένες δομές έχουν εκδιωχθεί, το NBK of Lesbos στα Τσαμάκια (20/04/2016) όπως και το Better Days for Moria (έξω από το στρατόπεδο της Μόριας) εκκενώνονται και διαλύονται⁴⁴. Η ανοιχτή δομή Πλάτανος (Platanos Refugee Solidarity), δέχεται αλληπάλληλες επιθέσεις από τη αστυνομία, ενώ η FRONTEX εμποδίζει να προσφέρει πρώτες βοήθειες στους μετανάστες⁴⁵. Οι αφίξεις έχουν μειωθεί κατά πολύ, καθώς οι Τούρκικες αρχές σε συνεργασία με τις Ελληνικές, της FRONTEX, τις περιπολίες του NATO φροντίζουν να αναχαιτούν τις βάρκες (EU-Turkey Deal).

Θα μπορούσαμε να πούμε, πως πλέον, και με εμφανείς τις προθέσεις, ολόκληρο το νησί μπορεί να αποτελέσει μία φυλακή, μία “*αόρατη*” φυλακή, για εκείνους τους *αόρατους*. Η κλίμακα της φυλακής έχει ξεφύγει, κατά πολύ, αυτό που κάποτε είχε ορίσει ο Bentham με το *Panopticon*, τέλη του 18ου αιώνα. Η επιτήρηση και ο έλεγχος πλέον κατακτούν παγκόσμιους και άυλους, ταυτόχρονα, όρους. Η Λίλα Λεοντίδου, χαρακτηριστικά αναφέρει πως “Το παγκόσμιο εκτρέφει το τοπικό και σκληραίνει τα σύνορα στον αστικό χώρο, δικαιώνοντας τον όρο *glocalization* του Swyngedouw (2004b)”.

Από τη μια μεριά, η Τουρκία φαίνεται ότι επέβαλλε μέτρα καταστολής της μετανάστευσης στα παράλια της. Από την άλλη μεριά, οι μετανάστες αντιλήφθηκαν ότι είναι πιθανό να πληρώσουν μεγάλα χρηματικά ποσά για να εισέλθουν στην Ελλάδα με τον κίνδυνο είτε να εγκλωβιστούν εδώ είτε –ακόμη χειρότερα– να διωχτούν πίσω στην Τουρκία.

Την περίοδο που τα βαλκανικά κράτη έκλεισαν τα σύνορα, τροποποιήθηκε και η στρατηγική του ελληνικού κράτους, που από την πολιτική της προώθησης των μεταναστών προς τη Βόρεια Ευρώπη, πέρασε στην πολιτική της απώθησής τους σε τόπους κοινωνικής απομόνωσης.⁴⁶ Μια σειρά από στρατόπεδα στο Κουτσόχερο, στο Σχιστό, στον Σκαραμαγκά, στην Αλεξάνδρεια και αλλού (αλλά και εγκαταλελειμμένα

43 <http://www.kathimerini.gr/856699/article/epikairothta/ellada/synexeis-elegxoi-se-aktivistes-sfiggei-o-kloios>

44 <https://noborderkitchenlesvos.noblogs.org/>
<https://en.squat.net/tag/no-border-kitchen-lesvos/>

45 <http://www.lesvospost.com/2016/05/frontex.html>

46 Το καταστατικό έργο της κυβέρνησης κορυφώθηκε με την εκκένωση του καταυλισμού των μεταναστών στην Ειδομένη που ξεκίνησε στις 24 Μαΐου 2016. Πρόκειται για μια επιχείρηση της οποίας η αθλιότητα και απανθρωπιά δεν έχει προηγούμενο.

<http://www.efsyn.gr/arthro/stadiaki-ekkenosi-tis-eidomenis-entasi-sti-veroia>

<http://info-war.gr/%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%AD%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7-%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B7%CF%82-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%AC%CE%B8%CE%BB%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%AE-%CE%BC/>

<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=801969>

εργοστάσια και αποθήκες) μετατράπηκαν σε “κέντρα φιλοξενίας”, ένας ευφημισμός που χρησιμοποιείται αντί των ορθών όρων: κέντρα επιτήρησης και απομόνωσης ή στρατόπεδα μεταναστών, τα οποία μάλιστα φυλάσσονται από τον στρατό και την αστυνομία. Παρόλο που τα στρατόπεδα αυτά παρουσιάζονται ως ανοιχτά, στην πραγματικότητα είναι τόποι κοινωνικού εξοστρακισμού.⁴⁷

3.4.3 Πρακτικές αμφισβήτησης

Εκεί όπου συναντάται η αντίσταση με τους λόγους και τις επιτελέσεις της κυρίαρχης εξουσίας, τι μπορεί να γεννηθεί; Στο κατώφλι που δημιουργείται, είναι το σημείο συνάντησης, και αναγνωρίζουμε πως είναι μία πράξη αμφισβήτησης των συνόρων. Όπως έχουν παρατηρήσει στο άρθρο τους οι Rigby και Schlembach, τα σύνορα της νέας Ευρώπης συναντούν αγώνες της μετανάστευσης (Rigby-Schlembach, 2013:160).

Αυτές οι αμφισβητήσεις γίνονται αντιληπτές εδώ, ως κινητοποιήσεις που εμπεριέχουν 'πράξεις αλληλεγγύης' ('acts of solidarity'), όπου η έννοια της πολιτικής έχει 'την ισότητα ως αρχή' (Isin κα: Squire, 2009: 159). Με όρους του Rancière, θα αμφισβητηθούν οι 'ενδιάμεσοι' ('in between') κόσμοι (Squire, 2009:160), κόσμοι οι οποίοι είναι αόρατοι και δεν ακούγονται σύμφωνα με το εδαφικό πλαίσιο της κυρίαρχης εξουσίας, το εδαφικό πλαίσιο της πολιτικής.

Μπορούν οι *πράξεις αλληλεγγύης* (acts of solidarity) να εξελιχθούν σε *πράξεις διαμάχης και διεκδίκησης* (“acts of demonstration”) (Walters, 2008: 184), μέσω της διαδικασίας των κοινών; Μπορούν να αναδειχθούν νέοι χώροι συνάφειας και κοινότητας;

Κρίνουμε πως, διαμέσω των παραπάνω, *πράξεις κοινώς πράττειν* (acts of commoning) εδαφικοποιούνται καθημερινά και αποεδαφικούνται επίσης, επανερχόμενες με νέες δυναμικές και προοπτικές.

---

47 <http://www.iefimerida.gr/news/249717/anoigoyn-amygdaleza-kai-alla-exi-kentra-kratisis-metanaston>
<https://left.gr/stratopeda-kratisis-metanaston>
http://www.huffingtonpost.gr/2016/07/01/mko-ellada-prosfugiko_n_10713690.html

3.5 Αντι-παράδειγμα στις συνθήκες εγκλεισμού και προσπάθεια δικτύωσης

Σύμφωνα με τη λογική που έχει περιγραφεί, εντοπίζουμε χώρους ανοιχτούς, χώρους αυτοθέσμησης αλληλέγγυων, όπου δεν υπάρχει η λογική του επαγγελματικού ακτιβισμού. Αναζητούμε πορώδη περάσματα, δυναμικά στη σύνθεση ενός κοινού δικτύου. Σε αυτούς τους χώρους, ίσως, και να αναπτύσσονται χειραφετημένες κοινότητες.

“Αν οι θεσμοί της από κοινού παραγωγής και χρήσης των κοινών πρόκειται να είναι ικανοί να υποστηρίζουν ένα διαρκές άνοιγμα των κύκλων του κοινού, τότε χρειάζεται να στηρίζονται σε μηχανισμούς που επιδιώκουν να αποτρέπουν οποιαδήποτε μορφή συσσώρευσης της εξουσίας είτε από άτομα είτε από συγκεκριμένες ομάδες. Αν το μοίρασμα πρόκειται να αποτελεί την κατευθυντήρια αρχή των πρακτικών της αυτοδιαχείρισης, τότε το μοίρασμα της εξουσίας είναι ταυτόχρονα η προϋπόθεση του ισότιμου μοιράσματος και ο απώτερος στόχος του” (Σταυρίδης, 2014: 446). Τέτοιοι θεσμοί, μπορούν να είναι πραγματικά “ανοιχτοί” και “διαρκώς ρευστοί” (Hardt and Negri, 2009: 358-359).

Διαμέσω του προηγούμενου συλλογισμού και προς μία προσπάθεια δικτύωσης αλληλέγγυων χώρων - δυναμικά ελεύθερων και χειραφετικών κοινοτήτων- προσεγγίζουμε ανοιχτές δομές. Εστιάζουμε ειδικά στην αναπαράσταση και αποτύπωση της αλληλεγγύης από τις κινήσεις όπως την *Αλληλεγγύη Λέσβου - Lesvos Solidarity* (Χωριό του Όλοι Μαζί - ΠΙΚΠΑ), και σε δεύτερο στάδιο στη *No Border Kitchen of Lesvos (NBK)*, όπου οι δύο έχουν βάση τη Μυτιλήνη της Λέσβου.

Μέσα από συμμετοχική παρατήρηση, πολλές συζητήσεις με αλληλέγγυους και πρόσφυγες /μετανάστες, από βιώματα και εμπειρίες, παρατίθενται περιγραφές των δομών με στόχο να μελετηθούν καθημερινές και διαρκείς κοινές διαδικασίες, σε ένα αναδυόμενο δίκτυο.

3.5.1 Πεδίο μελέτης: Αλληλεγγύη Λέσβου - Lesvos Solidarity (Χωριό του Όλοι Μαζί – ΠΙΚΠΑ)

Η συστηματική παρατήρηση λαμβάνει χώρα από τον Ιανουάριο του 2015 έως και τον Μάιο του 2016. Είναι αρκετά ταραχώδες το διάστημα, και μεταβατικό για τους νεοεισερχόμενους, γεγονός που προσδίδει μία παροδικότητα και συνεχείς αλλαγές στη ερμηνεία των καταστάσεων. Μεσολαβεί η εφαρμογή της συμφωνίας Τουρκίας – Ε.Ε. (20/03/2016), στοιχείο που επιφέρει εμφανείς και σημαντικές αλλαγές.

Κάτι που συμβαίνει τώρα, είναι ακατόρθωτο να αποτυπωθεί εξ αρχής και με ευκρίνεια. Η δυσκολία και η σκληρή, αμέτρητες φορές, πραγματικότητα τοποθετεί εμπόδια και αλλοιώσεις. Στόχος αρχικά ήταν η αλληλεγγύη και του “να κάνω κάτι εδώ και τώρα”. Σε δεύτερο επίπεδο, τέθηκε η υπόθεση, δηλαδή, αν οι νεοεισερχόμενοι δημιουργούν κοινούς χώρους. Τα ερωτήματα προέκυψαν από την αγωνία του αν αυτές οι νέες κοινότητες των νεοεισερχόμενων μπορούν να αποτελέσουν δυναμικά στοιχεία της κοινωνίας. Αγωνία προς μία αποφυγή θυματοποίησης προσώπων και καταστάσεων, προς μία αποφυγή εμπορευματοποίησης, ανταγωνισμού και κέρδους. Αγωνία προς μία αποφυγή “θεαματοποίησης” των συνόρων (De Genova, 2015), θεαματοποίησης των θανάτων.

Στα πλαίσια της απαίτησης δράσης, σε χρόνο ενεστώτα, απευθύνθηκα στην Κοινωνική Κουζίνα “Ο άλλος άνθρωπος”. Αυτή η συλλογική οργάνωση ανθρώπων προσέφερε μία “ανοιχτή” αλληλεγγύη. Έτσι, είχε στηθεί ένα δίκτυο όπου μαγειρεύαμε όλοι μαζί, για όλους, στα Τσαμάκια Μυτιλήνης, δίπλα από το λιμάνι. Αυτή ήταν η πρώτη επαφή.

Στη συνέχεια, συζητώντας με φίλους αλληλέγγυους και με όριο πως δεν θέλω να παρέχω *εθελοντική βοήθεια* σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ή να δουλέψω στην αναδυόμενη επιχείρηση καταπολέμησης της “ανθρωπιστικής κρίσης”, ο δρόμος με οδήγησε στο “Χωριό του Όλοι Μαζί” (ΠΙΚΠΑ), σε μία ανοιχτή δομή. Το “Χωριό του Όλοι Μαζί” είναι ενεργό, με διαφόρων τύπου διακυμάνσεις⁴⁸, από το 2009.

Η Αλληλεγγύη Λέσβου (Lesvos Solidarity, στις πρώην κατασκηνώσεις ΠΙΚΠΑ) είναι ένας ανοικτός προσφυγικός καταυλισμός στη Μυτιλήνη. Είναι ένας αυτοοργανωμένος, αυτόνομος χώρος που διαχειρίζεται από αλληλέγγυους και έχει δημιουργηθεί με βάση την αρχή της αλληλεγγύης.

Οι αρχές του ΠΙΚΠΑ είναι πως κανένας άνθρωπος δεν είναι παράνομος και τα σύνορα πρέπει να είναι ανοιχτά. Το ΠΙΚΠΑ είναι ο μόνος ανοικτός καταυλισμός στη Λέσβο που έχει μείνει. Ο κύριος στόχος των ανθρώπων του ΠΙΚΠΑ είναι να είναι αλληλέγγυοι με τους πρόσφυγες και να αντιστέκονται στις βάνουσες μεταναστευτικές πολιτικές. Παράλληλα, ευαισθητοποιεί τους κατοίκους της πόλης και αγωνίζεται ενάντια στην παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε κάθε πράξη ταπείνωσης, βίας και επιθέσεων ενάντια στους πρόσφυγες. Δουλεύει μαζί με τους κατοίκους του νησιού ώστε να προωθήσει την ανάδυση μίας κοινότητας. Οι δημιουργοί της κίνησης του ΠΙΚΠΑ έχουν διαφορετικά κοινωνικά και πολιτιστικά υπόβαθρα (Lesvos solidarity).

Οι πρώην κατασκηνώσεις ΠΙΚΠΑ άνοιξαν το 2012 και τώρα είναι μία υπό εξέλιξη ανοιχτή δομή σαν

---

48 βλ. Trubeta, S. (2015)

απάντηση στην “προσφυγική κρίση” στο νησί. Το Χωριό του Όλοι Μαζί δημιουργήθηκε το 2012 από το κάλεσμα για συντονισμό των οργανώσεων και συλλόγων του νησιού ενόψει της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Σύντομα η προσφυγική ροή και οι ανάγκες στέγασης των προσφύγων οδήγησαν στην “κατάληψη” του ΠΙΚΠΑ, ενός χώρου κοντά στο αεροδρόμιο της Μυτιλήνης που λειτουργούσε στο παρελθόν ως παιδικές κατασκηνώσεις. Ο Δήμος παραχώρησε το ΠΙΚΠΑ και οι εθελοντές το μετέτρεψαν σε ξενώνες για τις *ευάλωτες*⁴⁹ κυρίως ομάδες προσφύγων (Lesvos solidarity).

(Εικόνα 8. Σχεδιασμός από τη γράφουσα)

49 *Ευάλωτες* κοινωνικές ομάδες, ευπαθείς ή ομάδες υψηλού κινδύνου ονομάζονται εκείνες οι ομάδες του πληθυσμού που έχουν περιορισμένη ή καθόλου πρόσβαση σε κοινωνικά και δημόσια αγαθά και δυσκολεύονται ή αδυνατούν σε πολλά επίπεδα και σε διάφορους τομείς να έχουν ποιότητα ζωής (π.χ. στέγη, εργασία, ικανοποιητικό εισόδημα, εκπαίδευση, ιατρική περίθαλψη, κοινωνική ασφάλιση κ.ά.). Πρόκειται κυρίως για αστέγους, ανέργους/μακροχρόνια άνεργους, άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ), πάσχοντες (σοβαρά παθολογικά προβλήματα, ψυχικές ασθένειες), αποφυλακισμένους, χρήστες και πρώην χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών, οροθετικούς, άτομα από θρησκευτικές ή πολιτισμικές μειονότητες, ρομά / τσιγγάνους, μονογονεϊκές οικογένειες, ανήλικους παραβάτες, κακοποιημένες γυναίκες, θύματα εμπορίας (trafficking), πρόσφυγες, μετανάστες, παλινοστούντες, πληγέντες από θεομηνίες και φυσικές καταστροφές (πυρόπληκτοι, σεισμοπαθείς, πλημμυροπαθείς).

“Καθώς οι ανάγκες του ΠΙΚΠΑ μεγάλωναν η κάθε οργάνωση του Χωριού του Όλοι Μαζί επικεντρώθηκε στο δικό της έργο με αποτέλεσμα η ομάδα που φρόντιζε τις υποθέσεις στο ΠΙΚΠΑ να σχηματίσει την οργάνωση “Αλληλεγγύη Λέσβου” για να διαχειριστεί τις δωρεές σε χρήματα και ανθρώπινο δυναμικό που κατέφθαναν από κάθε μέρος της υφελίου και να κάνει πιο αποτελεσματική τη βοήθεια προς τις *ευάλωτες* ομάδες των προσφύγων” (Lesvos solidarity).

Από το Μάιο του 2015, καθώς ο αριθμός των νεοεισερχόμενων μεγαλώνει, η Αλληλεγγύη Λέσβου παρέχει στους πρόσφυγες στέγη και φιλοξενία, όχι όμως καταγραφή. Οι πρόσφυγες που διαμένουν στην κατασκήνωση είναι μερικοί από τους πλέον *‘ευάλωτους’*: ανάπηροι, ασθενείς, εγκύους, μητέρες με παιδιά και οικογένειες θυμάτων ναυαγίων. Αναλαμβάνει υποθέσεις από την UNHCR, IRC κι άλλες ΜΚΟ και το νοσοκομείο (Τζιάκα, 2016). Προσφέρει τροφή, ρουχισμό, είδη υγιεινής, ιατρική στήριξη. Οργανώνει, επίσης, δραστηριότητες για παιδιά, διδασκαλία γλωσσών και κοινωνική στήριξη.

Όταν οι ροές είχαν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό το ΠΙΚΠΑ στάθηκε εκεί ανοιχτό προς όλους, ώστε να διευθετηθεί η κάθε περίπτωση. Κάθε μέρα περνούσαν από εκεί δεκάδες ανθρώπων και σε συνεργασία με τους αλληλεγγυούς συνέχιζαν το ταξίδι τους.

Μέχρι να στηθεί, δεδομένου του ότι δεν ήταν συνηθισμένο σε τέτοια πλήθη, αρχικά παρείχε απευθείας βοήθεια και κάλυψη στους μετανάστες/πρόσφυγες. Αργότερα, δημιούργησε μία κοινότητα όλων και όχι για τους πρόσφυγες/μετανάστες.

Σε συνεργασία με την Κοινωνική Κουζίνα, το ΠΙΚΠΑ μαγείρευε πάνω από 2.000 γεύματα τη μέρα και τα παρείχε στη Μόρια, τον Καρά Τεπέ και το λιμάνι. Ρούχα και κουβέρτες παρέχονταν στις νέες αφίξεις, και υποστήριζαν σε ότι χρειαζόνταν τους νεοεισερχόμενους. Το ΠΙΚΠΑ συνεργάστηκε με τις ανοιχτές δομές αλληλεγγύης όπως ο Πλάτανος και NBK καθώς τις στήριξε. Επιπρόσθετα, στήριξε δομές στην Ειδομένη και τη Χίο (Τζιάκα, 2016).

Μετά την εφαρμογή της Συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας, το ΠΙΚΠΑ δεν έχει πρόσβαση στη Μόρια, στα κλειστά κέντρα, οπότε οι διανομές φαγητού έχουν σταματήσει. Ο δήμαρχος για άλλη μία φορά απαιτεί την εκκένωση του χώρου.⁵⁰ Ωστόσο οι άνθρωποι του ΠΙΚΠΑ αντιστέκονται και αγωνίζονται να κρατήσουν την Αλληλεγγύη Λέσβου ανοιχτή. Κερδίζουν την κοινή γνώμη και διεθνείς σχέσεις στήριξης.

Άρα, η προηγούμενη ισορροπία άλλαξε μετά την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας (20/3/16). Αυτό

---

⁵⁰ 27/3/2016 Ο δήμαρχος της πόλης θέλει να διώξει τη δομή από το χώρο του ΠΙΚΠΑ, να εκκενωθεί ο χώρος, ώστε να μπορέσει να αξιοποιήσει τις πρώην κατασκηνώσεις και να τις μετατρέψει σε χώρο για παιδιών και μουσείο (σύμφωνα με τα λεγόμενά του ίδιου).

διότι, υπήρχε κενό διάστημα, όπου δεν υπήρχε η γνώση του τι να κάνουμε και τι σημαίνει, πραγματικά, αυτή η συμφωνία.

“Τι συμβαίνει; Θα μας διώξετε;”

M. στη γενική συνέλευση στις 21/3/2016

Ο δήμαρχος της Μυτιλήνης σκληραίνει τη στάση του, ζητώντας τη λίστα με τους διαμένοντες στο ΠΙΚΠΑ καθώς και την εκκένωση του χώρου (5/4/2016). Ακολουθεί γενική συνέλευση όλων στο ΠΙΚΠΑ όπου αναζητούμε λύσεις και συνέχεια αγώνα για την ύπαρξη και την αντίσταση. “Δεν θα δοθεί καμία λίστα [...]” (Γ. 2/4/2016).

Μεσολαμβάνουν κάποιες μέρες μουδιάσματος. Υπήρχαν, και συνεχίζουν να υπάρχουν, συνεχή ερωτήματα και διαρκής επαναπροσανατολισμός δράσεων. Σε αυτό το σημείο, εντείνεται η δράση και η εξωστρεφή απεύθυνση στην τοπική κοινωνία, καθώς ένα μεγαλύτερο άνοιγμα στα διεθνή δίκτυα αλληλεγγύης. Ακολουθούν πορείες κατά της συμφωνίας και των απελάσεων (3/4/2016). Μέσω της διαδικτυακής πλατφόρμας *Anasaz* (3/4/2016) τίθεται ανοιχτό ψήφισμα (Save Pikra) για την διατήρηση του ΠΙΚΠΑ. Τοπικοί και μη φορείς δείχνουν την αλληλεγγύη τους στο ΠΙΚΠΑ. Ωστόσο, αυτό δεν είναι από μόνο του, δεν καλύπτει την ύπαρξη και συνέχεια.

“Να κάνουμε γιορτή, με θέατρο, με μουσικές, με συζήτηση, με μαγείρεμα” (28/3/2016)

Στήνεται μία μεγάλη γιορτή μοιράσματος (9/4/2016). Σε ένα κοινό χώρο αλληλεπιδρούν οι κοινοί χρήστες του. Μέσω της μουσικής και του θεάτρου παράγεται κοινή κουλτούρα, αναπαρίστανται εμπειρίες και ζυμώνονται σχέσεις μοιράσματος. Τα όρια του χώρου ανοίγουν, δημιουργώντας *κατωφλιακά περάσματα*. Ξεφεύγοντας από την επιτήρηση του δημόσιου ή ιδιωτικού χώρου, γεννιούνται πορώδης χώροι οι οποίοι είναι πάντα 'ανοιχτοί προς τους νεοεισερχόμενους' (Σταυρίδης, 2016).

Εκεί όπου ξαναχτίζονται, συλλογικά, ταυτότητες, αναζητούμε υποδειγματικές πρακτικές αυτοσχεδίασης και πειραματισμού, που εκφράζονται μέσα από δομές αυτοθέσμησης και αυτο-οργάνωσης.

Μη στοχεύοντας στη λεπτομερή καταγραφή συμβάντων και μετάδοσής τους δημοσιογραφικά, αναζητούμε τους συνδετικούς κρίκους που επέτρεψαν το ζωντανό πυρήνα της αλληλεγγύης να αναδύεται με στόχο την ελευθερία και την αξιοπρέπεια.

Είναι η αίσθηση της κοινότητας, της συμμετοχής και της αλληλεπίδρασης που ενεργοποιεί τον χώρο. Μετά

τη συμφωνία, ουσιαστικά δημιουργείται ένας κοινός τόπος, όπου οι αλληλέγγυοι και οι νεοεισερχόμενοι μένουν περισσότερο καιρό μαζί. Πριν λειτουργήσει ως κέντρο διερχομένων στο οποίο προσφερόταν κάποιες υπηρεσίες, ο χρόνος όριζε αυτή τη συνθήκη.

Η επικοινωνία μου με την υπάρχουσα κοινότητα στο ΠΙΚΠΑ διαχωρίστηκε αρχικά σε επίπεδα. Σε πρώτο στάδιο επικοινωνούσα με τους αλληλέγγυους Έλληνες ή από άλλες χώρες. Σε δεύτερο στάδιο, ξεκίνησα να αποκτώ επικοινωνία με πρόσφυγες / μετανάστες. Αυτό γινόταν είτε με τη βοήθεια διερμηνέα, ή μιλώντας στα αγγλικά ή με νοήματα. Παράλληλα, η επικοινωνία μου με πρόσφυγες / μετανάστες ήταν αναπόφευκτα επηρεασμένη από τη συμμετοχή μου ως αλληλέγγυα αλλά, την ίδια στιγμή και ξένη και ίσως, στα μάτια τους, σε πιο "ισχυρή θέση".

Το σπίτι, η κατοικία, των μεταναστών / προσφύγων και αλληλέγγυων, ακτιβιστών είχε αποκτήσει πολλούς παράλληλους χαρακτήρες. Αποτέλεσε πεδίο συνύπαρξης, πεδίο διαμάχης, πεδίο σύμπραξης αλλά και αμφισβήτησης, καταφύγιο, κατώφλι, πέρασμα, πεδίο έρευνας. Την ίδια στιγμή, αυτός ο χώρος μετασχηματιζόταν μέσα από πολιτισμικές και κοινωνικές διαστάσεις και σχέσεις, μέσα από αναπαραστάσεις, νοήματα, ιδέες και αντιλήψεις.

Η προηγούμενη ισορροπία άλλαξε μετά την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ – Τουρκίας (20/3/16). Αυτό διότι, υπήρχε κενό διάστημα, όπου δεν υπήρχε η γνώση του τι να κάνουμε και τι σημαίνει, πραγματικά, αυτή η συμφωνία. Υπήρχαν, και συνεχίζουν να υπάρχουν, συνεχή ερωτήματα και διαρκής επαναπροσανατολισμός δράσεων. Συνεπώς, κάποιες δεκάδες ανθρώπων έμειναν σταθεροί για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στο ΠΙΚΠΑ. Η κατάσταση αυτή συνέβαλε καθοριστικά, στη δική μου προσέγγιση προς τους υπόλοιπους αλλά και το αντίστροφο. Με προσκάλεσαν στις ζωές τους και με συμπεριέλαβαν στις κοινωνικές τους σχέσεις, συμπράξαμε.

"Στην κουζίνα κάποιος φτιάχνει πίτσα και έξω μία ομάδα Ισπανών καθαρίζει πατάτες. Στο καθαριστήριο ο Σίμος κάνει πάρτι. Χορεύουμε ανάμεσα από τα πλυντήρια κάτω από το φως της καινούργιας ντισκομπάλας. Στο ενδιάμεσο, 900 γεύματα φεύγουν για τη Μόρια. Το τσάι αντανακλά χρωματισμούς του μπλε, ο ήλιος δύει. Ανοίγει μία μπύρα, ανάβει ένα τσιγάρο, κάνει ένα τηλεφώνημα ενώ οδηγεί το βαν. Απλά απολαμβάνω τη θέα." Μ. (19/2/16)

"Το ΠΙΚΠΑ είναι, συνήθως, ήσυχο τα απογεύματα, αλλά όχι αυτό. Παντού υπάρχουν άνθρωποι που τρώνε, πίνουν, τραγουδούν, γελάνε, μεταφράζουν. Κουβαλάω τη μικρή Μ. Τριγύρω. Παίζουμε με το να μετράμε στα Αγγλικά και τα Γερμανικά. Η μικρή Μ. και ο μεγάλος Μ. θα φύγουν για Γερμανία. 'Μην φύγεις'" Γ.

(13/1/2016)

Η διαδικασία παραγωγής κοινών, ενισχύεται με γενικές συνελεύσεις όλων μαζί, με κοινές αποφάσεις για το πως θα λειτουργεί η δομή, και θεματικές ομάδες εργασίας. Σύμφωνα με πρακτικές αυτοδιαχείρισης, γίνεται ισότιμο μοίρασμα των λειτουργιών και της συμβίωσης στο χώρο του ΠΙΚΠΑ. Ομάδες εργασίας όπως:

Εκπαίδευσης και απασχόλησης παιδιών: Σκοπό έχει την οργάνωση της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας, ελληνικών και αγγλικών καθώς και δραστηριοτήτων δημιουργικής απασχόλησης παιδιών. Παράλληλα επεξεργάζεται και οργανώνει τις διεκδικήσεις σχετικά με την πρόσβαση των προσφύγων στη δημόσια εκπαίδευση.

Ιατρικής: Οι γιατροί και νοσηλεύτές/τριες που την απαρτίζουν, λειτουργούν καθημερινά το ιατρείο του *camp*, συντονίζουν την επαφή με τα δημόσια νοσοκομεία και επεξεργάζονται τα ζητήματα που αφορούν την πρόσβαση των προσφύγων στην ιατρική περίθαλψη.

Κουζίνας: καθημερινά παρασκευάζονται γεύματα, από μικτές ομάδες προσφύγων και αλληλέγγυων.

Χώρος ένδυσης ("Shop"): στήνεται και λειτουργεί καθημερινά χώρος που παρέχει ρούχα για όλες τις ηλικίες αλλά και ο χώρος πλυντηρίου.

Γυμναστικής: ομάδα yoga προσφέρει μαθήματα σωματικής και νοητικής ενδυνάμωσης.

Περιφρούρησης: Καθόλη τη διάρκεια της μέρας και της νύχτας λειτουργεί ομάδα για την αποφυγή επικίνδυνων γεγονότων.

Επίσης λειτουργούν ομάδες οικονομικών, νομικών, αποθήκης, καθαριότητας και επικοινωνίας και μετάφρασης.

Η ανταλλαγή γνώσεων, γλώσσας, μουσικής, τα (παιδικά) παιχνίδια, η καλλιέργεια της γης, η παραγωγή αντικειμένων (τσάντες) στα πλαίσια ανταλλακτικής οικονομίας δομούν μία κοινότητα. Ο Σταυρίδης χρησιμοποιεί την έννοια της συγκρισιμότητας και της μεταφορσιμότητας για να περιγράψει τις νέες κοινότητες. Αν η συγκρισιμότητα βασίζεται στην αναγκαία και συστατική αναγνώριση των διαφορών, η μεταφορσιμότητα δημιουργεί το έδαφος για τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των διαφορετικότητων, χωρίς

να τις μειώνει απλά σε κοινούς παρονομαστές (Σταυρίδης, 2014: 445).

Οι μουσικές του κόσμου, οι συνήθειες, οι ιστορίες, οι πολιτισμοί, οι ταυτότητες, οι εθνότητες, οι συμβολισμοί, τα συναισθήματα παίρνουν χωρικές διαστάσεις σε έναν τόπο. Κοινές χαρές και γιορτές, κοινές εξορμήσεις ενώνουν τους ανθρώπους. Η συλλογική κουζίνα δίνει τροφή στην παραγωγή των κοινών. Αναδυόμενες πραγματικότητες ορίζουν χειραφετικές προσπάθειες κατάρριψης των εμποδίων.

“Η Μαρία μεγαλώνει κάθε μέρα, μπορώ να το δώ” (Sandra, 7/4/2016)

“Η Λίντα έτρεξε να βρει φόρεμα για τον γάμο” (γάμος Λίντας και Ονούρ, 6/4/2016)

“Να μοιραστούμε ένα τσιγάρο και τσάι...” S.

“Έλα!. Έχουμε πρόσκληση σε δείπνο από τον Ardi και τη γυναίκα του.” S.

“Θα πάμε για συνέλευση στη κατάληψη στην πόλη, θες να έρθεις; Θα σου τα μεταφράζω.” A.

Λόγια που αναδεικνύουν το χρόνο, τις σχέσεις που χτίζονται, τις συλλογικές εμπειρίες και βιώματα και τη δικτύωση των “commoners”, πράξεις που δημιουργούν κοινά και τελικά νοηματοδοτούν τις χειραφετικές κοινότητες. Συλλογικές αντιστάσεις, μοιράσματα και ρωγμές επανεγράφονται στο χώρο.

“Δεν πιστεύω αυτήν εδώ την σύμπραξη! Τι γλέντι! Πακιστανοί, Αφγανοί, Έλληνες, Γερμανοί, Καταλανοί, Αμερικάνοι, Κούρδοι, Σύριοι, Ολλανδοί δίπλα από τα απομεινάρια της βάρκας, το χωριό του όλου μαζί... Ξέρεις κάτι, ο χορός μας, μοιάζει πολύ.”

Θ. Γάμος Λίντας και Ονούρ

3.5.2 Πεδίο μελέτης: No Border Kitchen of Lesvos (NBK)

Παράλληλα, με τους αρχικούς μήνες στο ΠΙΚΠΑ, το δίκτυο των δομών με οδήγησε και στο No Border Kitchen of Lesvos. Η αλληλοστήριξη των δομών είναι ο συνδεδετικός κρίκος στην αναζήτηση του δικτύου των κοινών.

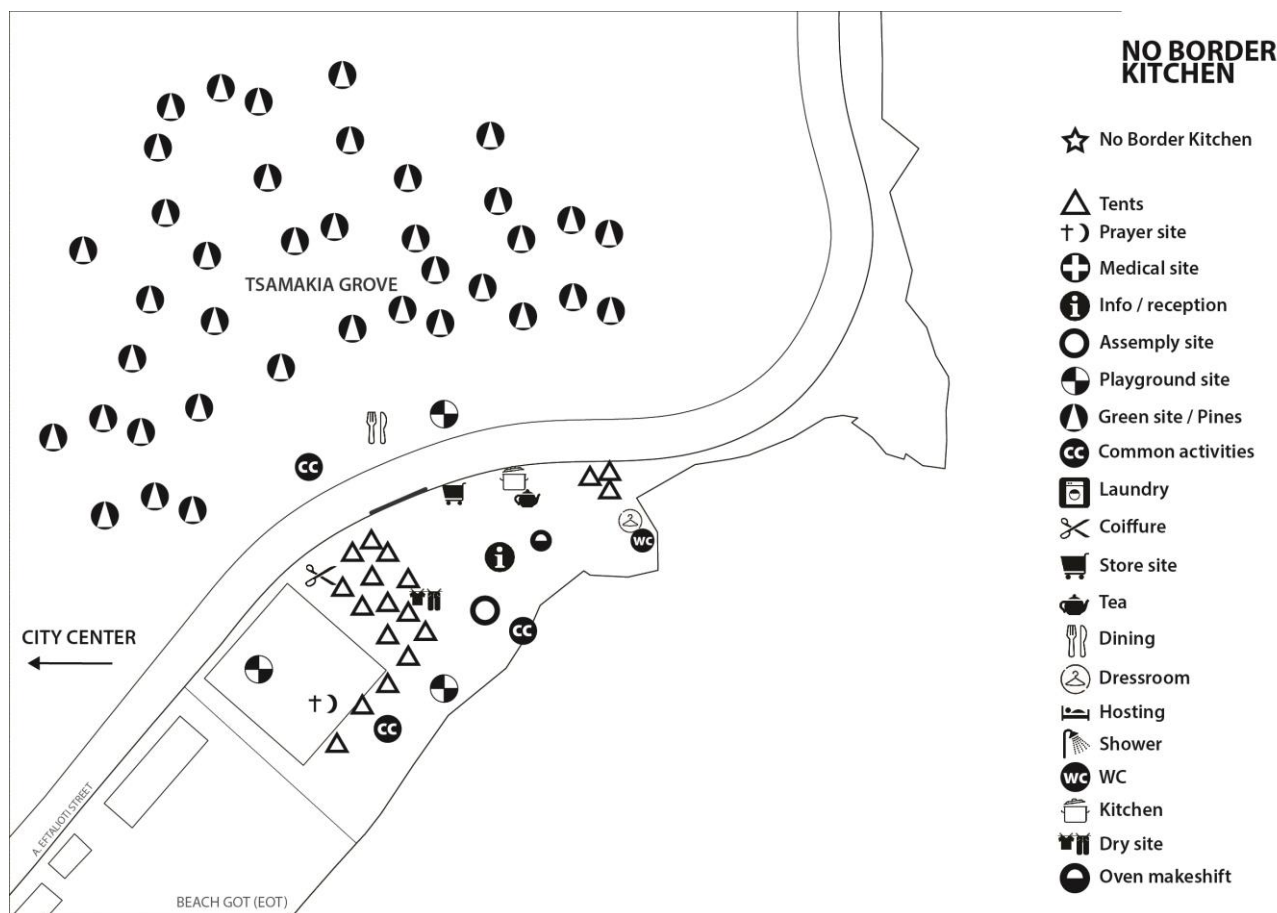
Η NBK είναι μία μη-ιεραρχική / οριζόντια, αυτο-οργανωμένη ομάδα ακτιβιστών που μαγειρεύουν, είναι από όλον τον κόσμο, στοχεύοντας στη στήριξη των ανθρώπων στο ταξίδι τους προς την Ευρώπη. Το NBK ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2015, στην "Βαλκανική οδό", με λίγους ακτιβιστές. Από τα μέσα Νοεμβρίου, ξεκίνησε να μαγειρεύει στην παραλία στα Τσαμάκια, κοντά στο λιμάνι της Μυτιλήνης. Ο χώρος είχε ήδη καταληφθεί από ανθρώπους που έψαχναν καταφύγιο, για να περάσουν μερικές μέρες και στηρίχθηκε σε δεύτερο χρόνο, από τους NBK, ως προς το φαγητό και την υποδομή. Έτσι ενεπλάκη η NBK, σε ένα αυτο-οργανωμένο *camp*, σε ένα αυτοσχέδιο καταυλισμό, υποστηρίζοντας τους ανθρώπους, σεβόμενοι το υπόβαθρό τους και προσαρμοζόμενοι στην τρέχουσα κατάσταση (NBK of Lesvos manifesto, 2015).

Η NBK είναι μία ανοιχτή δομή, με αντιεξουσιαστικές θέσεις και αναφορά στους γενικούς όρους του αντιφασισμού, του αντιρατσισμού και του αντισεξισμού. Είναι μία χορτοφαγική κουζίνα, αναγνωρίζοντας τη σύνδεση εκμετάλλευσης και καταπίεσης των ανθρώπων στη λογική του καπιταλιστικού συστήματος. Είναι ένα πολιτικό project, που απορρίπτει το καθεστώς των συνόρων, που επιβάλλεται από την ΕΕ. Ταυτόχρονα, αυτοί οι αλληλέγγυοι υποστηρίζουν πως η Ευρώπη Φρούριο και τα σύνορά της πρέπει να καταστραφούν. Επίσης, δεν συνδράμουν στη διαχείριση των 'προσφυγικών ροών' των κυβερνήσεων της Ευρώπης, ούτε συνεργάζονται, επισήμως, με ΜΚΟ ή ανθρωπιστικές οργανώσεις, και δεν είναι 'επίσημα καταγεγραμμένοι' (NBK of Lesvos manifesto, 2015).

Κατά της επιτήρησης, του ρατσισμού, των διακρίσεων, των κυρίαρχων λόγων και επιτελέσεων οι άνθρωποι του NBK συνδημιουργούν χώρο. Κάνουν γενικές συνελεύσεις, με μετάφραση σε διαφορετικές γλώσσες, εξηγώντας τις βασικές τους ιδέες και πως λειτουργεί ο χώρος καθώς προσφέρουν και στήριξη για το ταξίδι και πληροφορίες (NBK of Lesvos manifesto, 2015).

Το εγχείρημα αποτελεί ένα πείραμα αυτό-οργάνωσης προσφύγων και αλληλέγγυων, βασισμένο στην ανοιχτή εβδομαδιαία συνέλευση. Σκοπός είναι η πραγμάτωση μιας αντίληψης καθημερινής ζωής, που στοχεύει στη χειραφέτηση της βάσης, στη συγκρότηση, εντέλει, ενός χώρου ελευθερίας -με μη-εμπορικούς όρους, ο οποίος να αποδεικνύει, έμπρακτα, την κοινωνία που οραματιζόμαστε.

Κάθε μέρα αναζητούν νέες λύσεις, ώστε να γίνει η υποδομή του καταυλισμού πιο αποτελεσματική. Όλοι είναι ισότιμοι, αλληλέγγυοι και υπεύθυνοι για τον χώρο. “Ό,τι κάνουμε, το κάνουμε μαζί” αναφέρουν χαρακτηριστικά. Ομάδες εργασίας δημιουργούνται, κι έτσι μαζί ετοιμάζουν το φαγητό, μαζί καθαρίζουν, μαζί βοηθούν τους επόμενους νεοεισερχόμενους. Καθημερινά λειτουργεί το 'μπαρ' που προσφέρει τσάι. Ομάδες εργασίας για την επικοινωνία, τα οικονομικά, την καθαριότητα, την αποθήκη, τη στήριξη των νέων προσφύγων και μεταναστών. “Χαρακτηριστική η στάση των Αλγερινών στη βοήθεια των βαρκών που έρχονται στην ακτή”.

(Εικόνα 9. Σχεδιασμός από τη γράφουσα)

Πολλοί από τους μετανάστες που πήγαν στη Μόρια ώστε να καταγραφούν, 'επέστρεψαν'⁵¹ στα Τσαμάκια, ανεξαρτήτως της κατάστασης και των χαμηλών πόρων. Τα απογεύματα, μετά την εργασία κατά τη διάρκεια της ημέρας, μαζεύονται γύρω από φωτιές, παίζουν μουσική, και κάνουν συζητήσεις. Αυτή η αναδυόμενη κοινότητα γεννά πολιτισμό. Εμπειρίες και αναπαραστάσεις ανταλλάσσονται. Δημιουργούν δεσμούς, αμοιβαίες σχέσεις, ιδέες, ελπίδες, οράματα, υπερασπίζονται τον χώρο και καταργούν τις διακρίσεις και τα

⁵¹ Ίσως το νησί να μετατρέπεται σε 'φυλακή' καθώς υπάρχει η δυνατότητα να 'δραπετεύουν' από τη Μόρια, αλλά δεν μπορούν να φύγουν από τη Λέσβο.

σύνορα. Αναδύονται νέες μορφές κοινωνικής αντίστασης, όπως αυτή της χειραφετικής προσπάθειας υπερίσχυσης των εμποδίων που βάζει η διαφορετική γλώσσα.

“Εδώ εμπλέκομαι με τους No Border, και μένω στον καταυλισμό στην παραλία Τσαμάκια γιατί πιστεύω ότι οι μετανάστες πρέπει να οργανωθούν από μόνοι τους, χωρίς τις ΜΚΟ. Τα προβλήματα βέβαια είναι πολλά, συνήθως η κατάσταση είναι χαοτική και πρέπει διαρκώς να λύνεις αστείες διαφορές και συγκρούσεις, αλλά τελικά στο τέλος της μέρας το *camp* δουλεύει. Το βασικότερο που πιστεύω είναι ότι θα πρέπει να γίνει συνείδηση σε όλους ότι τα προβλήματα δεν είναι ατομικά αλλά συλλογικά. Έχουμε δυο φορές την εβδομάδα συνέλευση και συνήθως αναλώνεται στο πώς θα διευθετηθούν οι διάφορες δουλειές, μας λείπει η πολιτική συζήτηση, θέλει χρόνο και καθαρό μυαλό.”

G. 17/4/2016

“Πολλές φορές η συνύπαρξη είναι δύσκολη. Θέλει χρόνο και κόπο. Ειδικά για νέους ομοφυλόφιλους. Είναι δύσκολο, αλλά όχι ακατόρθωτο. [...] Συμβάλλουν όλοι, στο να λειτουργεί αυτή εδώ η δομή. Πειραματιζόμαστε και πετυχαίνει. Με ελευθερία δημιουργούμε. Αυτό που δε θέλω να συμβεί είναι ένα είδος αυτοπερίφραξης του καταυλισμού. Αυτό θα είναι καταστροφικό.”

X. 23/2/2016

“Ναι. Ζητάμε βοήθεια από άλλες δομές, στα πλαίσια αλληλοστήριξης. Τώρα θέλουμε κάποιοι ανήλικοι να μείνουν κάπου πιο ήσυχα...”

S. 14/3/2016

Οι ζωγραφιές, τα παιχνίδια, τα αυτοσχέδια πλακάτ, τα συνθήματα ενάντια στα σύνορα, οι κλόουν χωρίς σύνορα, οι ήχοι της μουσικής, των κυμάτων και των δέντρων, των γέλιων αλλά και των φωνών και γενικά καθημερινές πράξεις, μορφοποιούν ένα απρόβλεπτο και ανατρεπτικό τοπίο κοινών. Διαφορετικές μορφές ζωής επανα-ανακαλύπτουν την κουλτούρα της συνύπαρξης και της σύμπραξης. Πέρα από τις καπιταλιστικές συνθήκες παραγωγής κέρδους, οι νεοεισερχόμενοι, σε έναν αρκετά πορώδη και ευμετάβλητο χώρο, καταλύουν στερεότυπα, αντιμάχονται κυρίαρχους λόγους και γεννούν πράξεις κοινώς πράττειν.

Ένα μήνα μετά την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας (20/3/2016) η αστυνομία σε συνεργασία με το δήμο “καθαρίζουν” τα Τσαμάκια (20/4/2016).

Ο καταυλισμός μπορεί να εκκενώθηκε αλλά το project της NBK υπάρχει. Δεν μπορεί κανείς να κάνει έξωση σε ιδέες. “Το να αντιστέκεσαι είναι να υπάρχεις” (“To resist is to exist”) έγραφε το πανό στον καταυλισμό. Θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε με τη ρήση του Z. Bauman για τις δομές κλειστού τύπου όπου “εκτός αυτού του χώρου οι πρόσφυγες είναι εμπόδιο και πρόβλημα, εντός του αυτού του χώρου, είναι ξεχασμένοι” (Trubeta, 2015: 62).

Στη σκέψη και τη συνείδηση έχουν, ήδη, καταγραφεί πράξεις διεκδίκησης ζωής, ελευθερίας και χώρου. Αυτές οι πράξεις θα πάρουν νέα μορφή και θα επανα-εδαφικοποιηθούν σε άλλο χρόνο.

Θα μπορούσε, μία τέτοια κίνηση, να υπερβεί την παρατήρηση του Bauman, θα μπορούσε αυτή η κοινότητα να ενοχλήσει την κυρίαρχη εξουσία και μέσα από κοινούς αγώνες, να αντισταθεί στις περιφράξεις; Τι γεννούν οι νέες μορφές κοινής ζωής που αναγκάζονται να εφεύρουν οι άνθρωποι στις σύγχρονες καπιταλιστικές πόλεις;

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΝΕΕΣ ΠΡΟΤΡΟΠΕΣ

Την εποχή του παγκοσμίου νεοφιλελευθερισμού έχει καταστεί σαφές ότι, όλο και περισσότερο, ενισχύεται η κυκλοφορία του κεφαλαίου, καθώς επίσης εντείνεται ο εθνικισμός και η πατριαρχία. Ταυτόχρονα, υψώνονται φράχτες και σύνορα τόσο στον φυσικό χώρο όσο και στις κοινωνικές σχέσεις των υποκειμένων και των κοινοτήτων τους. Ωστόσο, οι κινήσεις και οι διασυνοριακοί αγώνες των μεταναστριών και μεταναστών καταδεικνύουν ότι οι τόποι συνάντησης και σύγκρουσης γεννούν διαρκώς ρωγμές, κατώφλια και περάσματα προς ανεξερεύνητους και 'α- χαρτογράφητους' (Τσελεπή, 2016) κόσμους.

Επιπλέον, η ίδια η κίνηση των μεταναστών αναδεικνύει ότι τα κίνητρα των μετακινούμενων αποτελούν τις περισσότερες φορές περίπλοκες διασταυρώσεις ενάντια σε ταξικές, έμφυλες, εθνοτικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές διακρίσεις και καταπιέσεις. Ταυτόχρονα, οι μετακινούμενοι πληθυσμοί αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, ενεργοποιούν υποκειμενικές ικανότητες, συνάπτουν κοινωνικές σχέσεις με άλλους μετακινούμενους και ταυτόχρονα στηρίζονται σε πρότερα κοινωνικά δίκτυα που αφήνουν πίσω τους.

Ως εκ τούτου, κρίνουμε ότι θα πρέπει να υπερβούμε τις απόψεις που αντιλαμβάνονται ότι στα πλαίσια του καπιταλισμού η ελεύθερη αγορά, το κράτος, το κεφάλαιο και οι πρακτικές που γεννούν, όπως η βία, η αστυνομοκρατία, ο φόβος, η τρομοκρατία, η πατριαρχία, ο ρατσισμός επικυριαρχούν απόλυτα στα υποκείμενα και επομένως οι μετανάστες είναι υποτελείς, θύματα, υποκείμενα που χρήζουν φιλανθρωπίας, συμπόνιας και σωτηρίας. Η ίδια η κίνηση των μεταναστριών και μεταναστών συνεισφέρει στο να φωτιστούν πως οι πράξεις μετακίνησης, συγκροτούν τα μετακινούμενα υποκείμενα σε *πρόσωπα*, τα οποία βρίσκονται σε διαρκή διαλεκτική και όχι σε υποτελή σχέση τόσο με τα ποικίλα συστήματα διακρίσεων και καταπίεσης, όσο και με τις κρατικές και διεθνείς πολιτικές ελέγχου, αστυνόμευσης, αφαίρεσης της πολιτότητας κ.λπ. Η ίδια η κίνηση των μεταναστριών και μεταναστών αποτελεί πράξεις αντίστασης.

Οι τόποι αντίστασης οδηγούν σε εγχειρήματα “με τους πρόσφυγες/μετανάστες” και όχι “για τους πρόσφυγες”. Πρόκειται για πράξεις αντίστασης ενάντια στις αυταρχικές πολιτικές συνόρων και μετανάστευσης στην Ελλάδα και την Ευρώπη, στη συμφωνία της Ε.Ε. – Τουρκίας, στο κλείσιμο και τα καθεστώτα των συνόρων και τις συνέπειές τους. Συνέπειες αδιανόητες, όπως ο εγκλωβισμός δεκάδων χιλιάδων προσφύγων στην ηπειρωτική Ελλάδα και η επιβολή ενός συστήματος μαζικής κράτησης, απέλασης, ποινικοποίησης και εξαίρεσης από το δικαίωμα στο άσυλο για τους νεοεισερχόμενους που καταφθάνουν στα νησιά.

Στην έμπρακτη διεκδίκηση των δικαιωμάτων και στους κοινούς αγώνες, και όχι σε γενικές ανθρωπιστικές διακηρύξεις, αλλάζουν οι συσχετισμοί στην κοινωνία, αμφισβητούνται οι κυρίαρχες αυταρχικές και νεοφιλελεύθερες πολιτικές και περιορίζεται ο χώρος δράσης της ακροδεξιάς.

Σε αυτήν την έρευνα ισχυριζόμαστε πως η *αυτόνομη μετανάστευση γεννά κοινότητες σε κίνηση*, οι οποίες με καθημερινές πρακτικές αντίστασης συμβάλλουν στη δημιουργία κοινών τόπων, μέσω σχέσεων δικτύου. Μέσα από τη μελέτη των θεωριών περί κοινών και αυτονομίας της μετανάστευσης, οι μετανάστες μαζί με τους αλληλέγγυους γεννούν δράσεις, και χτίζουν κινήματα, που έχουν τη δυνατότητα να αλλάξουν το νόημα αστικών και συνοριακών χώρων. Αυτό διότι αποσταθεροποιούν κυρίαρχες πολιτικές και συλλογικά παράγουν υβριδικές, απρόβλεπτες και μη συμβιβασμένες κοινότητες. Την ίδια στιγμή, στους αναδυόμενους κοινούς χώρους η κατάσταση επικοινωνίας, χαρακτηριστικών και ταυτοτήτων των commoners αλλάζει, έρχεται αντιμέτωπο με τα όριά του.

Διαφορετικές μορφές ζωής, ετερόκλητες και μοναδικές, χωρίς να αποτελούν ένα συμπαγές και ομοιογενές σύνολο, συνιστούν τις “κοινότητες σε κίνηση”, εκκρίνοντας τον δικό τους χώρο (Σταυρίδης, 2016).

Το προτσές της δημιουργίας κοινών χώρων έρχεται αντιμέτωπο με τα δίπολα και τις διχοτομίες όπως: μετανάστης / ντόπιος, μετανάστης / πρόσφυγας, με χαρτιά / χωρίς χαρτιά, νέος / ηλικιωμένος, εργαζόμενος / άνεργος, αυτός που μιλάει farsi ή urdu ή αραβικά, Σύριος / Αφγανός/ Πακιστανός κ.λπ., άντρας / γυναίκα, εμείς / άλλοι, δίπολα σεξουαλικών ταυτοτήτων κ.ά.

Γενικά ισχυριζόμαστε ότι, οι αυτο-οργανωμένες δομές διευρύνουν τα όρια των συμβολικών, υλικών και κοινωνικών νοημάτων των κοινών χώρων. Ο χώρος δίνει μορφή στις συναντήσεις γιατί είναι ένα δομημένο σύστημα σχέσεων. Γι' αυτό και την ίδια στιγμή μπορείς να προβάλλεις αξίες και ιδέες μέσω χωρικών συγκρίσεων. Ακόμη και αν πρόκειται για σύντομες, αβέβαιες καθημερινές πράξεις στο δημόσιο χώρο, είναι ικανές να δημιουργήσουν δίκτυα τα οποία θα μας οδηγήσουν σε νέες μορφές κοινοτήτων, νέες μορφές πρακτικών αυτοδιαχείρισης, νέους θεσμούς που θα είναι πραγματικά “ανοιχτοί” και “διαρκώς ρευστοί” (Hardt κ.α, 2009: 358-359).

Δεν αντιλαμβανόμαστε το εγχείρημα της αυτονομίας στο χώρο, ως διαδικασία που δημιουργεί απόλυτα ανεξάρτητες χωροκοινωνικές οντότητες, ως απελευθερωμένους θύλακες που περιβάλλονται από ένα εχθρικό καπιταλιστικό περιβάλλον. Ίσως χρειάζεται να εγκαταλείψουμε τη θεώρηση της “*αυτονομίας που φαντάζεται αμόλυντους θύλακες χειραφέτησης*” (Stavrides, 2009; Negri, 2009). Η εμπειρία των κατωφλιών

αλλά και η χρήση τους ως μεταφορά, μας παρέχουν ένα αντι-παράδειγμα στην πόλη των θυλάκων, και ταυτόχρονα ορίζουν πορώδεις και πάντα ανοιχτούς χώρους σε νέους εισερχόμενους.

Οι νεοεισερχόμενοι συντάσσουν την “πολλαπλότητα των μοναδικοτήτων που παράγουν και αναπαράγονται στο βιοπολιτικό πεδίο των κοινών” (Hardt και Negri, 2009: 165).

Ο Turner ονομάζει *communitas* (Turner, 1977: 96-96) την περιοχή του *common living*. Είναι μία κατ'εξάιρεση συλλογική εμπειρία η οποία συμβαίνει σε περιπτώσεις όπου οι άνθρωποι αγνοούν ή προκαλούν μορφές διάκρισης ώστε να τους διαχωρίσουν. *Liminality* ονομάζει τη χωροχρονική ποιότητα της κατωφλιακής εμπειρίας, και είναι μία συνθήκη η οποία δίνει στους ανθρώπους την ευκαιρία να μοιραστούν ένα κοινό κόσμο, όπου οι διαφορές φαντάζουν ως προ-κοινωνικές ή ακόμη και αντι-κοινωνικές (Turner, 1977).

Τα παραδείγματα ανοιχτών δομών στην παρούσα έρευνα, σε συγκεκριμένους χρόνους και κοινωνικο-ιστορικά πλαίσια δημιουργούν κοινούς χώρους, που μάχονται καθημερινά και συλλογικά, ενάντια στην κυρίαρχη αφήγηση και δεν εκφράζουν συνεπή συναισθήματα στις πολιτικές του νεοφιλελευθερισμού.

Παρατηρούμε πως και η παράμετρος του χρόνου ορίζει σχέσεις. Η περίπτωση NBK κινδύνευε να μετατραπεί σε *θύλακα ετερότητας*, λόγω μίας εσωστρέφειας που το χαρακτήριζε. Μετά την εφαρμογή της συνθήκης ΕΕ-Τουρκίας, αναγκάστηκε να λειτουργήσει με τη λογική της δικτύωσης. Το ΠΙΚΠΑ, από τα πιο αρχικά στάδια, κυνήγησε τη δικτύωση, αποτελώντας ένα πιο *πορώδες πέρασμα*.

Στις περιπτώσεις μελέτης, οφείλουμε να αναφέρουμε πως τη στιγμή που τείνουν αυτές οι δομές να γίνουν τόποι εναλλακτικής κουλτούρας αρχίζει και η δυσφήμισή τους με σκοπό το κλείσιμο, την κατάργηση των ελεύθερων -μη επιτηρούμενων- δομών. Η ποινικοποίηση της αλληλεγγύης επιθυμεί και τη εκκένωση των χώρων, της έξωσης των ιδεών. Αυτή η διαδικασία αναγκάζει και τους δύο χώρους σε εσωστρέφεια και ανασύνταξη, ιδιαίτερα το NBK of Lesbos, που τελικά, μη μπορώντας να ανοιχτεί στην τοπική κοινωνία, εκτοπίζεται. Παράλληλα όμως, το NBK στα Τσαμάκια αποτέλεσε μία δομή η οποία ενόχλησε την κυριαρχία και τάραξε στεγανά.

Ωστόσο, επισημαίνουμε για άλλη μία φορά πως “δεν μπορείς να κάνεις έξωση σε μία ιδέα” (You cannot evict an idea). Μπορεί να χάθηκε ο συγκεκριμένος χωροχρόνος αλλά αυτό δεν σημαίνει πως χάθηκε ο κοινός στόχος. Καταγράφηκε στις συνειδήσεις και στη συλλογική απαίτηση, η ανάγκη χειραφέτησης των

κοινωνιών. Τα ίχνη της απουσίας της προηγούμενης κοινής διαδικασίας, ορίζουν την ύπαρξη του επόμενου πυρήνα, της επόμενης *κοινότητας σε κίνηση*, που θα φέρει γνώση και εμπειρία του παρελθόντος. Συνεπώς, θα προχωρήσει σε νέες δράσεις αμφισβήτησης και χειραφέτησης, συναρθρώνοντας διδάγματα των προηγούμενων εμπειριών.

Μέσω του No Border Kitchen of Lesbos, τα *camp*s μπορούν να ειπωθούν ως χώροι αλληλεγγύης, όπου μία αναδυόμενη φωνή καλεί για το τέλος των πολιτικών ελέγχου, οι οποίες βασίζονται στους διαχωρισμούς και σε μία λογική του “μέσα στο / έξω από το” κράτος (Walker, 1993: στο Rygiel, 2011: 14).

Η κοινή παραγωγή πολιτισμού, κουλτούρας, ιστοριών, συναισθημάτων, εμπειρίας και αναπαράστασης έχει ήδη προηγηθεί και αποτελεί μαγιά προς μία *ποιητική των κινημάτων* όπως έχει περιγράψει η Πετροπούλου στο βιβλίο της “Προς ένα ποιητικό κοινωνικό κίνημα πόλης;” (Petroroulou, 2010).

Παράλληλα όμως, καταγράφουμε πως το ΠΙΚΠΑ κρατά μια πιο ανοιχτή στάση προς την τοπική κοινωνία, αξιοποιώντας παράλληλα τις διεθνείς σχέσεις που έχει δημιουργήσει στην όλη πορεία του και καταφέρνει να κρατηθεί (προσωρινά τουλάχιστον) ως η μόνη ανοιχτή δομή φιλοξενίας που επιβίωσε μετά τη σύναψη και την εφαρμογή της συμφωνίας ΕΕ - Τουρκίας. Το ΠΙΚΠΑ επιχειρεί να φτιάξει μια διευρυμένη δικτύωση με σωματεία, σχολεία, νοσοκομεία, και κοινωνικούς χώρους, για την οργάνωση της αλληλεγγύης στους εγκλωβισμένους πρόσφυγες και την αντίσταση στην αντιπροσφυγική κυβερνητική πολιτική. Ως κέντρο αγώνα επιχειρεί να διαμορφώσει μια εξωστρεφή δράση για την διεκδίκηση των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων των προσφύγων.

Ωστόσο, ένα κρυφό σημείο, όχι και τόσο προσπελάσιμο από όλους, ορίζει μία παράλληλη διαδικασία αποφάσεων. Αυτό μας βάζει σε διαδικασία περαιτέρω διερεύνησης για να ορίσουμε τη μορφή αυτού του εγχειρήματος που μπορεί να αλλάζει χαρακτήρα. Από αυτόνομη και αυτο-οργανωμένη δομή τείνει, προκειμένου να διαφυλάξει τη λειτουργία της, να πάρει χαρακτηριστικά μία οργάνωσης περισσότερο καθετοποιημένης λειτουργίας και αποφάσεων. Προκειμένου να διαφυλάξει τη σύμπνοια των τοπικών και κρατικών αρχών γίνονται συζητήσεις προς μία αλλαγή και προς μία κατεύθυνση αποφάσεων “από τα πάνω”.

Δεν μπορούμε να παραλείψουμε, πως πάντοτε θα ανακύπτει το ερώτημα και η κριτική με βάση το δίπολο ‘εντός / εκτός καπιταλιστικού συστήματος’. Για την ώρα, καταλήγουμε πως, δεν υπάρχουν αγνοί και αμόλυντοι κοινοί χώροι, κοινοί χώροι που αντικατοπτρίζουν ξεκάθαρα τη θεωρία. Ωστόσο, υπάρχουν χωροχρονικά πλαίσια, όπου εδαφικοποιούνται χειρονομίες *commoning*, δικτυώνονται με άλλες και προκαλούν ρωγμές. Αποτελούν κομμάτια σε έναν ατέλειωτο γρίφο και προκαλούν συνεχή και διαρκή

αναζήτηση.

Εν κατακλείδι, απέναντι στις παραπάνω εξελίξεις, απέναντι στο θέαμα της “προσφυγικής – ανθρωπιστικής κρίσης”, το θέαμα “τρομοκρατίας των τζιχαντιστών”, διαχωρίζονται αλλά και ενώνονται θέσεις και χειρονομίες. Αλληλέγγυοι και μετανάστες έχουν συναντηθεί μέσα σε ένα χωροχρονικό συμπύκνωμα της καπιταλιστικής κρίσης. Θεωρούμε πως οι συναντήσεις, οι αγώνες και οι διεκδικήσεις πρέπει να ενισχυθούν, να αποκτήσουν συγκεκριμένες δομές και να αντιπροτείνουν με σαφήνεια τη χαρά, τη γοητεία και το νόημα της συντροφικότητας, της συλλογικότητας και της ποιητικής, πλέον, του μοιράσματος, του *commoning* που εγγράφονται καθημερινά στους βιωματικούς χώρους. Στην προσπάθεια απονομιμοποίησης των μορφών αντιπροσώπευσης, έχουν αναδειχθεί μορφές νέων γειτονιών και κοινοτήτων. Απέναντι στα συνεπή συναισθήματα, τον ηθικό πανικό και τις πρακτικές προς όφελος των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, οφείλουμε να ερευνήσουμε την κατεύθυνση των συμμετοχικών και ριζοσπαστικών πράξεων του κοινώς πράττειν (acts of commoning).

“Διαβάτη, είναι τα ίχνη σου ο δρόμος και τίποτα παραπάνω, διαβάτη, δεν υπάρχει δρόμος, το δρόμο τον φτιάχνεις περπατώντας. Περπατώντας τον φτιάχνεις τον δρόμο και μόλις γυρίσεις το βλέμμα πίσω, βλέπεις το μονοπάτι που ποτέ δε θα ξαναπατήσεις. Διαβάτη, δεν υπάρχει δρόμος, μόνο ίχνη στη θάλασσα.”

Machado Antonio, 1912

Ο André έλεγε “Αν έχεις παπούτσια, έχεις πλούτο...”

1/3/2016, ΠΙΚΠΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Agamben, G. (1998), *Homo Sacer – sovereign power and bare life*, Stanford, CA: Stanford University Press

Agamben, G. [2007 (2003)], *Κατάσταση εξαίρεσης. Όταν η “έκτακτη ανάγκη” μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα*, μτφρ Οικονομίδου Μ., Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Alexiou X., Tsavdaroglou Ch., Petropoulou Ch. (2016), “Urban Social Movements and Refugees in Greece. A new relation? Emerging common spaces in Mytilene and Idomeni”, in *Contested Cities “From Contested Cities to Global Justice - Critical Dialogues”*, Autonomous University of Madrid, 04-07/07/2016, Stream 5, Article No5-019, pp.1-13, διαθέσιμο στο <http://contested-cities.net/working-papers/2016/urban-social-movements-and-refugees-in-greece-a-new-relation-emerging-common-spaces-in-mytilene-and-idomeni/> (23/09/2017)

Alexiou X., Micheli A., Katseniou E., Artemi E., Petropoulou Ch. (2016), “Urban landscapes, common places of inhabitants and new comers: the case of Mytilene”, in *World Conference “Crossing Borders”*, Mytilene – Lesvos, Greece, 7-10th July

Anderson, B. (1997), *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ Χαντζαρούλα Ποθητή, Αθήνα: Νεφέλη

Αντίθεση (2016), *Vogelfrei. Τρία κείμενα για τη μετανάστευση, τις απελάσεις, το κεφάλαιο και το κράτος του*, σσ. 1-30, διαθέσιμο στο <http://antithesi.gr/wp-content/uploads/2016/07/Prologos.pdf> (25/9/2017)

Appadurai, A. (1990), Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy, στο Featherstone Mike (επιμ.), *Global Culture: Nationalism, Globalization, and Modernity*, London: Sage, pp. 295-310

Α/συνέχεια, *Γαλλία 2005: Είναι δίκαιο να εξεγείρεσαι. Απόρριψη, φτώχεια, ανεργία, κοροϊδία*, Αθήνα: Α/συνέχεια

Augé, M. (1995), *Non-Places: an introduction to supermodernity*, London & New York : Verso

Bhabha, H. K. (1994), *The location of culture*, London, New York: Routledge

Bonefeld, W. (2009), *Primitive accumulation and capitalist accumulation: economic categories and social constitution*, διαθέσιμο στο [https://www.researchgate.net/publication/251207586 Primitive Accumulation and Capitalist Accumulation Economic Categories and Social Constitution](https://www.researchgate.net/publication/251207586_Primitive_Accumulation_and_Capitalist_Accumulation_Economic_Categories_and_Social_Constitution) (07/09/2017)

Bonefeld, W. [2010 (2001)], *Η μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης: Φετιχισμός του εμπορεύματος και κοινωνική συγκρότηση*, πρωτότυπο διαθέσιμο στο <http://www.commoner.org.uk/02bonefeld.pdf> , μεταφρασμένο διαθέσιμο στο <http://www.rebelnet.gr/articles/view/The-Permanence-of-Primitive-Accumulation--Commodit/highlight:bonefeld> (07/09/2017)

Bromley, D.W. (1991), *Environment and economy: Property rights and public policy*, Oxford: Blackwell publishers

Caffentzis, G. (2004), *A tale of two conferences: Globalization, the crisis of neoliberalism and question of the commons*, διαθέσιμο στο http://sduk.us/silvia_george_david/caffentzis_a_tale_of_two_conferences.pdf (08/09/2017)

Caffentzis, G. (2010), "The Future of 'The Commons': Neoliberalism's 'Plan B' or the Original Disaccumulation of Capital?", *New Formations* 69: 23-41

Caffentzis, G. and Federici, S. (2014), "Commons against and beyond capitalism", *Upping the Anti, Community Development Journal*, 49(S1): 92-105

Casas-Cortes, M., Cobarrubias, S., De Genova, N., Garelli, G., Grappi, G., Heller, C., Hess, S., Kasperek, B., Mezzadra, S., Neilson, B., Peano, I., Pezzani, L., Pickles, J., Rahola, F., Riedner, L., Scheel, S. and Tazzioli, M. (2014), "New Keywords: Migration and Borders", *Cultural Studies, Volume 29, 2015 – Issue 1*, pp. 55-87

Castells, M. (1986), *The city and the grassroots. A cross cultural theory of urban social movement*, London: Edward Arnold

Castles, S. And Miller, M.J. (2003), *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, New York, London: The Guilford Press

Γιαννοπούλου, Ι. (2015), "Ετεροτοπίες της μετανεωτερικότητας. Το παράδειγμα των κέντρων υποδοχής

ασυνόδευτων ανηλίκων αιτούντων άσυλο”, στο *Urban Conflicts*, Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, σσ. 296-308

Coase, R.H. (1959), “The Federal Communications Commission”, *Journal of Law and Economics*, 2: 1–40

De Angelis, M. (2001), *Μαρξ και πρωταρχική συσσώρευση. Ο διαρκής χαρακτήρας των “περιφράξεων” του κεφαλαίου*, διαθέσιμο στο <http://www.rebelnet.gr/articles/view/Marx-and-primitive-accumulation-The-continuous-cha> (08/09/2017), πρωτότυπο κείμενο, *Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's “enclosures”, The Commoner. N.2*, διαθέσιμο στο <http://www.commoner.org.uk/02deangelis.pdf> (08/09/2017)

De Angelis, M. (2009), *Η τραγωδία των καπιταλιστικών κοινών*, διαθέσιμο στο <http://www.rebelnet.gr/articles/view/The-tragedy-of-the-capitalist-commons> (08/09/2017), πρωτότυπο κείμενο, *The tragedy of the capitalist commons*, διαθέσιμο στο <http://www.turbulence.org.uk/turbulence-5/capitalist-commons/>

De Angelis, M. and Stavrides, S. (2010), “On the Commons: A Public Interview with Massimo De Angelis and Stavros Stavrides”, *An Architektur, e-flux 16*, διαθέσιμο στο <http://www.e-flux.com/journal/on-the-commons-a-public-interview-with-massimo-de-angelis-and-stavros-stavrides/> (07/09/2017)

De Angelis, M. (2010), “The Production of Commons and the “Explosion” of the Middle Class”, *Antipode* 42/4, pp.954-977

De Angelis, M. (2013), *Κοινά, Περιφράξεις και Κρίσεις*, μτφρ Παπάζογλου Σ. – Τσαβδάρογλου Χ., Θεσσαλονίκη: εκδόσεις των ξένων

De Genova, N. (2002), “Migrant ‘Illegality’ and Deportability in everyday life”, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 31, pp. 419-447

De Genova, N. (2005), *Working the Boundaries: Race, Space, and “Illegality” in Mexican Chicago*, Durham, NC: Duke University Press

De Genova, N. (2013), “Spectacles of migrant “illegality”: the scene of exclusion, the obscene of inclusion”, *Ethnic and Racial Studies*, 36 / 7: 1180-1198

De Genova, N. (2015), *The border spectacle of migrant "victimization"*, διαθέσιμο στο <https://www.opendemocracy.net/beyondslavery/nicholas-de-genova/border-spectacle-of-migrant-%E2%80%98victimisation%E2%80%99> (07/09/2017)

Factory (2010), "Επιθεώρηση για τους μητροπολιτικούς ανταγωνισμούς. Κρίση / Πράσινη ανάπτυξη", Τεύχος 1, Φάμπρικα Υφανέτ, Θεσσαλονίκη, διαθέσιμο στο https://factoryfanet.files.wordpress.com/2010/08/2010_07_17-factory01.pdf

Factory (2011), "Επιθεώρηση για τους μητροπολιτικούς ανταγωνισμούς. Ενέργεια, κρίση, μετανάστες, φύλο, εργασία", Τεύχος 2, Φάμπρικα Υφανέτ, Θεσσαλονίκη, διαθέσιμο στο https://factoryfanet.files.wordpress.com/2011/06/2011_05_09_factory_02.pdf

Federici, S. (2011), *Feminism and the politics of the commons*, διαθέσιμο στο <http://www.commoner.org.uk/?p=113> (08/09/2017)

Flusser, V. [1994(2003)], *The Freedom of the Migrant. Objections of nationalism*, Chicago: University of Illinois Press

Foucault, M. [1991 (1982)], *Η μικροφυσική της εξουσίας*, μτφρ Τρουλινού Λ., Αθήνα: Ύψιλον

Galeano, E. (1998), *Ένας κόσμος ανάποδα*, μτφρ Ζακοπούλου Γ., Αθήνα: Εκδόσεις Πιρόγα

Gupta, A. and Ferguson, J. (1997), "Beyond Culture: Space, Identity, and the Politics of Difference" στο Gupta A. and Ferguson J. (επιμ.), *Culture, Power Place. Explorations in Critical Anthropology*, Buskerville: Duke University Press

Habermas, J. [2014 (1986)], *Αυτονομία και αλληλεγγύη*, Αθήνα: Ύψιλον

Hardin, G. (1968), "The tragedy of the commons", *Science*, 162, pp. 1243-1248

Hardt, M. and Negri, A. (2000), *Empire*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press

Hardt, M. and Negri, A. (2009), *Commonwealth*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press

Hardt, M. [2016 (2013)], στο *Κοινά αγαθά και κοινωνικά κινήματα*, Αθήνα: οι εκδόσεις των συναδέλφων

Harvey, D. (2003), *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press

Harvey, D. (2003), *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press

Harvey, D. (2011), "The future of the commons", *Radical History Review*, 109, pp. 101-107

Harvey, D. (2012), *Rebel Cities: From the right to the city to the urban revolution*, London, NY: Verso

Holloway, J. (2006), *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία. Το νόημα της επανάστασης σήμερα*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας

Holloway, J. (2007), "Τι είναι επανάσταση; Ένα εκατομμύριοτσιμπήματα μέλισσας, ένα εκατομμύριο αξιοπρέπειες", Αθήνα: περιοδικό Αλάνα, διαθέσιμο στο http://periodikoalana.blogspot.gr/2007/02/blog-post_26.html (07/09/2017)

Holloway, J. (2007), "Είμαστε η κρίση της αφηρημένης εργασίας", μτφρ. Χολογουέη Άννα, Αθήνα: εφημερίδα *Αυγή* (25/02/2007), διαθέσιμο στο http://periodikoalana.blogspot.gr/2007/02/blog-post_7395.html (07/09/2017)

Holloway, J. (2011), *Ρωγμές στον καπιταλισμό*, μτφρ. Χολογουέη Άννα, Αθήνα: Σαββάλας

Ιωσηφίδης, Θ. (2008), *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Isin, E. F., and Rygiel K. (2007), "Abject spaces: Frontiers, Zones, Camps", στο E. Dauphinee and C. Masters (επιμ.), In *Logics of Biopower and the War on Terror*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, σσ. 181-203

Κωτσάκης, Δ. [2015 (2013)], "Η έννοια του κοινού: κοινωνικός χώρος και τρόπος επικοινωνίας", στο *Urban Conflicts*, Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, σσ. 398-413

Lesvos Solidarity (2015), διαθέσιμο στο <http://www.lesvossolidarity.org/index.php/el/>

Linebaugh, P. (2008), *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*, Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press

Marx, K. [(2009 (1867))], *Το Κεφάλαιο*, τόμος Ι, μτφρ. Μαυρομάτης, Π., Αθήνα: Σύγχρονη εποχή

Mason, J. (2003), *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Massey, D. (2001), *Φιλοσοφία και πολιτικές της χωρικότητας*, Αθήνα: Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Παπασωτηρίου

Massey, D. [2008 (2005)], *Για το Χώρο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

McCarthy, J.F.Vel J.A.C., Afiff, S. (2012) "Trajectories of land acquisition and enclosure: development schemes, virtual land grabs, and green acquisitions in Indonesia's Outer Islands", *Journal of Peasant Studies*, 39(2), pp. 521-549

Mbembe, A. (2003), "Necropolitics", *Public Culture*, 15 / 1, pp. 11-40

Mezzadra, S. (2004), "The Right to Escape", *Ephemera – theory of the multitude*, vol 4(3), pp. 267-275

Mezzadra, S. (2007), *Living in Transition. Toward a heterolingual theory of the multitude*, διαθέσιμο στο <http://eipcp.net/transversal/1107/mezzadra/en> (11/09/2017)

Mezzadra, S. (2010), *The Gaze of Autonomy. Capitalism, Migration and Social Struggles*, διαθέσιμο στο <http://www.uninomade.org/the-gaze-of-autonomy-capitalism-migration-and-social-struggles/> (11/09/2017)

Mezzadra, S. (2015), *The proliferation of borders and the right to escape*, διαθέσιμο στο [https://www.academia.edu/11455668/The Proliferation of Borders and the Right to Escape 2015](https://www.academia.edu/11455668/The_Proliferation_of_Borders_and_the_Right_to_Escape_2015) (10/09/2017)

Midnight Notes Collective (1990), *The new enclosures*, διαθέσιμο στο <http://www.midnightnotes.org/newenclos.html> (09/09/2017)

Midnight Notes Collective (2009), *Promissory Notes: From crisis to commons*, διαθέσιμο στο <http://www.midnightnotes.org/Promissory%20Notes.pdf> (08/09/2017)

Negri, A. (2009), *Προς αναζήτηση της commonwealth*, μτφρ. Καλαμαράς Π., Αθήνα: ελευθεριακή κουλτούρα

No Border Kitchen (2015), *Manifesto*, διαθέσιμο στο <https://noborderkitchenlesvos.noblogs.org/manifesto/>

No Border Thessaloniki (2016), *Newspaper*, τεύχος 1, διαθέσιμο στο <http://noborder2016.espivblogs.net/el/noborder-newspaper/>

Ophuls, W. (1973), *Ecology and the politics of scarcity*, San Francisco: Freeman

Ostrom, E. (2002), *Η διαχείριση των κοινών πόρων*, μτφρ. Άρχοντας Γ., Αθήνα: Καστανιώτης

Papadopoulos, D., Stephenson, N., and Tsianos, V. (2008), *Escape Routes. Control and Subversion in the 21st Century*, London: Pluto Press

Πετράκος, Κ. (2015), "Διαδικασίες υφαρπαγής και κοινωνικές αντιστάσεις. Η περίπτωση του κινήματος της Χαλκιδικής ενάντια στην εξόρυξη χρυσού", στο *Urban Conflicts*, Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, σσ. 428-439

Petropoulou, Ch. (2010), *Vers un mouvement social urbain poétique? Une étude à Mexico*, Paris: L'Harmattan

Petropoulou, C. (2013), "'Alternative Networks of Collectivities' and 'Solidarity-Cooperative Economy' in Greek cities: Exploring their theoretical origins", *Journal of Regional & Socio-Economic Issues*, 3(2) pp. 61-86

Petropoulou, Ch. (2014), "Crisis, Right to the City movements and the question of spontaneity: Athens and Mexico City", *City*, Vol 18, Nos. 4-5, pp. 563-72

Petropoulou, C. (2015a), "Acumulación por desposesión y movimientos sociales urbanos regionales en la crisis de Grecia", *ABACO vol.1 y 2, No 83,84*, pp. 82-96

Πετροπούλου, Κρ. (2015b), "Από την ποιητική του Ζαπατίστικου κινήματος στην ποιητική των κινημάτων πόλης και περιφέρειας: παραδείγματα από το Μεξικό και την Ελλάδα", στο *Urban Conflicts*, Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, σσ. 414-427

Petropoulou Ch., Tsavdaroglou Ch. (2016a), "Accumulation by dispossession, urban – regional social movements and the degrowth perspectives". In *Accumulation by dispossession, urban and regional social movements and the degrowth perspective: the case of Mediterranean*, 5th International Degrowth Conference in Budapest, https://budapest.degrowth.org/?page_id=107

Petropoulou Ch, Tsavdaroglou Ch., Alexiou X. (2016b), "The Migrants' Common Space as a Transnational Threshold: The cases of Greek Borderscapes in Mytilene and Idomene", 33rd *International Geographical Congress, Shaping our harmonious worlds*, 21-25 August, Beijing, China, p.2069

Rancière, J. (2009), in Michael Hardt and Antonio Negri, *Commonwealth*, Cambridge, MA: Harvard University Press, pp. 350

Rancière, J. (2010), *Dissensus on politics and aesthetics*, London: Continuum

Rebel: Θεωρία και Ανάλυση για το Ανταγωνιστικό κίνημα (2011), *Commons vs Crisis*, Θεσσαλονίκη, διαθέσιμο στο http://www.rebelnet.gr/files/rebelnet_b1.pdf (10/09/2017)

Rigby, J. – Schlembach, R. (2013), "Impossible protest: noborders in Calais", *Citizenship Studies*: 17/2, pp. 157-172

Rygiel, K. (2011), "Bordering Solidarities: migrant activism and the politics of movement and camps at Calais", *Citizenship Studies*, Vol. 15, No. 1, pp. 1-19

Sassen, S. (1988), *The Mobility of Labor and Capital: A study in international investment and labor flow*, Cambridge: Cambridge University Press

Sennett, R. (1999), *Η τυραννία της οικειότητας: Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό*, Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη

Simmel, G. [1993 (1903)], *Πόλη και ψυχή*, Αθήνα: Έρασμος

Soja, E. (1989), *Post-modern geographies: The reassertion of space in critical social theory*, London: Verso

Squire, V. (2009), *The exclusionary politics of asylum*, NY: Pelgrave Macmillan publishers

Σταυρίδης, Στ. (1998), "Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: Στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό", *Ουτοπία* 31, σελ: 51-66

Σταυρίδης, Στ. (1999), "Προς μία ανθολογία κατωφλιού", *Ουτοπία* 33, σελ: 107-121

Stavrvides, St. (2014), "Emerging common spaces as a challenge to the city of crisis", *City Vol. 18/4-5*, pp. 546-550

Stavrvides, St. (2015), "Common space as threshold space: Urban commoning in struggles to re-appropriate public space", *Footprint / Spring 2015*, pp. 09-20

Stavrvides, St. (2016), *Common space: The city as commons*, London: Zed Books

Sullivan, General G. R. (1993), *Land Warfare in the 21st century*, διαθέσιμο στο <http://ssi.armywarcollege.edu/pubs/1993/landwar/landwar.pdf> (23/09/2017)

Swyngedouw, E. (2004a), *Social Power and the Urbanisation of Water: Flows of Power*, Oxford: Oxford University Press

Swyngedouw, E. (2004b), "Globalization or "glocalization"? Networks, territories and rescaling", *Cambridge review of international affairs*, 17 (1), pp. 25-48

Theatro Valle Occupato (2012), *One Year and Half of Commoning*, διαθέσιμο στο <http://www.teatrovalleoccupato.it/teatro-valle-occupato-one-year-and-half-of-commoning-english-version> (15/6/2016)

Τζιάκα, Ε. (2016), εισήγηση στο 4ο Αντιφασιστικό Φεστιβάλ Παραστατικών Τεχνών, θέατρο Εμπρός, 12-22/5/2016

Trubeta, S. (2015), "Rights' in the grey area: undocumented border crossers on Lesbos", *Race and class*, vol. 56, 4: pp. 56-72

Τσαβδάρογλου, Χ. (2014), "Ο διεκδικούμενος Κοινός Χώρος, μεταξύ δημιουργικής πόλης και εξεγερμένης πόλης. Η περίπτωση της Ιστανμπούλ", *Αειχώρος* 24, σσ. 7-26, διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/>

Τσαβδάρογλου, Χ. (2015), "Ο αναδυόμενος κοινός χώρος και οι διαθεματικές πολιτικές περιφράξης του στην Ελλάδα, την εποχή της κρίσης", στο *Urban Conflicts*, Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη, Θεσσαλονίκη, σσ. 462-475

Τσαβδάρογλου, Χ. (2016α), "Θεωρητικά περάσματα από τα κινήματα για το "Δικαίωμα στην Πόλη" στα κινήματα κατάληψης του "Κοινού Χώρου": παγκόσμια παραδείγματα και η περίπτωση της Ελλάδας την αποχή της κρίσης", στο Πετροπούλου Κρ., Βιτοπούλου Α., Τσαβδάρογλου Χ. (επιμ.), *Κοινωνικά Κινήματα Πόλης και Περιφέρειας*, Θεσσαλονίκη, σσ. 105-142

Τσαβδάρογλου, Χ. (2016β), *Κοινά και Περιφράξεις: Διαλεκτική προσέγγιση του χώρου*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ

Τσελεπή, Ν. (2016), *Χαρτογραφώντας: περιφράξεις, συναρθρώσεις και κοινά σε γεωγραφίες, χαρτογραφίες και τις σύγχρονες χαρτογραφήσεις*, Διδακτορική Διατριβή, Μυτιλήνη, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Turner, V. (1977), *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*, Ithaca, NY: Cornell University Press

UNHCR, (2016a), *Refugee/Migrants Emergency Response – Mediterranean. The UN Refugee agency*, διαθέσιμο στο <http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean?id=83> (15/09/2017)

UNHCR, (2016b), *Regional Refugee and Migrant Response Plan for Europe. Eastern Mediterranean and western Balkans Route January-December 2016*, διαθέσιμο στο <http://reporting.unhcr.org/sites/default/files/2016%20MRP%20for%20Europe.pdf> (12/09/2017)

UNHCR, (2016c), "Key Locations on Lesbos". In Hernandez J. *Refugee Flows to Lesbos: Evolution of a Humanitarian Response*. Migration Policy Institute, January 26 2016, διαθέσιμο στο <http://www.migrationpolicy.org/article/refugee-flows-lesvos-evolution-humanitarian-response> (17/09/2017)

Urban Anarchy (2010), *Αθήνα: ανοχύρωτη πόλη. Χωρική ανάλυση της εξέγερσης του Δεκέμβρη 2008*, Θεσσαλονίκη, διαθέσιμο στο https://www.anarxeio.gr/files/pdf/athina_anoxiroti_polh.pdf

Walter, B. [2002 (1974)], *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Walters, W. (2008), "Acts of demonstration: mapping the territory of (non-) citizenship", in E. Isin and G. Neilson (eds) *Acts of Citizenship*, London: Zed Books, pp.182-207

Weber, M. (2006), *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg

Χατζημιχάλης, Κ. (2014), *Κρίση χρέους και υφαρπαγή γης*, Αθήνα: εκδόσεις ΚΨΜ

Zibechi, R. (2010), *Dispensing Power: Social Movements as Anti-State Forces*, μτφρ. Ryan Ramor, Oakland, Edinburgh: AK Press

Zibechi, R. - Reyes, A. - Hardt, M. [2013 (2016)], *Κοινά αγαθά και κοινωνικά κινήματα*, μτφρ Καρατζάς Γ., Αθήνα: Εκδόσεις των συναδέλφων

